ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόλΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ανασκαφές στην πόλη: Μνημεία σε αναμονή

Η εικόνα της πόλης: Η "βιωματική" εμπειρία της Θεσσαλονίκης
Εννέα κείμενα για την πόλη από νέους που γεννήθηκαν
μετά τη μεταπολίτευση

43 20
2013
€8

ΜΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΡΓΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Τίτλος: **Το τριαντάφυλλο**
Διαστάσεις: 95x60 εκ.
Τεχνική: λάδι σε μουσαμά
Εύα Μαυρίδου, 2004

Η **Εύα Μαυρίδου** γεννήθηκε το 1975 στην Κατερίνη.

Σπούδασε στη Σχολή Καλών Τεχνών του Σαιντ Ετιέν (1994-1999). Παράλληλα, παρακολούθησε μαθήματα χαρακτικής και λιθογραφίας στις σχολές της Μπρατισλάβας (Σλοβακία, 1995) και Καρλσρούης (Γερμανία, 1998), ενώ το 1999 εισήχθη με κατατακτήριες εξετάσεις (4ο έτος) στη Διεθνή Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού και εργάστηκε στο ατελιέ του Pat Andréa. Πήρε το δίπλωμά της τον Δεκέμβριο του 2001.

Ζει και εργάζεται στο Παρίσι και τη Θεσσαλονίκη.

Έχει πραγματοποιήσει 3 ατομικές εκθέσεις και έχει συμμετάσχει σε πολλές ομαδικές εκθέσεις και καλλιτεχνικές διοργανώσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Έργα της συμπεριλαμβάνονται σε ιδιωτικές συλλογές, όπως στο Μουσείο Φρυσίρα, στο Ίδρύμα Μάργαρη και αλλού.

Το έργο της Εύας Μαυρίδου στο σύνολό του χαρακτηρίζεται από την έκδηλη εμμονή με την προσωπογραφία και την αυτοπροσωπογραφία-αυτοαναφορά. Μέσα από τη ρεαλιστική ζωγραφική και με τη βοήθεια φωτογραφιών κι ενός ιδιότυπου κολλάζ, επιχειρεί να καταγράψει τις συναισθηματικές καταστάσεις που την περιβάλλουν.

Δουλεύει τα έργα της σε πλακάτο μονόχρωμο φόντο, στο οποίο σταδιακά εντάσσει στοιχεία χώρου. Στήνει αφηγήσεις, που μοιάζουν σχεδόν με ζωγραφικές performance και αναφέρονται σε βιωματικές εμμονές της γυναικείας κατάστασης, νευρωτικών εντάσεων, θυμού, βουλιμίας, οργής.

Η Μαυρίδου μέσα από τα έργα της προσπαθεί να μιλήσει για τη σάρκα: δυνατά, ωμά, χωρίς έλεος. Στα έργα της τα χρώματα του δέρματος, η παραμόρφωση, η κραυγή οργής που κρύβουν μέσα τους οι άνθρωποι, η σχέση «κορμί με κορμί» και η ζωγραφική κτίζονται και ξανακτίζονται πάνω στον καμβά.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόΛΙΣ

Τριμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτισμού

Περίοδος Τρίτη
Τεύχος 20/43
Μάρτιος 2013

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Β. Ελλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ
Σταύρος Ανδρεάδης

ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Όλγα Ταμπουρή-Μπάμπαλη

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Γρηγόρης Αμπατζόγλου, Γιώργος Αναστασιάδης, Πελαγία Αστρεινίδου, Άρις Γεωργίου, Αρετή Λεοπούλου, Ηρακλής Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης, Ιφιγένεια Ταξοπούλου

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΕΥΧΟΥΣ
Yaghoub Alizadeh, Γρηγόρης Αμπατζόγλου, Γιώργος Αναστασιάδης, Πελαγία Αστρεινίδου, Γιάννης Δ. Βανίδης, Άρις Γεωργίου, Ζωή Γεωργίου, Δέσποινα Δεληχατζόγλου, Gazmed Elezi, Γιάννης Επαμεινώνδας, Ρένα Ηλιάδου, Ελευθερία Θεοδωρούδη, Γιώργος Κορδομενίδης, Κωστής Κορνέτης, Κείμης Κρυωνάς, Κώστας Κωτσάκης, Αρετή Λεοπούλου, Λίνα Λιάκου, Θοδωρής Μάρκογλου, Λίνα Μυλωνάκη, Στράτος Νανόγλου, Θάνος Νόττας, Εμμανουήλ Παπαδόπουλος, Ηρακλής Παπαϊωάννου, Ρόζα Προδρόμου, Γιώργος Τούλας, Άννα Χατζηαγγελίδη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ Άρις Γεωργίου
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ / PRE-PRESS De Novo Απόστολος Τριγγόπουλος
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ / ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ Δήμητρα Ζαχαρέγκα 2310 551754
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ / ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ Γιώργος Κορδομενίδης
ΕΚΤΥΠΩΣΗ Σκορδόπουλος

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
Κέντρο του βιβλίου
Λασσάνη 3, 546 22 Θεσσαλονίκη 2310 237463

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΣΗ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΟΜΩΝ
Παραγγελίες 2310 551754
www.peebe.gr
Τιμή τεύχους 8 €
Ετήσια συνδρομή: εσωτερικού 30 €
Ευρώπης 50 € / λοιπών χωρών 60 €

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ Β. ΕΛΛΑΔΟΣ
Φράγκων 6-8, 546 26 Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνο επικοινωνίας: 2310 551754
Fax: 2310 551748
e-mai: info@peebe.gr
www.peebe.gr

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ
ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΕΥΧΟΥΣ 20[43]

του ΣΤΑΥΡΟΥ ΑΝΔΡΕΑΔΗ

Οδός Κασσάνδρου

Για να καταλάβεις την πόλη πρέπει να φύγεις μακριά από το κέντρο της.

Η οδός Κασσάνδρου είναι στενή και χτισμένη με πολυκατοικίες της δεκαετίας του '50. Ασφυκτικά εγκλωβισμένα ανάμεσά τους βρίσκονται μερικά από τα σημαντικότερα μνημεία της πόλης: η Αίγλη, το Αλατζά Ιμαρέτ. Λίγο πιο κάτω ο Άγιος Δημήτριος.

Οι όψεις των κτιρίων, μέχρι εκεί που φτάνει το χέρι, είναι γεμάτες με ακατάληπτα ιερογλυφικά σε έντονα χρώματα. Άγρια και επιθετικά σχήματα, γεμάτα μύτες και γωνίες. Ό,τι έχει απομείνει κενό συμπληρώνεται με βρισιές οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων και προκηρύξεις αναρχικών. Στις βιτρίνες των μαγαζιών, που κλείνουν το ένα μετά το άλλο, σαν αγγελτήρια κηδείας θαρρείς, εκατοντάδες αφίσες - κουρέλια, που "διαφημίζουν" ό,τι μπορεί να βάλει ο νους. Το ίδιο σε κολώνες, κάδους απορριμμάτων και στάσεις λεωφορείων.

Στα στενά πεζοδρόμια, οι σουρεαλιστικής γελοιότητας κίτρινες αυλακωτές τσιμεντόπλακες – δείγμα μιας υποτιθέμενης "ευαισθησίας" της Πολιτείας. Στις πλάκες αυτές τυφλός δεν διανοήθηκε να περπατήσει ποτέ, όχι τόσο γιατί θα κινδυνεύσει η σωματική του ακεραιότητα όσο γιατί θα νιώσει με τον χειρότερο τρόπο τη μειονεξία του, πέφτοντας πάνω σε παρκαρισμένα μηχανάκια, κάσες των σούπερ μάρκετ ή κολώνες της ΔΕΗ.

Στο οργωμένο απ' τα σκαψίματα υπηρεσιών (που δεν θέλησαν ποτέ να συντονιστούν) οδόστρωμα κινείται ένα αγριεμένο ποτάμι αυτοκινήτων. Οδηγοί σταματούν ξαφνικά στη μέση του δρόμου, ανοίγουν την πόρτα και φεύγουν. Με βλέμμα θολό, έτοιμοι για καυγά, αν κάποιος διανοηθεί να πει κάτι.

Μερικά υπολείμματα πάρκων και λιγοστές παιδικές χαρές ρημάζουν συναντώντας την πλήρη αδιαφορία όλων.

Δεν είναι δυστυχώς οικονομικά τα αίτια αυτής της κατάστασης, ή τουλάχιστον δεν είναι μόνο οικονομικά. Σε πολύ πιο φτωχικές εποχές, οι νοικοκυρές έβγαιναν και σκούπιζαν τα πεζοδρόμια έξω απ' τα σπίτια τους. Οι άνθρωποι σήμερα έχουν χάσει πια το όραμα, το κουράγιο και την ελπίδα τους. Δεν εμπιστεύονται κανέναν και δεν τους εμπνέει τίποτα. Έχουν φθάσει στο σημείο να μην αγαπούν τη γειτονιά όπου ζουν, ίσως δεν αγαπούν πια ούτε την ίδια τους την πόλη. Αν τους δινόταν η ευκαιρία, πιστεύω ότι θα έφευγαν χωρίς ούτε να γυρίσουν να κοιτάξουν πίσω τους.

Σ' αυτή τη μαύρη και επικίνδυνη εποχή, είναι θλιβερή η απουσία της πνευματικής ηγεσίας της χώρας. Πού είναι άραγε όλοι αυτοί οι άνθρωποι; Οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, οι μεγαλόσχημοι ακαδημαϊκοί μας, οι κορυφαίοι του λόγου και της τέχνης; Αυτοί που, πολύ περισσότερο από τους πολιτικούς ή τους οικονομολόγους, θα έπρεπε να είναι από καιρό σε συναγερμό. Να έχουν ψάξει τρόπους να μιλήσουν με απλά και κατανοητά λόγια στους νέους, να διεκδικήσουν τηλεοπτικό χρόνο, να προσπαθήσουν να δώσουν ελπίδα και όραμα. Να σηκωθούν επιτέλους από το βόλεμα της πολυθρόνας του γραφείου τους και των ανούσιων μεταξύ τους επαφών. Να βγουν έξω, στη σκληρή πραγματικότητα της ζωής, εκεί όπου τελικά κρίνονται όλα.

Στην οδό Κασσάνδρου.

Γιώργος Χουρμουζιάδης, 30 Δεκεμβρίου 2012 φωτογραφία: Άρις Γεωργίου

του **ΚΩΣΤΑ ΚΩΤΣΑΚΗ**
Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.

Στον μπαξέ μας είχαμε μια βερικοκιά όπου εκεί ανέβαινα και διάβαζα...

Μια συνομιλία του Γιώργου Χ. Χουρμουζιάδη με τον Κώστα Κωτσάκη

Ο Γιώργος Χουρμουζιάδης, ανανεωτής της αρχαιολογικής σκέψης στην Ελλάδα, με μεγάλο αρχαιολογικό έργο και σημαντικές δημοσιεύσεις, διεθνώς αναγνωρισμένες, είναι εκείνος που εισήγαγε την ελληνική αρχαιολογία στον χώρο της θεωρητικής συζήτησης. Η θητεία του στην Εφορεία Αρχαιοτήτων του Βόλου, στην αρχή κάτω από τη διεύθυνση ενός άλλου σημαντικού Έλληνα προϊστοριολόγου και δασκάλου, του Δ. Ρ. Θεοχάρη (1919-1977), και κατόπιν ως διευθυντή της ίδιας Εφορείας, σφραγίστηκε από τις ανασκαφές στο διάσημο νεολιθικό Διμήνι και από την επανέκθεση της νεολιθικής συλλογής του Μουσείου Βόλου. Η έκθεση του Βόλου (1977) επηρέασε τις μουσειολογικές κατευθύνσεις στην Ελλάδα και σηματοδότησε την αρχή της Νέας Μουσειολογίας στη χώρα μας.

Ως καθηγητής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο Γ. Χουρμουζιάδης διαδέχθηκε τον Δ. Ρ. Θεοχάρη, μετά τον πρόωρο θάνατο του τελευταίου, και εμπέδωσε τις προϊστορικές σπουδές στο ΑΠΘ, δίνοντάς τους ιδιαίτερη φυσιογνωμία, με μια ισχυρή κατεύθυνση θεωρητικής διδασκαλίας. Το Α.Π.Θ. ήταν μέχρι πρόσφατα το μόνο Τμήμα Αρχαιολογίας στη χώρα στο οποίο η θεωρία της αρχαιολογίας προσφερόταν ως μάθημα στους σπουδαστές, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς.

Η συζήτηση - συνέντευξη που ακολουθεί θίγει κάποια από αυτά τα θέματα, προσεγγίζοντας μερικές μόνο διαστάσεις τους.

Ας ξεκινήσουμε με κάποια βιογραφικά.

Γεννήθηκα εδώ στη Θεσσαλονίκη, οι γονείς μου είναι Θρακιώτες με την ανταλλαγή του '24 και, ενώ οι περισσότεροι απ΄ αυτούς που ήρθαν μαζί πήγαν στη Χαλκιδική, όπου είναι η Νέα Καλλικράτεια, οι γονείς μου, δηλαδή ο παππούς μου, επειδή είχε φούρνο στην Κωνσταντινούπολη, άνοιξε φούρνο εδώ στο Βαρδάρι, κι έμειναν στη Θεσσαλονίκη, δηλαδή αστικοποιήθηκαν, κατά κάποιον τρόπο. Όταν ήμασταν μικροί, τριών-τεσσάρων, πηγαίναμε στη Νέα Καλλικράτεια για διακοπές, εγώ μάλιστα εκεί βαφτίστηκα, αλλά μεγαλώσαμε στη Θεσσαλονίκη. Ο Νίκος, ο μεγάλος αδελφός μου, γεννήθηκε στη Δράμα, εγώ γεννήθηκα —τότε δεν πηγαίναν βέβαια στις κλινικές— στην οδό Παπάφη. Τότε, εκεί που σήμερα είναι η οδός Καυταντζόγλου, υπήρχε ένας τεράστιος λάκκος...

Ένα ρέμα...

Εκείνο το ρέμα είχε για μένα τεράστια σημασία. Εκεί έμαθα αρχαιολογία. Ειλικρινά, εγώ δεν ήμουν παιδί του βιβλίου. Μάλιστα, θυμάμαι, η γιαγιά μου, με ένα κωνσταντινουπολίτικο αξάν, έλεγε στη μητέρα μου «αυτό το παιδί δεν μελετά, ενώ ο Νίκος μελετά»· εγώ δεν μελετούσα, δεν ήμουν τέτοιο παιδί, μάλιστα —είναι γραφικό αυτό που θα πω—, στον μπαξέ μας είχαμε μια βερικοκιά, όπου εκεί ανέβαινα και διάβαζα, και συνήθως ξεχνούσα επάνω το βιβλίο μου, οπότε έβγαινε η γιαγιά μου με το κοντάρι της σημαίας —γιατί σημαία δεν είχαμε ποτέ— και κατέβαζε το βιβλίο και, ενώ προσπαθούσε να το κατεβάσει, μονολογούσε «αυτό, Αναστασούλα (Αναστασούλα λέγαν τη μητέρα μου), αυτό το παιδί σου αν μάθει γράμματα, εμένα να με πεις Μαχμούτ — στη φυλακή θα τον καμαρώσεις καμιά μέρα». Εγώ, όταν οι άλλοι ή μελετούσαν ή το μεσημέρι κοιμούνταν, κατέβαινα στον λάκκο και μάζευα παλιά πράγματα, λαμπόγυαλα, κουτιά από τσιγάρα παλιά, λάμπες, καρφιά, τα οποία έφερνα στο σπίτι, τα έβαζα στη σειρά, τα ταξινομούσα. Κάτι μου έχει μείνει από εκείνη την εποχή, να μαζεύω παλιά πράγματα.

Το σχολείο;

Εκεί που γεννήθηκα υπήρχε ένα σχολειό δημοτικό επί της Παπάφη, σήμερα δεν υπάρχει βέβαια, είναι πολυκατοικίες. Μετά πήγα στο 1ο Γυμνάσιο Αρρένων, τότε ήταν το οκτατάξιο, είχαμε τον σπουδαίο Σπανδωνίδη γυμνασιάρχη, από

Δολιανά, 1963.
Αποχαιρετιστήριος λόγος στους μαθητές στο παράπηγμα του οικοτροφείου

Δολιανά, 1962.
Με τις μαθήτριες του Γυμνασίου

Πευκάκια Βόλου, 1976. Στις ανασκαφές του Γερμανού αρχαιολόγου Vl. Milojcic (στο κέντρο). Δεξιά του ο Δ. Ρ. Θεοχάρης.
Φωτογραφία: Γ. Χουρμουζιάδης

Σπήλαιο Πετραλώνων, 1979

τον οποίο δεν έχω καμιά ανάμνηση. Το 1ο Αρρένων είναι από τα λίγα που έμειναν ακόμη στη Βασιλίσσης Όλγας, απέναντι από τον ανδριάντα του Γεωργίου του Α'. Εκεί θυμάμαι ήταν το σχολειό, από το οποίο δεν έχω αγαθές αναμνήσεις, δεν είχα καλούς καθηγητές, θυμούμαι μόνο τα χαστούκια που έτρωγα, δεν μου έμεινε τίποτε. Ήμουνα άτακτος· αποτέλεσμα, στην πέμπτη τάξη έμεινα στάσιμος και με πήραν τότε γιατί είχα «κακές παρέες» και με πήγαν στο 3ο, δίπλα στην Ευαγγελίστρια, με γυμνασιάρχη τον Χατζηανδρέου, και τελείωσα από εκεί. Δεν είχα καταβολές καλού μαθητή, δεν είχα καμιά καλή σχέση με το βιβλίο, δεν είχα κάποια εσωτερική διάθεση, διάβαζα πιο πολύ για να κάνω κάτι, αλλά μέσα μου το είχα πάρει απόφαση ότι πρέπει κάτι να σπουδάσω, πρέπει να πάω στο πανεπιστήμιο. Εν τω μεταξύ, προηγήθηκε ο Νίκος, πέρασε στη Φιλοσοφική.

Και τη Φιλοσοφική πώς τη διάλεξες, είχε καμιά σχέση ο λάκκος;

Όχι, ήθελα να γίνω δάσκαλος. Γι' αυτό όταν έλεγε ο Κακριδής ότι εμείς εδώ δεν θέλουμε να βγάλουμε καθηγητές, φιλολόγους θέλουμε, αυτό εμένα με πείραζε. Γιατί από τους 72 που είχαμε μπει και οι 72 θέλαμε να γίνουμε καθηγητές, να πάμε στα σχολεία. Έτσι, πήγα στη Φιλοσοφική για να γίνω καθηγητής, μάλιστα τη χρονιά που έδωσα εξετάσεις δούλεψα για πρώτη φορά, και δούλεψα στα τρένα. Έχω από την περίοδο αυτή μια αγαθή ανάμνηση: τότε στη Θεσσαλονίκη υπήρχανε τα περίφημα άσπρα καραβάκια, η «Λευκή», ο «Αλέκος» και το «Σπετσάκι». «Αλέκος» και «Λευκή» έκαναν 5 δραχμές, το «Σπετσάκι» έκανε 2 — εμείς ταξιδεύαμε με το «Σπετσάκι». Το όνειρό μου ήταν να κάνω ένα ταξίδι με τη «Λευκή». Κι όταν πήρα τον πρώτο μου μισθό από τα τρένα, πήγα μια βόλτα με τη «Λευκή». Μιλάμε για το 1952.

Πώς ήταν το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο το 1952;

Το Πανεπιστήμιο τότε ήταν στο διατηρητέο της Παλιάς Φιλοσοφικής, δεν υπήρχε κανένα άλλο κτίριο. Είχε τα προτερήματα του μικρού χώρου, ήσουνα μέσα σε ανθρώπους, φοιτητές, καθηγητές. Νομίζω ότι αυτό που νοσταλγείς από τα παλιά —έχω καταστα- λάξει τώρα— είναι η αρετή του μικρού, του ολιγάριθμου: λίγοι άνθρωποι, λίγα αυτοκίνητα, λίγος θόρυβος. Επειδή ήταν λίγα όλα γύρω σου, σε ανάγκαζαν να ασχοληθείς πιο πολύ με τον εαυτό σου. Καλλιεργούσες μια μορφή αυτάρκειας, να παίζεις μόνος σου, ίσως αυτό να με έσπρωξε τελικά και στα βιβλία. Τότε βέβαια ήτανε δύσκολο να βρούμε βιβλία, ήταν οι περίφημες εκδόσεις που τις αγοράζαμε στα καροτσάκια, κακέκτυπα τα πιο πολλά, από τις 200 σελίδες λείπανε καμιά φορά οι 50 ή ήταν ανάποδα τυπωμένες. Θυμάμαι ένα περιστατικό με ένα τέτοιο βιβλίο, με τους ***Αδελφούς Καραμαζώφ.*** Είμαστε τρεις φοιτητές και καθόμαστε κάτω από ένα φανάρι, εκεί στη γωνία Λαχανά-Παπάφη, το σπίτι μας πιο πέρα, οπότε μας πλησιάζει ένας χωροφύλακας. —Τι κάθεστε εσείς εδώ; —Να, μιλάμε με τους συμφοιτητές. —Εσύ τι διαβάζεις; μου λέει εμένα. Λέω: — Ένα βιβλίο. — Πώς λέγεται; —Αδελφοί Καραμαζώφ. Με πιάνει από τη φαβορίτα και μου λέει —Αυτά τα -ωφ θα μας φάνε! Δρόμο στα σπίτια σας. Και φύγαμε.

Τότε ήταν τα μεγάλα συλλαλητήρια για την Κύπρο, με το σύνθημα της Ένωσης —έχω φάει ξύλο και νερά από πυροσβεστικές αντλίες ουκ ολίγα—, σχεδόν μια φορά τον μήνα είχαμε ένα συλλαλητήριο για την Κύπρο. Μπορώ να πω ότι με την Κύπρο ίσως άρχισαν και οι πρώτες πολιτικοποιημένες σκέψεις μου, δηλαδή άρχισα να αναρωτιέμαι τι είναι έξω από τη γειτονιά μας αυτή που μεγαλώσαμε, έξω από το σχολειό και το πανεπιστήμιο. Όχι με βαθιές αναλύσεις, γιατί μου έλειπε η κατάρτιση, ας το πω, η βιβλιογραφική, αλλά νομίζω τότε περίπου άρχισα να ανησυχώ ότι συμβαίνει και κάτι άλλο. Βέβαια, το περιβάλλον μου συντηρητικό δεν ήταν, οι γονείς μου και οι θειες μου ήταν βενιζελικοί, λάτρευαν τον Βενιζέλο, όπως και οι περισσότεροι πρόσφυγες, αν και ένας ετεροθαλής αδελφός της γιαγιάς μου από τη μητέρα μου ήταν ο Μηνάς Πατρίκιος, ο οποίος είχε γίνει υπουργός Παιδείας με τον Πλαστήρα της ΕΠΕΚ — θα λέγαμε σήμερα ενός ΣΥΡΙΖΑ. Υπήρχαν ωστόσο τα ερε-

θιόματα, και ιδιαίτερα από τη γειτονιά. Στη γειτονιά που μεγάλωσα έμεναν πολλοί από το Λιτόχωρο, και οι Λιτοχωριτοί ήταν κατά τεκμήριο αριστεροί. Θυμάμαι ότι έλειπαν κάποιοι κατά καιρούς, ρωτούσε η μητέρα μου —Ο κύριος Νίκος πού είναι; —Α, πήγε ταξίδι. Και εμφανιζόταν ύστερα από δύο-τρεις μήνες ο κύριος Νίκος με ένα τσιρότο στο κούτελο, κάπου έτρωγε ξύλο. Ωστόσο, δεν μπορώ να πω ότι το περιβάλλον μου με επηρέασε· αντίθετα, όταν συζητούσαμε καμιά φορά πολιτικά μάς απέτρεπαν, η γιαγιά μου ιδιαίτερα, «Αυτά τα πολιτικά τα βαριέμαι πια» ή, αν έλεγαν κάτι, το έλεγαν μυστικά και κρυφά. Έτσι, κατά έναν περίεργο τρόπο πολιτικοποιήθηκα, γιατί εγώ ούτε συγκρούστηκα με κάποιο αφεντικό, να ζήσω αυτή τη σύγκρουση κεφαλαίου και εργασίας που λένε, ούτε είχα κανέναν ινστρούκτορα, κανέναν καθοδηγητή, αλλά μοναχός μου ανακάλυψα έναν άλλον κόσμο.

Στον νεολιθικό οικισμό
Διμήνι Μαγνησίας, 1979

Στο Πανεπιστήμιο σε επηρέασε κάποιος καθηγητής;
Όχι, όχι, στο Πανεπιστήμιο πιο πολύ μπορώ να πω ότι αισθάνθηκα πάλι την ανάγκη να γνωρίσω και άλλα πράγματα και άλλους ανθρώπους, ήταν δύο-τρεις καθηγητές. Ο Κακριδής με τον ενθουσιασμό του —είχε έναν νεανικό ενθουσιασμό—, άλλοι με την τάξη τους, με την οργάνωσή τους· πιο πολύ δηλαδή ο επηρεασμός στο Πανεπιστήμιο δεν ήτανε ούτε πολιτικός ούτε ιδεολογικός, ήτανε κυρίως, θα έλεγα, κοινωνικός. Δηλαδή, με εντυπωσίασαν οι σχέσεις τους· όταν, για παράδειγμα, πηγαίναμε καμιά εκδρομή με τους καθηγητές, ο τρόπος που μιλούσαν με εμάς που ήμασταν νέα παιδιά. Ιδεολογικά και πολιτικά, το Πανεπιστήμιο μου έδωσε αφορμές, αλλά δεν μπορώ να πω ότι με επηρέασε ειδικά κάποιος. Αντίθετα τότε, ίσως και επειδή δεν είχα τη δυνατότητα να κάνω μερικές αναλύσεις, πιο πολύ μου φάνταζε ως συντηρητικό σύστημα. Θυμάμαι, ας πούμε, το ασανσέρ από εκεί που μπαίνεις στο «Μούσαις Χάρισι Θύε»[1] έλεγε «παρακαλούνται οι κύριοι φοιτητές να μην κάνουν χρήση του ανελκυστήρος»! Μπορώ να πω ότι ήταν σε μια μεταβατική κατάσταση το Πανεπιστήμιο, ήταν παραμονές που σε λίγο θα ανοιγόταν προς στον κόσμο, μέσα από τους φοιτητικούς συλλόγους, τη δεκαετία του '60, και μετά άρχισαν τα πολιτικά πράγματα να γίνονται πιο έντονα, οι αλλαγές πιο οδυνηρές και το Πανεπιστήμιο βέβαια πήρε άλλη πορεία, άλλη εξέλιξη.

Μετά το Πανεπιστήμιο δεν ήθελα να διοριστώ και δούλεψα σε ιδιωτικά σχολεία. Όταν διορίστηκα (διορίστηκα το '62), είχα ήδη πάει στην Καβάλα, είχα παντρευτεί το '60 τη Μαρία, και εγκαταστάθηκα στην Καβάλα. Μόλις πήγα, σε δυο χρόνια διορίστηκα και έφυγα μακριά, πολύ μακριά, σε ένα χωριό των Ιωαννίνων, στα Δολιανά, κοντά στα σύνορα τα αλβανικά. Τα Δολιανά στάθηκαν ο δεύτερος "λάκκος". Επειδή στο χωριό δεν είχα τι να κάνω —η προετοιμασία του σχολείου ήταν μηδαμινή— αποφάσισα να δώσω εξετάσεις στην Αρχαιολογική Υπηρεσία.

Αυτή η ιδέα πώς σου ήρθε; Η πορεία σου μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν μάλλον φιλολογική.
Δύο χρόνια έμεινα στα Δολιανά. Όταν κατέβαινα το καλοκαίρια, δούλευα στο Μουσείο της Καβάλας ως έκτακτος επιμελητής, κατέγραφα όστρακα κτλ. Ο Δημήτρης Λαζαρίδης, διευθυντής του Μουσείου και φίλος, μου είπε «Γιώργο γιατί δεν δίνεις εξετάσεις στην Υπηρεσία;». Όταν λοιπόν πήγαινα στα Δολιανά, κατέβαινα στα Γιάννενα· εκεί γνώρισα τον μακαρίτη τον Σωτήρη Δάκαρη, ο οποίος μου έδινε βιβλία από την Εφορεία και προετοιμαζόμουν για τις εξετάσεις. Και έκανα αγγλικά φροντιστήριο με αλληλογραφία με τον αδελφό μου. Έστελνα θέματα, μου τα διόρθωνε και μου τα έστελνε, και έτσι έδωσα εξετάσεις. Στο μεταξύ, είχα φύγει από τα Δολιανά και διορίστηκα στο Πράβι, στην Ελευθερούπολη, αλλά στα μέσα της χρονιάς διορίστηκα στην Αρχαιολογική Υπηρεσία στον Βόλο, και εκεί ήταν ο τρίτος σταθμός της ζωής μου: ο πρώτος οι σπουδές μου, ο δεύτερος τα Δολιανά με την αρχαιολογική μου προετοιμασία, και ο τρίτος η συνάντησή μου με τον Θεοχάρη.

Ο Δ. Ρ. Θεοχάρης θεωρείται από όλους ένας σημαντικός αρχαιολόγος, κομβικό πρόσωπο της προϊστορικής έρευνας στην Ελλάδα. Πώς τον είδες ως προϊστάμενο και αργότερα ως συνεργάτη;
Ο Θεοχάρης ήταν πραγματικά ένας τρομερά σημαντικός σταθμός στη ζωή μου. Όχι τόσο γιατί έμαθα αρχαιολογία απ' τον Θεοχάρη, πιο πολύ γιατί με έμαθε να αγαπάω την αρχαιολογία. Ο Θεοχάρης δεν ήταν δάσκαλος να σου λέει, αυτό το όστρακο είναι νεολιθικό, γιατί ο Θεοχάρης ό,τι του έλεγες έλεγε «θαυμάσιο», είχες μια άποψη, σού έλεγε «θαυμάσια» — δεν σου έκανε ποτέ κριτική, αλλά μου έμαθε πώς να ζήσω μαζί με την αρχαιολογία.

Είχε δηλαδή μια βιωματική σχέση με την αρχαιολογία;
Ακριβώς. Πιο πολύ καλλιέργησε τη συναισθηματική σχέση μου με την αρχαιολογία παρά τη γνωστική μου. Αλλά βέβαια, δίπλα στον Θεοχάρη γνώρισα την αρχαιολογία που είχε αρχίσει ήδη να αποκτά τα σημαντικά θεωρητικά της σχήματα, γνώρισα τα βιβλία του Childe και μερικών της Νέας Αρχαιολογίας, όπως του David Clarke, ήταν δηλαδή για μένα ο Βόλος ένα μεγάλο σχολείο, για την παρουσία του Θεοχάρη

[1] Εννοεί το κεντρικό κτίριο του Α.Π.Θ., που έχει στο προστώο της εισόδου αυτήν την επιγραφή.

Αντιπρύτανης, με τον πρύτανη Μίμη Φατούρο και συναδέλφους, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1988.

Με τους καθηγητές Δημ. Λυπουρλή (αριστερά) και Δημ. Παντερμαλή (δεξιά)

με αυτήν την επίδραση που είχε απάνω μου, και τη δυνατότητα και την ευκαιρία να αρχίσω πια να ενημερώνομαι για μια αρχαιολογία η οποία δεν ήταν μόνο η αρχαιολογία του πεδίου. Είχα την αίσθηση ότι είχα μπει σε έναν κόσμο που, αν ήθελες να κάνεις αρχαιολογία, έπρεπε να τον γνωρίσεις.

Σχετικά με αυτό, ήθελα να επιμείνω περισσότερο, μια και φτάσαμε σε αυτό το σημείο. Έχω την εντύπωση ότι η αρχαιολογική θεωρία στην Ελλάδα δεν υπήρχε εκείνη την εποχή. Θυμάμαι, αρκετά αργότερα από αυτό που περιγράφεις, θυμάμαι ως φοιτητής το 1968, 1969, 1970, δεν γινόταν ούτε καν νύξη ότι υπάρχει ένα θεωρητικό κομμάτι στην αρχαιολογία. Εσύ πώς συνάντησες αυτή τη θεωρητική αρχαιολογία από τον Βόλο;

Κοίταξε, ήταν από τη μια μεριά ο Θεοχάρης, που είχε αυτήν την πλατιά σχέση με την αρχαιολογία, και από την άλλη τα βιβλία που υπήρχαν στη βιβλιοθήκη, τα οποία αγόραζε ο Θεοχάρης. Ο ίδιος είχε κάνει στο Καίμπριτζ και το Λονδίνο, και μερικούς από τους ανθρώπους αυτούς τους είχε γνωρίσει, τον Higgs για παράδειγμα, και άλλους. Ο Θεοχάρης είχε με την προϊστορική αρχαιολογία μια σχέση κλασικού αρχαιολόγου: όταν έβρισκε ένα ειδώλιο, έλεγε «σαν Αφροδίτη, σαν να την έκανε αττικός γλύπτης», οι παραπομπές του ήταν εκεί. Αλλά επίσης σε ανάγκαζε να δεις ότι το εύρημα πρέπει να το αφήσεις στην άκρη και να δεις τι κρύβεται πίσω του. Με έναν τρόπο εντελώς εμπειρικό, το σχεδίαζε, το άφηνε και μετά αρχίζαμε κουβέντα, και μάλιστα μια κουβέντα με έναν εντελώς πραγματιστικό τρόπο. Πηγαίναμε στο Σέσκλο και δεν καθόμασταν μέσα να συζητήσουμε, καθόμασταν απάνω στον αρχαιολογικό χώρο και, θυμούμαι, μου έλεγε «βλέπεις τώρα τις κορυφές των δέντρων πώς είναι τρίγωνα — τριγωνικά δεν φαίνονται;» — Ναι, λέω, πραγματικά. «Ε, αυτά τα τρίγωνα τα έφερναν στα αγγεία τους επάνω, όπως έβλεπαν τα τρίγωνα, με το ένα χέρι καθάριζαν τα δάχτυλά τους από τη λάσπη και με το άλλο έκαναν τα τρίγωνα.» Δηλαδή, σε ανάγκαζε να πεις ότι δεν είναι μόνο αυτό που βλέπω αλλά και κάτι που πρέπει να ψάξω σιγά σιγά, και μέσα από τα διαβάσματα συνειδητοποίησα τον όρο θεωρία, δηλαδή αυτό τελικά που είναι πίσω από το πράγμα, την απλή αριστοτελική έκφραση «τι το όν;». Σιγά σιγά, με τα διαβάσματά μου, η στάση αυτή απέκτησε ένα σχήμα με τις δικές της απαιτήσεις και κατευθύνσεις. Με το περιοδικό ***Ανθρωπολογικά***, όπως το θυμάσαι πολύ καλά, αυτή ήταν η διάθεση: πιο πολύ να αναπτύξει κανείς τη θεωρητική δυνατότητα παρά την ευρηματολογική.

Κι έτσι απέκτησες αυτήν την ερμηνευτική κριτική στάση, η οποία είναι πίσω από κάθε θεωρητική προσέγγιση, αυτήν που οδηγεί στην ερμηνεία του πράγματος.

Έτσι μελέτησα τα ειδώλια στη διδακτορική μου διατριβή· τα ειδώλια έχουν πίσω τους μιαν ερμηνευτική περιπέτεια. Στην αρχή ήταν μια περιέργεια: τι είναι αυτά τα αντικείμενα; Μετά, πίστεψα ότι δεν είναι δυνατόν να σταθεί στο γραφείο σου επάνω ένα αντικείμενο χωρίς πίσω του να έχεις μια ολόκληρη ιστορία, και διαβάζοντας κείμενα φιλοσοφικά της ερμηνευτικής φιλοσοφίας με την περίφημη κατανόηση του Dilthey και του Gadamer, πραγματικά μου έγινε έμμονη ιδέα ότι έπρεπε να καταλάβω τι συμβαίνει και μετά να προσπαθήσω να το ερμηνεύσω. Μέσα από αυτήν την προσωπική, βασανιστική περιπέτεια δεν θέλησα να ενταχθώ σε σχολή, να ακολουθήσω το άλφα πρότυπο ή το βήτα. Μέχρι ένα σημείο, τα κείμενα που έγραφα τα έδινα στη Μαρία να τα διορθώσει. Όταν βαρέθηκα αυτή τη διαδικασία, δεν τα έδινα σε κανέναν. Διαφώνησα και με τον αδελφό μου, τον Νίκο Χουρμουζιάδη, όταν έγραφα τη μελέτη μου για το Διμήνι και έβλεπα ότι είχα ανάγκη από ελληνικές λέξεις που τις έβλεπα στα ξένα κείμενα. Δεν ήθελα να εκφράσω κάτι με μια περίφραση, δεν ήθελα να πω «συλλογή της τροφής» έλεγα «τροφοσυλλογή»· αντί για «παραγωγή της τροφής», «τροφοπαραγωγή». Ο αδελφός, ως φιλόλογος, μου έλεγε ότι δεν έχω το δικαίωμα να φτιάχνω λέξεις, τις λέξεις τις φτιάχνουν μόνο οι ποιητές και ο λαός. Και μάλιστα, του έλεγα χαριτολογώντας: να παίρνω κάθε πρωί τον φίλο μας τον Μάρκογλου, που είναι ποιητής, να του λέω «βρήκες καμιά λέξη σήμερα;» Τελικά, για ό,τι έχω γράψει ώς τώρα παίρνω την ευθύνη των κειμένων μου. Όλα αυτά λοιπόν, θες από συναισθηματική, από εγωιστική, από κάποια άλλη διάθεση, διαμόρφωσαν έναν προσωπικό λόγο, που —ειλικρινά το λέω— ποτέ δε σκέφτηκα αν είναι λάθος ή όχι. Λέω κάτι και αν μου αρέσει χαίρομαι, δεν με ενδιαφέρει αν για τον άλλο είναι λάθος, και μάλιστα σκέφτομαι, από όλα αυτά που λέω ή που είπα ως τώρα κάποια θα είναι σωστά, θα επιζήσουν. Ποτέ δεν είπα κάτι υστεροφημικά, ειλικρινά, ποτέ δεν με ενδιέφερε αν κάτι μείνει και γι' αυτό να με θυμούνται. Γι' αυτό και οι σχέσεις με τους μαθητές μου, αυτό το «δάσκαλε» που μου λένε ορισμένοι, δεν προκύπτει από ό,τι τους έμαθα, αλλά από τη σχέση που είχα μαζί τους. Έχω διαπιστώσει, τώρα που είμαι στο τέλος της ζωής μου, και της επιστημονικής και της φυσικής, ότι σχεδόν κανείς δεν δέχεται αυτά που λέω. Και μάλιστα στον κύκλο των ανασκαφών του Δισπηλιού, που έχει διαμορφωθεί ένας κύκλος, οι πιο πολλοί διαφωνούν μαζί μου. Καμιά φορά τους

λέω: διαφωνείτε γιατί δεν καταλάβατε αυτό που θέλω να πω. Μου λένε: εσείς είστε πιο μεταμοντέρνος με αυτά που λέτε· και τους απαντώ, ναι, εκφράζομαι έτσι, ίσως αυτό δείχνει ότι είμαι κάτω από μια πίεση μεταμοντέρνας αντίληψης, αλλά δεν χάνω το αντικείμενο, είναι αυτό που υπάρχει, δεν είναι ένα προϊόν μιας δικής μου προσωπικής αφήγησης, αλλά είναι αυτό που βλέπω και βγαίνει ίσως λεκτικά με άλλον τρόπο. Δεν ξέρω αν το καταλάβουνε οι φίλοι μου ή οι δικοί μου, πώς έζησα την επιστημονική μου περιπέτεια, με ποιον τρόπο, θα πω τώρα μια φράση —πολλοί θα την παρεξηγήσουν—, δεν την πήρα ποτέ στα σοβαρά.

Κατάλαβα τι λες. Δεν είναι ότι δεν την πήρες στα σοβαρά· είναι ότι έκανες αυτό που σου άρεσε, αυτό που ήθελες, δεν έκανες κάτι προκειμένου να συμβεί κάτι άλλο. Αυτό έχει μια τόλμη και μια ειλικρίνεια, αλλά δεν είναι και κάπως αυτοαναφορικό;
Προσπαθούσα να είμαι εντάξει με τον εαυτό μου. Αυτό με ενθουσιάζει και με πείθει. Θυμάμαι, ξέρεις, αυτό μετά επαληθεύθηκε με έναν άλλο, έμμεσο τρόπο, με μια περιγραφή που έκανε ο Νικόλαος Πλάτων, στον οποίο έκανα τη διατριβή μου, όταν είχε οριστεί η υποστήριξη. Είπε κάτι που μετά το είπε και στην ολομέλεια, ότι μπορεί να μην πιστεύει όλα αυτά που λέω, αλλά τα λέω με έναν πολύ ωραίο τρόπο. Μετά από αυτό, εγώ ενθουσιάστηκα και ησύχασα, άρα αφού μου αρέσει έτσι όπως λέω κάτι, επιτρέπεται να μη συμφωνούν οι άλλοι.

Τουρκμενιστάν, 1995. Με τον Βίκτωρα Σαρηγιαννίδη σε μια παρτίδα τάβλι στις ανασκαφές του Gonur.

Να μείνουμε λίγο ακόμη στον Βόλο; Στο Μουσείο Βόλου, αυτό που όλοι ξέρουμε είναι η περίφημη έκθεση που έστησες. Να πούμε δυο λόγια γι' αυτό; Πώς έφτασες στο σημείο να κάνεις αυτήν την έκθεση με αυτόν τον τρόπο και τα πρωτοποριακά χαρακτηριστικά εκείνη την εποχή; Φυσικά, υπήρχαν κάποιες αντικειμενικές, πρακτικές ανάγκες, αλλά με ποιο σκεπτικό έγινε όπως έγινε η έκθεση;
Η πτέρυγα όπου είναι τώρα η έκθεση των νεολιθικών — και μάλιστα οι συνάδελφοι, για να με τιμήσουν, της έδωσαν το όνομά μου— ήταν κλειστή μετά τους σεισμούς του Βόλου. Κάποια στιγμή, λέω στον Θεοχάρη: να την ανοίξουμε αυτή την αίθουσα για να εκθέσουμε τα προϊστορικά. Ο Θεοχάρης ενθουσιάστηκε. Η υπάρχουσα έκθεση του Μουσείου είχε στηριχτεί στις γραπτές στήλες της Δημητριάδας, με ένα στιλ αποθήκης — καθαρής και ωραίας αποθήκης· ε, αυτό δεν μου άρεσε, αισθητικά. Δηλαδή, η μουσειολογική μου άποψη ξεκίνησε από μια αισθητική αντίρρηση γι' αυτό που ήταν το Μουσείο του Βόλου. Δεν ήταν μουσειολογική, ήταν μια αντίληψη ότι δεν ήταν ωραία όπως ήταν εκτεθειμένα τα πράγματα. Δεν ήταν ωραία τα χρώματα των τοίχων, δεν ήταν ωραίες οι προθήκες. Σκέφτηκα επομένως να κάνουμε μια αίθουσα που θα έχει τα χρώματα της προϊστορίας, τις ώχρες, τα υλικά που θα χρησιμοποιήσουμε θα έχουν σχέση με την προϊστορία, θα είναι η πέτρα, το πανί, το ξύλο. Στην αρχή δεν είχα καν συνειδητοποιήσει ότι έκανα μουσειολογική πρόταση, απλώς διαμόρφωνα με γοητευτικό τρόπο μια αίθουσα μουσειακή. Καταρχήν, να υπάρχει μια αμεσότητα με τον επισκέπτη, άρα καταργούμε τις προθήκες· δεύτερον, να έχουμε φώτα τεχνητά και όχι φυσικά, για να μπορούμε να φωτίζουμε όπως θέλουμε εμείς, άρα κλείσιμο των παραθύρων. Χτίσαμε τα παράθυρα, βάλαμε σποτλάιτς μόνο και μόνο για να φωτίσουμε έτσι ή αλλιώς τα αντικείμενα που έπρεπε να εκθέσουμε. Και επίσης, αυτά δεν έπρεπε να μπούνε τυχαία, αλλά να αντιστοιχούν σε ένα μοντέλο που είχα διαμορφώσει στο μυαλό μου και είχε σχέση με τον χώρο, με την οικονομία και την ιδεολογία. Μπήκαν τα πράγματα με τον τρόπο αυτόν, ήταν πιο πολύ μια αρχαιολογική θεωρία, με βάση αυτήν έκανα την αίθουσα, παρά μουσειολογική.

Υπήρχε ωστόσο η αρχαιολογική θεωρία που στήριζε την έκθεση. Δεν είναι αυτό μια κεντρική μουσειολογική προϋπόθεση; Σήμερα αυτό θα το λέγαμε εννοιολογικό σχεδιασμό. Στην περίπτωση του Βόλου, ο εννοιολογικός και ο μουσειολογικός σχεδιασμός έγιναν εξ ανάγκης από το ίδιο πρόσωπο.
Ναι, υπήρχε μια αρχαιολογική —το τονίζω— θεωρία. Η θεωρία αυτή διαμόρφωσε την τελική πρόταση της έκθεσης. Όταν αυτή η αρχαιολογική θεωρία υλοποιήθηκε, έγινε εικόνα, κατέληξε να είναι και μια μουσειολογική πρόταση.

Η ίδια αρχαιολογική θεωρία υπάρχει και στο βιβλίο σου *Νεολιθικό Διμήνι* (1979). Το βιβλίο χωρίζεται σε χώρο, οικονομία και ιδεολογία.
Ακριβώς, και τώρα προσπαθώ να γράψω ένα ανάλογο κείμενο. Αυτή η θεωρία είναι μια μορφή φιλοσοφικού πραγματισμού, ξεπερνάει τις ιδέες και προσπαθεί να τις δει ως πραγματοποιημένες καταστάσεις, και εκεί μέσα να ελέγξει και την ορθότητά τους. Ο χώρος είναι ένα συγκεκριμένο πράγμα, και μάλιστα ένα συλλογικό πράγμα, σε αυτό μας βοηθά και η γλώσσα μας. Εμείς, όταν λέμε χώρος, έχουμε μέσα το landscape, το place, το environment· όταν λέω χώρος, όλα αυτά τα περιλαμβάνω. Εδώ βλέπει κανείς γύρω από το landscape να έχουν γραφεί χιλιάδες σελίδες. Και μάλιστα, με την επίδραση της φαινομενολογίας του Heidegger και του Merleau-Ponty, η έννοια του χώρου έχει διευρυνθεί υπερβολικά. Είναι όμως κατά βάση πάντα χώρος, δεν υπάρχει κάτι έξω από τον χώρο. Ο χώρος έτσι μπορεί να σε βοηθήσει να ερμηνεύσεις το παρελθόν. Η οικονομία επίσης είναι ένα σύνολο πραγμάτων συγκεκριμένων, αποτέλεσμα μιας ιδιαίτερης συμπεριφοράς των ανθρώπων, με ιδιαίτερη αφετηρία την ανάγκη.

Βουλευτής του ΚΚΕ, «ψηφίζοντας, ως συνήθως, αυτό που δεν πλειοψήφησε».

Έχουν πολύ ενδιαφέρον αυτά, θα επανέλθουμε. Αλλά να σε ρωτήσω προηγουμένως κάτι. Η συνάντησή σου με τον μαρξισμό έχει ήδη αρχίσει στο Μουσείο του Βόλου; Ο Θεοχάρης, μπορεί να μην το δήλωνε ποτέ, αλλά είχε μια μαρξιστική διάσταση στη σκέψη του. Στην έκθεση του Βόλου υπάρχει επίσης ένα τέτοιο στοιχείο.

Ναι, υπάρχει. Αυτός που το κατάλαβε ήταν ο Ζυλ Ντασσέν, είχε έρθει η Μελίνα Μερκούρη, ως υπουργός Πολιτισμού και τους ξενάγησα. Και όταν άρχισα να λέω ο χώρος, η οικονομία κτλ., ακούω τον Ντασέν να λέει ***ça c' est marxiste***. Εννοούσε τη συγκεκριμένη ερμηνεία των γνωστών αρχαιολογικών ευρημάτων. Κοίταξε, επειδή ο μαρξισμός περιγράφει τη σύγχρονη κοινωνία, είναι δύσκολο να μεταφέρεις τη μαρξική σκέψη στην προϊστορία, όπου δεν έχεις τα ίδια σχήματα. Μιλάει για την πάλη των τάξεων, εμείς δεν έχουμε στην προϊστορία τάξεις, αλλά μπορείς να βρεις το περιστατικό της σύγκρουσης, υπάρχει μια σύγκρουση. Δεν χρειάζεται να συγκρούονται δύο κοινωνικά στρώματα, δύο τάξεις, το κεφάλαιο με την εργασία, αλλά μπορεί να συγκρούεται ο άνθρωπος με τη φύση. Το αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης είναι η ιστορία.

Ή να συγκρούονται και άνθρωποι μεταξύ τους...

Βέβαια, και οι άνθρωποι μεταξύ τους, το χωράφι το δικό σου, το χωράφι το δικό μου, το νερό το δικό σου... Επομένως, μέσα από αυτόν τον τρόπο της σκέψης με βοήθησε ο μαρξισμός, και μάλιστα η μαρξική σκέψη, γιατί, όπως ο ίδιος ο Μαρξ είχε πει, εάν θα ζήσω ακόμη πολύ δεν θα γίνω ποτέ μαρξιστής. Ο μαρξισμός... ξέρεις πολύ καλά κι εσύ το πόσο κακόπεσε στα χέρια των μαρξιστών.

Αναμφίβολα. Κι έτσι λοιπόν φτάνουμε στο σημείο που αρχίσαμε πριν να συζητάμε, της θεωρητικής αρχαιολογίας. Νομίζω ότι έχεις καταγραφεί στη συνείδηση της ελληνικής αρχαιολογίας ως εισηγητής της θεωρητικής αρχαιολογίας, δηλαδή στην ουσία ήσουν, ο πρώτος Έλληνας αρχαιολόγος που μίλησε αυτόνομα για θεωρία. Μέχρι τότε δεν υπήρχε καμιά τέτοια πρόταση αυτονομίας της θεωρίας.

Στο Πανεπιστήμιο δεν ήρθα με προγραμματική δήλωση ότι θα αλλάξω τα πράγματα. Αυτό που ήδη είχε διαμορφωθεί μέσα μου στον Βόλο το μετέφερα εδώ. Δεν είχα ποτέ την εντύπωση ότι λέω κάτι καινούργιο. Ωστόσο, όταν την πρώτη φορά που ήμουν υποψήφιος απορρίφθηκε η υποψηφιότητά μου, μου είπαν: δεν μπορούμε να ελέγξουμε τη βιβλιογραφία σου. Ό,τι έγραφα τότε δεν είχε καμία σχέση με όσα ήξεραν. Ήρθα από τον Βόλο όπως ήμουνα, με καμία διάθεση να ανοίξω μια καινούργια εποχή, απλώς είπα πράγματα τα οποία ώς τότε δεν τα έλεγαν οι αρχαιολόγοι που δίδαξαν. Ο Θεοχάρης ήταν ήδη πεπεισμένος ότι πρέπει να αλλάξει η αρχαιολογική σκέψη, ήδη στη διατριβή του (1967) έχει πολλά θεωρητικά σπέρματα, νομίζω η άποψη περί ιθαγένειας του νεολιθικού και του προϊστορικού πολιτισμού είναι μια τέτοια άποψη του Θεοχάρη, ο οποίος όμως είχε μια δειλία να διατυπώσει καθαρά, και στη διατριβή του και μετά στα άλλα έργα του, αυτές τις απόψεις του.

Σήμερα η θεωρητική συζήτηση έχει αναπτυχθεί πολύ. Σε σχέση με τη δεκαετία του '70, που ήταν μάλλον δειλή, μιλάω τώρα διεθνώς, όχι μόνο για την Ελλάδα, ποιο θα έλεγες ότι είναι το κύριο χαρακτηριστικό της θεωρίας;

Νομίζω, αν πάρουμε το γνωστό σχήμα της ιστορίας της αρχαιολογικής θεωρίας, πρώτα την πολιτισμική ιστορία με επικεφαλής τον Childe μέχρι το 1950, τη Νέα Αρχαιολογία του 1960 και 1970, και τέλος το τρίτο μέρος της σύγχρονης αρχαιολογίας, βλέπουμε τα εξής: τα δύο πρώτα σχήματα ήταν πειθαρχημένα, έπρεπε δηλαδή κανείς κάπως να ενταχθεί στο γενικό θεωρητικό πλαίσιο, π.χ. την ιστορία του πολιτισμού στην περίπτωση της Πολιτισμικής Αρχαιολογίας, ή τις διαδικασίες που οδηγούν στον πολιτισμό και τον τρόπο που ο άνθρωπος προσαρμόζεται στο περιβάλλον, στην περίπτωση της Νέας Αρχαιολογίας. Αυτά τα δύο σχήματα είχαν μια πειθαρχία, ιδιαίτερα η Νέα Αρχαιολογία, κι έτσι αυτοί που έγραφαν, αυτοί που μιλούσαν, ήταν μέσα σε ένα όριο, ας πούμε στη θεωρία των συστημάτων ή του φονξιοναλισμού (λειτουργισμού). Η σύγχρονη, μεταμοντέρνα, αρχαιολογία απελευθέρωσε τη συζήτηση, και φτάσαμε σήμερα να συζητάμε για πολλές αρχαιολογίες και όχι για τη μία αρχαιολογία. Ό,τι σήμερα χαρακτηρίζει τη θεωρητική συζήτηση είναι αυτή η ελευθερία.

Στην αμερικανική αρχαιολογία, που από το 1960 κυριαρχήθηκε από τη διαδικασία του πολιτισμού και την προσαρμογή στο περιβάλλον και κινήθηκε μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο ενός νεοθετικιστικού επιστημονισμού, έχουν σήμερα ενσω-

Ανασκαφές Δισπηλιού, 1994. Επίσκεψη του Αντώνη Σαμαρά

ματωθεί έννοιες που ανέδειξε η θεωρητικά ανταγωνιστική σύγχρονη μετανεωτερική αρχαιολογία, όπως οι έμφυλες ταυτότητες, η δραστικότητα των ανθρώπων (agency), ο συμβολισμός, η υλικότητα του πολιτισμού και της ανθρώπινης πράξης — έννοιες που η Νέα Αρχαιολογία του '70 δεν είχε καθόλου στον ορίζοντά της. Αυτό είναι μια σοβαρή μεταβολή, που οδηγεί ίσως σε μια σύγκλιση και ίσως σε μια νέα σύνθεση; Ή μήπως είναι η παραδοχή της τελικής ήττας της λεγόμενης Νέας Αρχαιολογίας;

Αυτό το είπε και ο Renfrew, μπορούμε να μιλούμε για μια διαδικαστική-γνωστική (processual-cognitive) αρχαιολογία. Νομίζω ότι δεν είναι αποδεκτοί αυτοί οι συνδυασμοί. Αυτό που χαρακτηρίζει —να το πω έτσι, πολύ επιγραμματικά— το σήμερα είναι ότι στο πεδίο της αρχαιολογικής θεωρίας υπάρχει μια ελευθεριότητα. Τώρα μιλούμε για symmetrical archaeology, μιλούμε για eventful archaeology, υπάρχει μια ελευθερία να αντιμετωπίσει κανείς το παρελθόν με μια μορφή αρχαιολογίας η οποία μπορεί να είναι γοητευτική όπως διατυπώνεται, μπορεί να είναι έξυπνη, αλλά τελικά δεν μας βοηθά περισσότερο από ό,τι μας βοήθησε ο Binford ή ο Childe να γνωρίσουμε το παρελθόν. Η άποψή μου είναι ότι αυτή η ελευθερία δεν μας βοήθησε καθόλου· αντίθετα, μάλλον συσκότισε τα πράγματα. Αναρωτιέται κανείς σε ποια αρχαιολογία από όλες αυτές ανήκει. Ακόμη και οι γκουρού της μετανεωτερικής αρχαιολογίας έχουν συχνά μια περίεργη συμπεριφορά απολογίας. Υπάρχει και στα υποκείμενα της σύγχρονης αρχαιολογίας η ανάγκη κάθε τόσο να απολογούνται ή να θέλουν να διασαφηνίσουν αυτό που πραγματικά είναι. Δεν έχει άλλη ανάγκη από θεωρητικές προσεγγίσεις το αρχαιολογικό παρελθόν.

Πάντως, σήμερα έχω την εντύπωση ότι παρατηρείται μια σύγκλιση ανάμεσα σε μια παλιότερη αρχαιολογία, που χαρακτηριζόταν από έναν υπερβολικό εμπειριστικό θετικισμό, και σε μια αρχαιολογία που είναι κυρίως ερμηνευτική και έχει περισσότερο σχέση με αυτό που περιέγραψες στην αρχή ως βίωμα ακόμη και από την παιδική σου ηλικία. Στις αρχαιολογικές δημοσιεύσεις τα στοιχεία εκείνα που είναι κατά κάποιον τρόπο περισσότερο συστημικά επανέρχονται συχνά. Πιστεύεις ότι υπάρχει όντως μια τέτοια αναβίωση;

Για το θέμα αυτό κρίσιμη θεωρώ τη σύγχρονη τάση να υποτάσσεται σχεδόν η αρχαιολογία στον αρχαιομετρικό της χαρακτήρα και να απομακρύνεται από τον κοινωνιολογικό. Όπως στο παρελθόν (1960-70) από τη Νέα Αρχαιολογία είχε θεοποιηθεί η επιστημονική μέθοδος, έτσι τώρα ξαναβρίσκουμε αυτήν την τάση σε σχέση με την αρχαιομετρία, δηλαδή τις εφαρμογές των θετικών αναλυτικών τεχνικών στην απάντηση αρχαιολογικών ερωτημάτων. Μέσα από αυτόν τον σαφή προσανατολισμό γίνεται η επιστροφή ή, αν θέλεις, η αναβίωση που συζητάς. Γιατί η αρχαιολογία έχει αποκτήσει μια πειραματική δυνατότητα και μπορεί να επαληθεύσει υποθέσεις μέσα από την αρχαιομετρία κι όχι από τη μέθοδο του Binford, που στο κάτω κάτω πέρασαν και πενήντα χρόνια αφότου διατυπώθηκε. Αυτό δεν ξέρω πού θα οδηγήσει. Το λέω σε σχέση με τους νέους αρχαιολόγους. Είναι δύσκολο πια να βρεις αρχαιολόγους με σοβαρή θεωρητική κατάρτιση, που να αντιλαμβάνονται δηλαδή την κοινωνιολογική και την ανθρωπολογική διάσταση του πολιτισμού. Αυτό είναι λίγο νεοφιλελεύθερο, είναι σαν αυτό που συμβαίνει και με την οικονομία. Και να σου πω τι εννοώ: Ο νεοφιλελευθερισμός, όπως τον χαρακτηρίζω εγώ, είναι ένας στρεβλός διαφωτισμός· ο διαφωτισμός έφερε το άτομο στο κέντρο, το απελευθέρωσε από τη μεσαιωνική θρησκοληψία, και σήμερα γίνεται το ίδιο, προβάλλεται το άτομο αλλά μόνο του, μες στη μοναξιά του. Όταν εγώ ασχολούμαι με το DNA, ο άλλος με τα ισότοπα κτλ., θα είμαστε μόνοι.

Νομίζω ότι είναι λάθος να προσπαθούμε να καταλάβουμε το τι συμβαίνει σήμερα στην αρχαιολογία εάν δεν λάβουμε υπόψη μας τι συμβαίνει γενικά μέσα στην κοινωνία. Εδώ βλέπουμε να μην μπορεί να σταθεί όρθιο τίποτε, τελικά αυτό που έχει πέραση σήμερα είναι η ελεημοσύνη, το πώς ο Δήμος μπορεί να διαθέσει 2.000 μερίδες σε αυτούς που πεινάνε, μας λένε κάθε μέρα ό,τι έχετε να πετάξετε μην το πετάτε, φέρτε το να δώσουμε σε αυτούς που δεν έχουν, αρκεί να μην έχει λήξει, μέσα σε ένα περιβάλλον που τελικά καταλήγει κανείς στα ληγμένα, ίσως αυτό να είναι η επιστροφή προς τη Νέα Αρχαιολογία, γιατί έχει λήξει, μπορούμε κι αυτήν να τη χρησιμοποιήσουμε, αρκεί να μην είναι επικίνδυνη. Γι' αυτό νομίζω ότι η αρχαιολογία, εάν δεν εκραγεί κατά έναν τρόπο στο επίπεδο της δουλειάς, του πεδίου, της θεωρίας, δεν έχει μέλλον. Τα υποκείμενα της επιστήμης, οι νέοι αρχαιολόγοι, δεν ξέρω αν θα επιζήσουν από αυτήν την κρίση.

Ανασκαφές Δισπηλιού, 1993. Η αναμνηστική φωτογραφία της ανασκαφικής ομάδας.

Εννοείς ως επαγγελματίες...
Ως επαγγελματίες, βέβαια. Εάν λοιπόν η αρχαιολογία, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, πάψει να είναι επάγγελμα, θα πάψει να είναι και επιστήμη.

Πώς θεωρείς ότι θα μπορούσε η αρχαιολογία να λειτουργήσει στην Ελλάδα; Λέμε ότι η αρχαιολογία να είναι επάγγελμα, μα η αρχαιολογία στην Ελλάδα δεν είναι επάγγελμα, είναι κρατικό μονοπώλιο. Για να γίνει επάγγελμα πρέπει να υπάρξει αγορά.
Από τη στιγμή που κάνεις κάτι και πληρώνεσαι, είναι επάγγελμα. Και έχει και ένα προϊόν που είναι ανταποδοτικό. Όταν η δουλειά μου μπει σ' ένα μουσείο, κόβει εισιτήρια. Άρα έχει μια ανταποδοτικότητα.

Ναι, αλλά δεν πληρώνονται οι υπάλληλοι από τα εισιτήρια των μουσείων. Δεν φτάνουν τα έσοδα για να πληρώσουν τα έξοδα.
Ναι, γιατί τελικά κάναμε το Μουσείο της Ακρόπολης και είπαμε: τελειώσαμε από μουσεία. Έγινε το νέο εθνικό μουσείο και τέρμα.

Πιστεύεις ότι θα μπορούσε να διατηρηθεί το επάγγελμα μέσα από μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση;
Έχω την εντύπωση ότι το κράτος είναι αυτό που ουσιαστικά καταστρέφει το επάγγελμα, γιατί το έχει κλείσει, γιατί διατηρεί τους αρχαιολόγους σε έναν περιορισμένο αριθμό, γιατί δεν ενδιαφέρεται να κάνει κάτι περισσότερο, είτε ακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις είτε ανοίγοντας την αρχαιολογική δραστηριότητα στην κοινωνία. Σε τελική ανάλυση, το κράτος καταστρέφει τις αρχαιότητες, επειδή το αρχαιολογικό σύστημα της χώρας, όπως λειτουργεί, δεν μπορεί να παραγάγει από αυτές επαρκή κοινωνική, ακόμα και επιστημονική, αξία.
Χρειάζονται ριζικές λύσεις. Η κατάσταση αυτή, όπως την περιγράφεις, σιγά σιγά οδηγεί σε μια φθορά τέτοια που ύστερα από λίγα χρόνια δεν θα μιλάει κανείς για αρχαιολογία. Δεν μπορώ να ξεχωρίσω την κρίση της αρχαιολογίας από τη γενικότερη κρίση. Δε νομίζω ότι η αρχαιολογία μόνη της μπορεί τελικά να επιπλεύσει και να επιζήσει. Ή θα πάμε όλοι σαν τον Τιτανικό ή όχι.

Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες η αρχαιολογία είναι πλέον παράλληλα και ένα ελεύθερο επάγγελμα, δεν είναι αποκλειστικά και μόνο κρατικό μονοπώλιο. Είμαστε η μόνη χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση που έχουμε αρχαιολογία καθαρά και αποκλειστικά κρατική, και πρόσφατη νομοθεσία σε αυτό το πνεύμα. Συμφωνείς με αυτήν την ευρωπαϊκή εξέλιξη;
Συμφωνώ να απελευθερωθεί η αρχαιολογία. Ο νόμος ξεκινά από το «άρθρον πρώτο», ότι οι αρχαιότητες είναι περιουσία του ελληνικού λαού. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι εκείνοι που θεραπεύουν τις αρχαιότητες πρέπει να είναι κρατικοί υπάλληλοι και ότι αν δεν είναι θα κάνουν του κεφαλιού τους. Όλα τα ελεύθερα επαγγέλματα κάνουν αυτό που τους επιβάλλει ο νόμος. Σήμερα οι νέοι αρχαιολόγοι δεν έχουν ενδιαφέρον να μελετήσουν το αρχαιολογικό υλικό.

Ο αντίλογος βέβαια θα μπορούσε να είναι με τι όρεξη —και τι δυνατότητες— να καθίσουν να μελετήσουν όταν οι συνθήκες είναι αυτές που είναι;
Εγώ δεν συμφωνώ με αυτό, νομίζω ότι τα μεγάλα γεγονότα ξεκίνησαν από κρίση. Μια μορφή επανάστασης, καινούρια σχήματα θεωρητικά, αυτό που είπαμε πριν από λίγο. Κάτι αλλάζει... αλλά φοβούμαι ότι ήδη οι αρχαιολόγοι στην Ελλάδα βουλιάζουν σιγά σιγά.

Η γνώμη μου είναι ότι σε αυτό συμβάλλει και η κρατική αποκλειστικότητα. Αλλά ας αφήσουμε την τρέχουσα κατάσταση, η οποία έχει πολύ σοβαρότερες διαστάσεις από τις αρχαιολογικές... Αν δεχθούμε ότι ο γενικότερος ρόλος της αρχαιολογίας είναι η διαχείριση του παρελθόντος, νομίζεις ότι αυτή η διαχείριση έχει καμιά σημασία για την κοινωνία σήμερα;
Το κύριο είναι το προϊόν αυτής της διαχείρισης να το περνά στην κοινωνία. Αν πλησιάσει σωστά η αρχαιολογία το κοινό, εγώ πιστεύω ότι υπάρχουν δύο πεδία μέσα από τα οποία μπορεί πραγματικά να ωφεληθεί, να έχει αποτέλεσμα αυτή η σχέση κοινού και αρχαιολογίας. Το ένα είναι όταν συνειδητοποιεί ο άνθρωπος ότι είναι κι αυτός μέρος μιας ιστορίας, μιας διαδρομής: ήταν αυτοί, μετά άλλοι, τώρα εγώ, μετά από εμένα οι άλλοι. Βάζει τον εαυτό του σε μια πραγματική διαδρομή, αντιλαμβάνεται ότι αυτό που κάνει θα μείνει, και οι άλλοι θα το μελετήσουν, άρα δεν θα περάσει ερήμην των άλλων. Αυτό λοιπόν δημιουργεί μια ιστορική συνείδηση του εαυτού του, συνειδητοποιεί ότι είναι μέρος της ιστορίας. Ένα λοιπόν είναι αυτό. Το δεύτερο: επειδή η σύγχρονη αρχαιολογία δεν μένει στα πράγματα αλλά ψάχνει να βρει τις αιτίες τους, είτε για να τα ερμηνεύσει είτε για να τα κατανοήσει απλώς, θα μάθει κι αυτός πίσω από τα γεγονότα να αναζητά τις αιτίες. Ναι, πεθαίνουν σήμερα κάθε λεπτό δύο παιδιά στη Νιγηρία, αλλά γιατί; Αυτά τα δύο, να συνειδητοποιήσει τη θέση του μέσα στην ιστορία και να αναζητήσει τις αιτίες των γεγονότων, νομίζω ότι είναι η κοινωνική προσφορά της αρχαιολογίας. Το να κάνει ωραία, ευρηματικά μουσεία που δεν εξηγούν αλλά μόνο παρουσιάζουν ωραία ευρήματα είναι μια δραστηριότητα πεπερασμένη. Πρέπει να καλλιεργήσει συνειδήσεις, να δημιουργήσει έναν κόσμο η αρχαιολογία, κι αυτός ο κόσμος, σύμφωνα με τον Μαρξ, να διαμορφώσει τη συνείδηση του ατόμου. Ο περισσότερος κόσμος περνάει εφαπτόμενος από την αρχαιολογία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι δεν ενδιαφέρεται. Εμείς, στην Ελλάδα, αυτό διαμορφώσαμε ως συνείδηση, ως ιδεολογία: τελικά, να επιζήσεις με οποιονδήποτε τρόπο. Το μοναδικό πρότυπο του Έλληνα είναι ο ηρωικός νεκρός.

Αυτό υπονοούσα εξαρχής. Στην Ελλάδα το παρελθόν είναι ένα επιχείρημα με ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο. Έχω την εντύπωση ότι το επιχείρημα αυτό εκφράζεται με συμβολικούς και όχι βιωματικούς όρους. Με βιωματικούς όρους, το παρελθόν στην Ελλάδα αφήνει τους ανθρώπους συνήθως παντελώς αδιάφορους. Το ερώτημα είναι κατά πόσο μπορεί να εκφραστεί το παρελθόν με άλλον τρόπο εκτός από τον συμβολικό, οπότε, σε τελική ανάλυση, δεν έχει και μεγάλη σημασία, τουλάχιστον στο επίπεδο που συζητάμε.
Μια άλλης μορφής προσέγγιση με το παρελθόν και την ιστορία θα έρθει αμέσως σε σύγκρουση με την εγκύκλια παιδεία. Όλα τα ζητήματα του πολιτισμού έρχονται σε σύγκρουση με αυτό το οποίο έχει επιβάλει το κράτος ως πολιτισμό. Η αρχαιολογία πρέπει να έρθει σε επαφή με τον κόσμο, όπως κάνει το θέατρο, η μουσική. Εμείς δεν παίζουμε προς τον κόσμο, εμείς κλείνουμε, κλειδώνουμε τα συρτάρια μας, βάζουμε φράχτες, βάζουμε φύλακες, απαγορεύουμε την είσοδο. Η ιστορία δεν είναι, όπως λένε ορισμένοι μεταμοντέρνοι ιστοριογράφοι, μια προσωπική αφήγηση. Δεν μπορούμε να αναζητήσουμε λύσεις του επιμέρους χωρίς να αντιμετωπίσουμε το γενικότερο από το οποίο εξαρτάται.

Σ' ευχαριστώ πολύ, Γιώργο, γι' αυτήν την πολύ ουσιαστική συζήτηση.

Διδασκαλία στους φοιτητές, 2010.

Γ. Χ. Χουρμουζιάδης

Γεννήθηκε το 1932 και σπούδασε στη Θεσσαλονίκη. Εργάστηκε στη Μέση Εκπαίδευση (1962-65) ως φιλόλογος και στην Αρχαιολογική Υπηρεσία ως έφορος αρχαιοτήτων (1965-1981). Το 1973 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. και το 1981 εκλέχτηκε καθηγητής στη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ. Διετέλεσε κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής (1982-84) και αντιπρύτανης του Α.Π.Θ. (1985-87).

Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές με τον καθηγητή Vladimir Milojčić στη Χαϊδελβέργη, ως υπότροφος της von Humboldt Stiftung.

Συνέγραψε βιβλία και άρθρα, κυρίως για θέματα της θεωρητικής αρχαιολογίας, και ασχολήθηκε με την έκδοση των αρχαιολογικών περιοδικών *Ανθρωπολογικά*, *Γόρδων* και *Ανάσκαμμα*. Κυριότερα βιβλία του: *Το νεολιθικό Διμήνι*, (Βόλος, 1979), *Το χρυσάφι του κόσμου* (Αθήνα, 1997), *Λόγια από χώμα* (Θεσσαλονίκη, 1999).

Οργάνωσε και πήρε μέρος σε πολλές ανασκαφές προϊστορικών οικισμών στον Πρόδρομο Καρδίτσας, στο Διμήνι Θεσσαλίας, στην Τούμπα Θεσσαλονίκης, ενώ από το 1992 είναι υπεύθυνος των ανασκαφών του Δισπηλιού και βασικός συνεργάτης του Ανασκαφικού Διδασκαλείου, που πραγματοποιείται στο Δισπηλιό από το 2007.

Εκλέχτηκε δύο φορές (2000 και 2004) βουλευτής του ΚΚΕ, του οποίου είναι μέλος από το 1981.

του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ**
Ομότιμου καθηγητή Πολιτικής Ιστορίας στη Νομική Σχολή Α.Π.Θ

Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου (1940-1945)

Πώς μπήκε ο πόλεμος στη ζωή των Θεσσαλονικέων (28-31 Οκτωβρίου 1940)

Αποτυπώσεις και "εικόνες" μέσα από λογοτεχνικές αναφορές

Πόλεμος! Μια νέα λέξη έμπαινε στη ζωή μας απειλητική, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να πιάσουμε όλο το νόημά της.

Ντίνος Χριστιανόπουλος

Ι. Προδιάθεση

Πώς μπήκε ο πόλεμος στη ζωή των Θεσσαλονικέων;

Πώς "ξύπνησε" την πόλη η Ιστορία εκείνο το πρωί της 28ης Οκτωβρίου 1940;

Ανιχνεύουμε την απάντηση αντλώντας «δροσερό νερό» κυρίως από τη λογοτεχνία μας, που καταγράφει και "σκηνοθετεί" με τον δικό της τρόπο αυτήν την ξαφνική μετάβαση από τη ρουτίνα της καθημερινότητας στις μέρες του μεγαλείου και της οδύνης.

Τα ανθολογημένα παραθέματα διασώζουν και αναδεικνύουν την αίσθηση της εποχής, την ιστορία της ανθρώπινης κλίμακας στους τόπους της πόλης: τους φόβους, τους καημούς, τις εξάρσεις των «συνηθισμένων ανθρώπων» και τις νέες λέξεις που μπαίνουν στη γλώσσα της συγκυρίας: επιστράτευση, μέτωπο, μετόπισθεν, συναγερμοί, βομβαρδισμοί, καταφύγια, τραυματίες, συσκότιση κτλ.

Επιβεβαιώνεται έτσι η διαπίστωση ότι η πολιτική μας ιστορία "αναπνέει" καλύτερα και εξιστορεί πιο ελκυστικά και πιο πειστικά μέσα από κομμάτια και αποσπάσματα της λογοτεχνίας και της χρονογραφίας, που έρχονται να δώσουν πνοή και χρώμα —ενίοτε και «κλειδιά ερμηνείας»— στον ιστοριογραφικό λόγο.

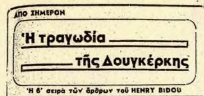
Η δημιουργική ανάγνωση του απανθίσματος προϋποθέτει τη γνώση γεγονότων και προσώπων.[1]

Το ζήτημα βέβαια είναι το ψηφιδωτό αυτό να προκαλεί τα κατάλληλα ερεθίσματα για να ανακαλύψουμε και να προσέξουμε με άλλα μάτια πλέον τα όσα έχει να μας "πει" το συγκεκριμένο ιστορικό παρελθόν.

Και μάλιστα όχι όπως κάθε 28η Οκτωβρίου, βραχυκυκλωμένο, κατά κανόνα, στον αφυδατωμένο και επιφανειακό επετειακό λόγο, που έχει χάσει εδώ και καιρό το βαθύτερο νόημά του.

1. Για ένα πρώτο απάνθισμα των λογοτεχνικών αναφορών για τη Θεσσαλονίκη στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο βλ. Γ. Αναστασιάδης, ***Το ντοκιμαντέρ της πόλης***, University Studio Press 2000. Ο ίδιος, «Η Θεσσαλονίκη κατά τον β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Ψηφίδες από μια πρώτη προσέγγιση», στον τόμο ***Forget us not. Η αναγνώριση του αγώνα κατά του ναζισμού μέσα από τη μνήμη*** Δήμος Συκεών 2008.
Για τη βιογραφία του και το έργο των ανθολογούμενων συγγραφέων βλ. Γ. Τζανής - Π. Μπέσπαρης, ***Η λογοτεχνική δημιουργία της Βόρειας Ελλάδας, 1875-2007*** (2007).
Για τον ελληνο-ιταλικό πόλεμο, εκτός από τα μνημονευόμενα στο κείμενο έργα των Γ. Σεφέρη, Γ. Θεοτοκά και Αρ. Μάνεση, βλ.: Τη μελέτη του Ζ. Τσιρπανλή, ***Έλληνες και Ιταλοί στα 1940-41*** (2004), τα δοκίμια από το επιστημονικό συμπόσιο: ***Η Ελλάδα του '40*** (Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας 1993). Το λεύκωμα ***Μαρτυρίες '40-44. Πόλεμος - Κατοχή*** (Κέδρος 1988). Το ιστορικό ανθολόγιο των Α. Κωστόπουλου - Β. Κωτουλοπούλου-Κωστοπούλου, ***Το έπος του 1940-41*** (Μαλλιάρης Παιδεία 2012), την έκδοση της ***Ευθύνης: 28 Οκτωβρίου 1940*** (1989) και το λεύκωμα ***Το έπος του '40 Λαϊκή Εικονογραφία*** (Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία Ελλάδος 1987). (Το 2008 κυκλοφόρησε το δίτομο έργο του Κ. Γκιουλέκα: ***Έπος 1940-41. Ο πόλεμος, ημέρα με την ημέρα, από τις εφημερίδες της εποχής***).

Τοὺς γνωρίζωμεν καλά! **Εἶνε οἱ δειλοὶ δολοφόνοι τῆς Τήνου**

ΑΠΟ ΣΗΜΕΡΟΝ
Ἡ τραγωδία τῆς Δουγκέρκης
Ἡ 6ʹ σειρὰ τῶν ἄρθρων τοῦ HENRY BIDOU

Ἀσύρματος

Ἔτος Β.ʹ—Ἀριθ. 496.—Τὸ φύλλον δραχ. 2
Διευθυντής Κ. ΤΖΙΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Διευθυντὴς Συντάξεως ΘΗΣ. ΣΚΑΛΑΙΟΣ
Δευτέρα 28 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940
ΓΡΑΦΕΙΑ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 7

ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΙΣ ΤΑ ΟΠΛΑ!

ΗΡΧΙΣΑΝ ΣΗΜΕΡΟΝ ΑΙ ΕΧΘΡΟΠΡΑΞΙΑΙ

Τὸ πρῶτον ἀνακοινωθὲν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελείου

Πρωϊνοὶ συναγερμοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας

Ὁ Βασιλεὺς εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης

Τὸ Ἔθνος σύσσωμον ἀντιμετωπίζει τὴν θρασύδειλον πρόκλησιν τῶν Ἰταλῶν

Τὴν 9ην πρωϊνὴν τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ ἐξέδωκε τὸ κάτωθι πρῶτον πολεμικὸν ἀνακοινωθέν:

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς

«Αἱ Ἰταλικαὶ Στρατιωτικαὶ δυνάμεις προσβάλλουν ἀπὸ τῆς 5.30ʹ σήμερον τὰ ἡμέτερα τμήματα προκαλύψεως τῆς Ἑλληνο—Ἀλβανικῆς μεθορίου.

Αἱ ἡμέτεραι δυνάμεις ἀμύνονται ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους».

Ἀθῆναι τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1940

Πῶς ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος

Ἀπὸ τῆς 6ης πρωϊνῆς σήμερον ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκεται εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν Ἰταλίαν.

Τὴν 3ην πρωϊνὴν ὁ ἐνταῦθα πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας κ. Γκράτσι ἐπεσκέφθη τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως κ. Ι. Μεταξᾶν καὶ ἐπέδωκεν αὐτῷ τελεσιγραφικὴν διακοίνωσιν, ἡ προθεσμία τῆς ὁποίας ἔληγε μετὰ τρίωρον, ἤτοι τὴν 6ην πρωϊνήν.

Ἐν περιπτώσει μὴ ἀποδοχῆς τῆς ἐν λόγῳ διακοινώσεως ἐξεφράζετο ἡ ἀπειλὴ ὅτι τὰ ἰταλικὰ στρατεύματα θὰ ἐβάδιζον ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους.

Οἱ ὅροι οἱ περιεχόμενοι ἐν τῇ διακοινώσει δὲν ἐγνώσθησαν λεπτομερῶς.

Τὴν 6.45ʹ π. μ. σήμερον αἱ σειρῆνες συναγερμοῦ τῆς πρωτευούσης ἤχησαν ἐπὶ 15ʹ λεπτὰ τῆς ὥρας καὶ δι' αὐτῶν οἱ κάτοικοι τῆς πρωτευούσης ἐπληροφορήθησαν τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου ὑπὸ τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῷ μεταξύ, αἱ κυκλοφορήσασαι εἰς ἐκτάκτους ἐκδόσεις ἐφημερίδες περιεῖχον τὴν εἴδησιν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Διατάγματος τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον συνεδρίασεν ἀπὸ τῆς 4ης πρωϊνῆς μέχρι τῆς 6ης περίπου.

Ἀποθεωτικαὶ ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τῆς Α. Μεγαλειότητος καὶ τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ

Σήμερον τὴν 7ην πρωϊνὴν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς μετέβη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅπου συνειργάσθη μετὰ τοῦ Πρωθυπουργοῦ κ. Μεταξᾶ. Κατόπιν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ κ. Πρωθυπουργὸς ἐξῆλθον ὁμοῦ εἰς περίπατον ἐπ' αὐτοκινήτου. Κατηυθύνθησαν ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον εἰς τὴν Νέαν Ἰωνίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Νέαν Φιλαδέλφειαν, ἐπανελθόντες ἔπειτα εἰς τὴν πόλιν καὶ διελθόντες διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, τῆς πλατείας Ὁμονοίας, τῆς ὁδοῦ Σταδίου. Κατέληξαν δὲ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν.

Καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἐνωρὶς ἐξῆλθεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἐξέσπα εἰς ζωηροτάτας ἐπευφημίας ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ εἰς ἀποδοκιμασίας κατὰ τῆς Ἰταλίας.

Φωναὶ ἠκούοντο παντοῦ:

— Ζήτω ὁ Βασιλεύς!
— Ζήτω ὁ Πρωθυπουργός!
— Κάτω ἡ Ἰταλία!
— Ζήτω ἡ Ἑλλάς!

Ἡ ἐπιστράτευσις

Τὴν 8 ½ πρωϊνὴν ἐκοινοποιήθη τὸ Διάταγμα ἐπιστρατεύσεως ἔχον ὡς ἑξῆς:

Ἄρθρον 1ον. — Τίθεμεν εἰς ἐπιστράτευσιν τὰς μονάδας τοῦ ἐν εἰρήνῃ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς.

Ἄρθρον 2ον. — Καλοῦμεν ὑπὸ τὰ ὅπλα τοὺς ἐφέδρους ἀξιωματικοὺς καὶ ὁπλίτας τοὺς καθοριζομένους δι' εἰδικῶν διαταγῶν τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ.

Ἄρθρον 3ον. — Πρώτην ἡμέραν ἐπιστρατεύσεως ὁρίζομεν τὴν 28ην τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου.

Ἄρθρον 4ον. — Εἰς τὸν ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος.

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ θὰ δώσουν τὴν δυνατὴν εὐρυτέραν δημοσιότητα καὶ κοινοποιήσωσι προκηρύξεις φακέλλων Β.

Γενικοὶ Διοικηταὶ καὶ Νομάρχαι θὰ κοινοποιήσωσι τὸ Διάταγμα τηλεγραφικῶς ἢ τηλεφωνικῶς ἅπαντας Δημάρχους καὶ Προέδρους Κοινοτήτων τῆς περιφερείας των καὶ πρὸς τὰς ἀστυνομικὰς ἀρχὰς τοῦ τόπου.

Ἐλλείψει τηλεγραφικῆς ἢ τηλεφωνικῆς συγκοινωνίας θὰ ἀποσταλῇ ἀντίγραφον διὰ τῶν ἀστυνομικῶν ἢ ἄλλων ὀργάνων.

Ἀθῆναι 28 Ὀκτωβρίου 1940

Ὁ ὑπουργὸς
ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

Χωροφυλακή, Ἀστυνομία καὶ Πυροσβέσται

Ὑπὸ τοῦ Ὑφυπουργείου Ἀσφαλείας ἀπεστάλη τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα πρὸς τὰς ἀστυνομικὰς διευθύνσεις, Διοικήσεις καὶ Διοικήσεις χωροφυλακῆς:

«Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν νόμον 1963 καλοῦμεν ὑπὸ τὰ ὅπλα ἅπαντας ἔχοντας εἰδικὰ φύλλα πορείας ἐφέδρους ὁπλίτας προϋπηρετήσαντας εἰς Βασιλικὴν Χωροφυλακήν, Ἀστυνομίαν Πόλεων καὶ Πυροσβεστικὴν ὑπηρεσίαν, ὡς ὑπ' ἀριθ. 2–5–9 Διαταγὴ ἡμῶν ὁρίζει, τῶν κάτωθι κλάσεων:

1ον) Βασιλικῆς Χωροφυλακῆς κλάσεως 1921 — 1937 συμπεριλαμβανομένης.

2ον) Ἀστυνομίας Πόλεων κλάσεως 1917 — 1937 συμπεριλαμβανομένης.

3ον) Πυροσβεστικῆς ὑπηρεσίας κλάσεως 1918 — 1933 συμπεριλαμβανομένης.

Οὗτοι παρουσιασθήσονται εἰς τὰς Διοικήσεις Χωροφυλακῆς καὶ ἀστυνομικὰς διευθύνσεις τὰς ὁποίας ὁρίζουσι τὰ ἀνὰ χεῖρας των εἰδικὰ φύλλα πορείας.

Ἡμέραν παρουσιάσεως ὁρίζομεν τὴν 29ην Ὀκτωβρίου ἐ.ἔ.

Τηλεγραφήσατε λῆψιν.

Ὁ ὑφυπουργὸς
Κ. ΜΑΝΙΑΔΑΚΗΣ

Η ΖΩΗ ΜΑΣ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος

«Κι' ἂν εἶνε νὰ πεθάνῃ κανεὶς
γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὡραία εἶν' ἡ δάφνη...
Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει...»

Ὁ μεγαλόπνοος Μιστρὰλ εἰς τὸν ὕμνον του πρὸς τὴν Ἑλλάδα δίδει εἰς τοὺς ἐκφραστικοὺς αὐτοὺς στίχους ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς θυσίας γιὰ τὸν τόπο εἰς τὸν ὁποῖον ἐγεννήθη ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, τοῦ

Τὸ αἴσθημα ποὺ ἐκφράζουν οἱ στίχοι τοῦ Μιστρὰλ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ συνέχει αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Διότι ἔχει πλήρη ἐπίγνωσιν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τῆς φοβερᾶς ἀδικίας ἡ ὁποία, πίσω ἀπὸ τὸ τέχνασμα μιᾶς ἀθλίας σκευωρίας ἐπεδιώχθη νὰ γίνῃ εἰς βάρος τῆς πατρίδος του. Μᾶς εἶπαν ὅτι ὀργανώνομεν συμμορίας διὰ νὰ διαταράξωμεν τὴν εἰρήνην, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλη ἡ προσπάθεια, Κυβερνήσεως, στρατοῦ καὶ λαοῦ, ἔτεινεν εἰς τὴν περιφρούρησιν τῆς εἰρήνης καὶ τάξεως εἰς τὴν γωνίαν αὐτὴν τῆς Εὐρώπης.

Χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως δικαιολογίαν, χωρὶς κανένα βάσιμον πρόσχημα, μὲ μόνην τὴν κατακτητικὴν βουλιμίαν ὡς ἀφετηρίαν τῆς ἀτίμου δράσεώς του, ὁ ἐχθρός, ἔστρεψεν ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς σήμερον τὰ ὅπλα του κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἐχθρός, ὁ ὁποῖος, πρὸ ὀλίγων μόλις ἑβδομάδων καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς θρησκευτικῆς ἑορτῆς ἐτορπίλλισε δολοφονικῶς μίαν ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς πολεμικάς μας μονάδας.

Ἐνώπιον τῆς ἀνάνδρου καὶ ἐγκληματικῆς αὐτῆς δράσεως, ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ὀρθώνεται καὶ σήμερον μὲ ἀκέραιον τὸ ψυχικόν της μεγαλεῖον, ὅπως ἠνωρθώθη κατὰ διαφόρους περιόδους τῆς μακραίωνος καὶ ἐνδόξου ἱστορίας της. Δὲν ὑπάρχει παράδειγμα κλονισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς εἰς τὴν ἱστορίαν μας. Καὶ ὅταν ἀκόμη κατὰ τὸ πολὺ μακρυνὸν παρελθόν, εἰς ἐποχὰς ἀκμῆς τῆς βαρβαρότητος καὶ τοῦ πνευματικοῦ σκότους, ἡ Ἑλλὰς εὑρέθη ὑπὸ τὸ πέλμα κατακτητῶν, καὶ τότε ἀκόμη ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ διετήρησε τὴν ζωτικότητά της κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια. Καὶ ἠνωρθώθη εἰς τὴν κατάλληλον στιγμήν, ὅπως ὁ ἀναγεννώμενος ἐκ τῆς τέφρας του Φοῖνιξ, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου καὶ

Πολὺ περισσότερον τώρα... Τώρα εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ἰσχυροί. Εἴμεθα ἡνωμένοι. Εἴμεθα ἔθνος ἀποφασισμένον νὰ προασπίσῃ τὴν ἱερὰν κληρονομίαν τῶν προγόνων του μὲ τὴν ὁρμὴν τοῦ Κυναιγείρου, τοῦ Λεωνίδα, τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τῶν ἡρώων τοῦ 21, τῶν ἡρώων τοῦ 1912 — 13, τῶν ἡρώων τοῦ 1917 — 1922.

Ἀλλὰ εἰς τὸν ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν ἀγῶνα της ἡ Ἑλλὰς δὲν κατέρχεται μόνη. Ἔχει παρὰ τὸ πλευρόν της ἰσχυροὺς καὶ ἐντίμους παραστάτας. Ἡ Μεγάλη Βρεττανία, μὲ τὸν ὑπερήφανον στόλον της ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ κρατεῖ τὸ ναυτικὸν τοῦ ὑπούλου καὶ ἀνάνδρου ἐχθροῦ κλεισμένον εἰς τὰ κρησφύγετά του, ἀγρυπνεῖ παρὰ τὰ Ἑλληνικὰ παράλια. Δὲν ἔχουν νὰ φοβηθοῦν τίποτε τὰ ἔθνη ποὺ στηρίζονται εἰς τὸ δίκαιον, εἰς τὴν ἰσχύν των καὶ εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν μεγάλων φίλων των.

Κάθε Ἕλλην ἂς ἐνθυμηθῇ αὐτὴν τὴν στιγμὴν τοὺς μεγάλους λόγους τοῦ Ἴωνος Δραγούμη: «Ὅταν ἐγὼ δὲν θέλω, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ καταστραφῇ τὸ Ἔθνος μου;...»

Μὲ τὴν συναίσθησιν αὐτὴν καὶ μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, ἂς ὑψωθῶμεν ὅλοι εἰς τὰς σφαίρας τοῦ ἱστορικοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ἂς βαδίσωμεν πρὸς τὸν δρόμον τῶν μεγάλων πεπρωμένων μας. Μὲ μίαν φωνήν, μὲ ἕνα σύνθημα:

Ζήτω ἡ Ἑλλάς!

Τοῦ Ναυτικοῦ

Ἐκ τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν (Διεύθυνσις Στρατολογίας) ἐξεδόθη ἡ κάτωθι διαταγή:

Ἀρ. Πρωτ. Ἀπορ. 103.

Ἀπόσπασμα σχεδίου κινητοποιήσεως 1940.

(Δημοσιευόμενον ἐν περιπτώσει καθ' ἣν διαταχθῇ τοῦτο).

Καλοῦνται πρὸς ἐκτέλεσιν εἰδικῆς ἐκπαιδεύσεως ὅπως παρουσιασθῶσιν εἰς Σκαραμαγκᾶν (ἕδραν Α.Δ.Σ.) πρὸς ἄμεσον κατάταξιν οἱ ἔφεδροι τοῦ Β. Ναυτικοῦ οἱ διαμένοντες μονίμως ἢ προσκαίρως εἰς τὰς περιοχὰς τῶν Νομῶν Ἀργολιδοκορινθίας, Ἀρκαδίας, Λακωνίας, Μεσσηνίας, Ἀττικοβοιωτίας, Λαρίσσης, Φθιωτιδοφωκίδος καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρυστίας τοῦ Νομοῦ Εὐβοίας, ἀνεξαρτήτως τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των:

1ον) Ἔφεδροι ἐκ στρατευσίμων Δίοποι καὶ Ναῦται τῶν κλάσεων 1935 Α καὶ νεωτέρων, ἤτοι οἱ γεννηθέντες ἀπὸ τοῦ ἔτους 1910 καὶ ἐντεῦθεν τῶν εἰδικοτήτων: Ἀρμενιστοῦ, Πυροβολητοῦ, Σηματωροῦ, Τηλεφωνητοῦ, Διαχειριστοῦ, Νοσοκόμου, [illegible], Προγυμναστοῦ καὶ Ξυλουργοῦ.

2ον) Ἔφεδροι ἐκ στρατευσίμων Δίοποι καὶ Ναῦται τῶν κλάσεων 1935 Α καὶ νεωτέρων, ἤτοι οἱ γεννηθέντες ἀπὸ τοῦ ἔτους 1914 καὶ ἐντεῦθεν τῶν εἰδικοτήτων: Μηχανικοῦ, Τορπιλλητοῦ, Τηλεγραφητοῦ, Ἠλεκτριστοῦ, Βενζινομηχανικοῦ, Θερμαστοῦ, Μουσικοῦ, Σαλπιγκτοῦ, Ἐσχαρέως, Θαλαμηπόλου ὅπλων, ἔτι δὲ καὶ οἱ τεχνῖται πάσης τέχνης καὶ ἐπαγγέλματος ὡς καὶ οἱ ὑπηρετήσαντες εἰς τὸ λιμενικὸν σῶμα.

3ον) Ἔφεδροι ναῦται καταστρώματος (ἄνευ πτυχίου) τῶν κλάσεων 1930Α καὶ νεωτέρων, ἤτοι οἱ γεννηθέντες ἀπὸ τοῦ ἔτους 1914 καὶ ἐντεῦθεν, ἀλλὰ μόνον ἐφόσον διαμένουν εἰς τὸν νομὸν Ἀττικοβοιωτίας.

4ον) Ἔφεδροι ἐξ ἐθελοντῶν καὶ Προτάκτων Δίοποι καὶ ναῦται ἁπασῶν τῶν εἰδικοτήτων καὶ τεχνῶν τῶν κλάσεων 1923 καὶ νεωτέρων, ἤτοι οἱ γεννηθέντες ἀπὸ τοῦ ἔτους 1903 καὶ ἐντεῦθεν.

5ον) Ἔφεδροι ὑπαξιωματικοὶ ἁπασῶν τῶν εἰδικοτήτων καὶ τεχνῶν τῶν κλάσεων 1910 καὶ νεωτέρων, ἤτοι οἱ γεννηθέντες ἀπὸ τοῦ ἔτους 1889 καὶ ἐντεῦθεν.

Πάντες οἱ ἀνωτέρω θὰ λάβουν ὁδηγίας διὰ τὴν μετακίνησίν των ἀπὸ τὰς κατὰ τόπους Στρατιωτικὰς καὶ Ἀστυνομικὰς ἀρχάς.

Οἱ ἐκ τῶν ἄνω καλουμένων μὴ παρουσιαζόμενοι ἀμέσως καὶ ἅμα τῇ κοινοποιήσει τῆς παρούσης, θὰ λογισθῶσιν ὡς ἀνυπότακτοι ἐν καιρῷ πολέμου καὶ θὰ διωχθῶσιν ὡς τοιοῦτοι.

Ὁ ὑφυπουργὸς τῶν Ναυτικῶν
ΙΠΠ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἡ κατηγορία Ε. Ο. τοῦ Ναυτικοῦ

Τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν ἐδημοσίευσε τὴν κάτωθι διαταγήν:

«Τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν καλεῖ ἅπαντας τοὺς ἔχοντας δελτία κατηγορίας Ε. Ο. (Ἐργάται Ναυτικῶν Ὀχυρῶν) ὅπως αὐθωρεὶ παρουσιασθῶσιν εἰς τὰς ὑπηρεσίας δι' ἃς προορίζονται».

Τὸ Διάγγελμα τοῦ Βασιλέως

Τὴν 7 ½ πρωϊνὴν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἐξέδωκεν ἐκ τῶν Ἀνακτόρων τὸ κάτωθι Διάγγελμα:

Πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν,

Ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἀνήγγειλε πρὸ ὀλίγου ὑπὸ ποίους ὅρους ἠναγκάσθημεν νὰ κατέλθωμεν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἰταλίας, ἐπιβουλευθείσης τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Ἐθνικὸς Κυβερνήτης κ. Ι. Μεταξᾶς

Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν στιγμὴν εἶμαι βέβαιος, ὅτι κάθε Ἕλλην καὶ κάθε Ἑλληνὶς θὰ ἐπιτελέσῃ τὸ καθῆκον μέχρι τέλους καὶ θὰ φανῇ ἀντάξιος τῆς ἐνδόξου ἡμῶν ἱστορίας.

Μὲ πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰ Πεπρωμένα τῆς Φυλῆς, τὸ Ἔθνος σύσσωμον καὶ πειθαρχοῦν ὡς εἷς ἄνθρωπος θὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν μέχρι τῆς τελικῆς νίκης.

Ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τῶν Ἀθηνῶν τῇ 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Βʹ

Τὸ Διάγγελμα τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ

Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς Ἰταλικῆς διακοινώσεως, συνῆλθε εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον καὶ ὑπέγραψε τὸ διάταγμα τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Τὴν 7ην πρωϊνὴν ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως κ. Ι. Μεταξᾶς ἀπηύθυνε τὸ κάτωθι διάγγελμα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν:

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ,

«Ἡ στιγμὴ ἐπέστη ποὺ θὰ ἀγωνισθῶμεν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν τιμήν της. Μολονότι ἐπεδείξαμεν τὴν πλέον αὐστηρὰν οὐδετερότητα καὶ ἴσην, πρὸς ὅλους, ἡ Ἰταλία μὴ ἀναγνωρίζουσα εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νὰ ζῶμεν ὡς ἐλεύθεροι Ἕλληνες μοῦ ἐζήτησεν σήμερον τὴν 3ην πρωϊνὴν ὥραν, τὴν παράδοσιν τμημάτων τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς βούλησιν καὶ ὅτι πρὸς κατάληψιν αὐτῶν ἡ κίνησις τῶν στρατευμάτων της, θὰ ἤρχιζε τὴν 6ην πρωϊνήν. Ἀπήντησα εἰς τὸν Ἰταλὸν Πρέσβυν ὅτι θεωρῶ καὶ τὸ αἴτημα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται τοῦτο ὡς κήρυξιν πολέμου τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἕλληνες,

Τώρα θὰ ἀποδείξωμεν ἐὰν πράγματι εἴμεθα ἄξιοι τῶν προγόνων μας καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν μᾶς ἐξησφάλισαν οἱ προπάτορές μας. Ὅλον τὸ Ἔθνος ἂς ἐγερθῇ σύσσωμον, ἀγωνισθῆτε διὰ τὴν Πατρίδα, τὰς γυναῖκας, τὰ παιδιά σας, καὶ τὰς ἱεράς μας παραδόσεις.

Νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγών.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ»

ΑΣΥΡΜΑΤΟΣ ▪ 28/10/1940

Στις 3 το πρωί της 28ης Οκτωβρίου 1940 ο Ιταλός πρεσβευτής Γκράτσι επιδίδει στον Μεταξά διακοίνωση με την οποία ζητούσε διέλευση ιταλικών στρατευμάτων από το ελληνικό έδαφος. Ο Μεταξάς έχοντας από καιρό πάρει την «φοβεράν απόφασιν» του τού απαντά σαν έτοιμος από καιρό: «Allors c'est la guerre!» («Πόλεμος λοιπόν!»). Είναι η ώρα του μεγάλου «Όχι» για τον ίδιο και το έθνος ολόκληρο. «Έλληνες εις τα όπλα!» παραγγέλλει ο *Ασύρματος* της ιδίας ημέρας.

Εφημ. *Ασύρματος*, 28 Οκτωβρίου 1940

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΚΩΣΤΑΣ ΒΕΛΛΙΔΗΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1911
ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ : Ὁδὸς Τσιμισκῆ 83
ΑΡΙΘΜ. ΤΗΛΕΦΩΝΩΝ : 37-21, 37-22, 59-13
ΓΡΑΦΕΙΑ ΔΡΑΜΑΣ :
Ὁδὸς Ἄρμεν ἀριθμ. 10, τηλ. 5-61
ΓΡΑΦΕΙΑ ΚΑΒΑΛΛΑΣ : Πλ. Φουάτ. Τηλ. 7-16
ΓΡΑΦΕΙΑ ΑΘΗΝΩΝ :
Ὁδὸς Σοφοκλέους (Στοὰ Πάππου). Τηλ. 24-701

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΩΪΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΤΡΙΤΗ
24
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1940
Ἀριθμὸς φύλλου 11003
ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΟΥ ΔΡΧ. 2

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΗΝΟΙΞΕ ΤΑΣ ΠΥΛΑΣ

Ἐξαιρετικῶς μεγαλοπρεπῆ ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνιά της
Αἱ δύο πρῶται ἡμέραι της ὑπῆρξαν πραγματικῶς θριαμβευτικαὶ

Η τελευταία προπολεμική Δ.Ε.Θ. (*Μακεδονία*, 24.9.1940)

Ψηλαφώ την ψυχή του λαού μου σαν κάτι καινούργιο, άγνωστο, ανεξερεύνητο.

Γιώργος Σεφέρης,
3 Δεκέμβρη 1940
[*Μέρες, Γ΄: 1934-1940*]

ΙΙ. Προμηνύματα του πολέμου

Ο πόλεμος και για τους Θεσσαλονικείς είχε "προαναγγελθεί" μήνες πριν από την 28η Οκτωβρίου του 1940.

Πολλοί ήταν αυτοί που περίμεναν την έκρηξή του, όχι μόνο μετά τον Δεκαπενταύγουστο του '40 (: Τορπιλισμός της «Έλλης»), αλλά και από το καλοκαίρι του 1939: Είναι εύγλωττο το παράθεμα που ακολουθεί, από τον Γιώργο Ιωάννου [***Η σαρκοφάγος***]:

«[...] Από τον καιρό που η Ιταλία είχε βάλει πόδι στην Αρβανιτιά, ήμασταν όλοι βέβαιοι πως οι Ιταλοί μια μέρα θα μας χτυπήσουν και πως την πόλη μας οπωσδήποτε θα τη βομβαρδίσουν [...].

Ένα δειλινό ήρθε η είδηση πως ο γερμανικός στρατός όρμησε εναντίον της Πολωνίας [...]

[...] Ο πόλεμος που τόσο δεν θέλαμε είχε αρχίσει [...]

Το βραδάκι ανέβηκα στο Κουλέ Καφέ κι άκουσα σ' ένα καφενείο την ελληνική εκπομπή του Βερολίνου.

[...] Μου φαίνονταν όλα σκοτεινιασμένα. Κόσμος πολύς είχε μαζευτεί. Όπως σκαρφάλωναν για τα σπίτια τους, κατάκοποι με τα ζεμπίλια στα χέρια, σταματούσαν κι ακούγαν φαρμακωμένοι. Η καημένη η Πολωνία σαρώνονταν από τους Γερμανούς [...]

Τότε διαδόθηκε πως στην Αθήνα ένας άξιος ηθοποιός βγήκε στη σκηνή και ρώτησε αναπάντεχα τον κόσμο:

— Να το πω;

— Να το πεις, φώναξαν από κάτω, έτοιμοι να γελάσουν.

— Θα το πω κι ας το πιω, είπε εκείνος, εννοώντας το ρετσινόλαδο. Και συνέχισε:

Με - τάξι, Με - τάξι
το ψωμί πήγε δεκάξι
και το λάδι θα πετάξει

Χάλασε ο κόσμος στα χειροκροτήματα. Φυσικά, οι πανταχού παρόντες αμέσως τον βούτηξαν. Κι ασφαλώς θα το ήπιε ο άνθρωπος το απαίσιο ρετσινόλαδο. "Ν' αγιάσει το στοματάκι του" κρυφολέγαμε εμείς, δημοκρατικοί ώς το κόκκαλο. Στο γειτονικό σπίτι, στη σειρήνα είχαν βάλει πια βάρδιες, πολίτες της αεράμυνας.

[...] Τη γιορτή της Μεγαλόχαρης βγήκαν ξαφνικά απ' το παράθυρο του αντι-

κρινού σπιτιού, όπου υπήρχε ραδιόφωνο δώδεκα λυχνιών, και με φώναξαν πως είπε το Λονδίνο ότι στο λιμάνι της Τήνου ένα υποβρύχιο βούλιαξε το καταδρομικό μας "Έλλη". Μουδιάσαμε. "Ώστε, ήρθε κιόλας ο πόλεμος." Την επομένη οι λογοκρινόμενες εφημερίδες είχαν πολλά και διάφορα για τον τορπιλισμό, τσιμουδιά όμως για την εθνικότητα του υποβρυχίου. [...] Στις εκκλησίες γίνονταν δεήσεις και αγρυπνίες [...] υπέρ της ειρήνης του κόσμου [...]».

Ο Λεωνίδας Ζησιάδης [***Το αδιέξοδο***] περιγράφει με γλαφυρό ύφος πώς εισχωρεί σιγά σιγά η ατμόσφαιρα του πολέμου στην καθημερινότητα μιας γειτονιάς στην Άνω Πόλη. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα:

«[...] Το αδιέξοδο στην Πυθέως, μαζί μ' όλη την Ελλάδα, ζει σε μακάρια ειρήνη, με τον κόσμο του να έχει αφορμή για συζητήσεις στα καφενεία. Αγγλόφιλοι, γαλλόφιλοι αλλά και γερμανόφιλοι να τσακώνονται και να στοιχηματίζουν [...]. Ο πόλεμος των άλλων [...]. Κανένας από τους μεγάλους δεν κοίταζε να δει τι κάναμε εμείς εδώ, κανένας δεν είχε βλέψεις σ' αυτόν τον απόμερο βράχο στη νοτιότατη άκρη της ηπείρου.

Ήσυχοι οι Έλληνες, έδειξαν τις πολεμικές και διπλωματικές τους αρετές στα καφενεία και στις βεγγέρες συζητώντας με πάθος [...]. Η Νορβηγία ήταν μακριά [...].

Στις 10 Μαΐου όμως, όταν μπήκαν οι γερμανικές μεραρχίες του δικτάτορα στη Γαλλία [...], βγήκε τότε ο Μουσολίνι και ... κήρυξε τον πόλεμο σε Αγγλία και Γαλλία, ο παλικαράς. Και πάλι, εδώ κανένας δεν ανησύχησε [...]. Ο Ντούτσε ήταν, λέει, ... φίλος μας. Ακούστηκαν κάτι λίγες ατομικές προσκλήσεις εφέδρων στον στρατό, δεν πήγε ο νους του κόσμου στο κακό [...]. Σε λίγες μέρες όμως αγρίεψαν τα πράγματα. Άρχισε να στέλνει τα αεροπλάνα του ο Χίτλερ και να χτυπάει την Αγγλία. Θα μπει το καλοκαίρι και κανένας σ' αυτόν τον τόπο δεν ήξερε ακόμη τι θα γίνει και ποιες εξελίξεις θα σημαδέψουν το μέλλον [...].»

Ο, 15χρονος τότε, Μανόλης Αναγνωστάκης (περ. ***Εντευκτήριο***, τχ. 71, Δεκ. 2005 – πρώτη δημοσίευση στην εφ. ***Αυγή***, 3.8.1986) θυμάται έντονα το καλοκαίρι του '40:
«Άλλοτε θα μιλήσω γι' αυτό το μεγάλο, ατέλειωτο καλοκαίρι της ζωής μου, όπου τόσα θαύματα ήταν γραφτό να πέσουν μαζί, το Βασιλικό Θέατρο και οι παραστάσεις του, τα ***Μυστήρια*** του Κνουτ Χάμσουν, ο έρωτάς μου για τη Ρόζμαρυ, ο Λουντέμης, που αμίμητες φράσεις του ξεσηκώναμε για να πειράξουμε "πρωτότυπα" τα κορίτσια στην παραλία [...].
Στις παραμονές του πολέμου ήμουν ένας μικρός ετοιμοπαράδοτος κομσομόλος, μυημένος στην κομματική ορολογία [...]
Περιττό να πω πως από τα ξημερώματα της 28ης Οκτωβρίου, προηγούμενος κατά δύο τουλάχιστον 24ωρα του Ζαχαριάδη, έσπευσα να ταχθώ ανεπιφύλακτα στο πλευρό του Ιωάννη Μεταξά και έγραψα με πατριωτικό ρίγος τα απαραίτητα ποιήματα [...].»

Διαφήμιση στο "κλίμα" της εποχής (*Μακεδονία*, 15.8.1940)

Ποδοσφαιριστές του ΠΑΟΚ λίγους μήνες πριν από την 28η Οκτωβρίου 1940

Ήδη τον Αύγουστο του 1939 το δικτατορικό καθεστώς είχε φροντίσει να εκδώσει την παρακάτω ανακοίνωση (με υπογραφή του διαβόητου υφυπουργού Ασφαλείας Κ. Μανιαδάκη):

«Συζητήσεις και σχόλια εις τα καφενεία, τας οδούς, τραμ, λεωφορεία, σιδηροδρόμους και δημοσίους εν γένει χώρους περί των εμπολέμων προκαλούσαι αντεγκλήσεις ή και απλήν δυσφορίαν μεταξύ των ακροατών απαγορεύονται απολύτως. Οι παραβάται, συλλαμβανόμενοι, θα παραπέμπονται αυθημερόν εις την Επιτροπήν Ασφαλείας.

Απαγορεύομεν κατά την προβολήν κινηματογραφικών ταινιών, θεατρικών παραστάσεων ή εξ οιασδήποτε άλλης αφορμής, εκδήλωσιν επιδοκιμασίας ή αποδοκιμασίας οπωσδήποτε σχετιζομένην προς τα εν Ευρώπη γεγονότα [...].

Αι αστυνομικαί αρχαί έλαβον διαταγάς, όπως πάντα παραβάτην των άνω μέτρων συλλαμβάνωσιν αμέσως και παραπέμπωσιν ενώπιον της Επιτροπής Ασφαλείας προς εκτόπισιν [...]».

[Πηγή: Κώστας Τομανάς, ***Το χρονικό της Θεσσαλονίκης***]

Ο κόσμος και στη Θεσσαλονίκη προσπαθεί να ξεπεράσει τον φόβο για τον επικείμενο πόλεμο, για την ... εκτόπιση και τις δυσκολίες από την ακρίβεια και την ανεργία, προσφεύγοντας στους τόπους της ψυχαγωγίας:

- Χορεύει με τις μελωδίες του Μπιάνκο και ακούει την Κάκια Μένδρη στο «εξοχικό κέντρο Νέον Φάληρον» και μαζί με τα γραμμόφωνα τραγουδάει την «Αρχόντισσα» του Βασίλη Τσιτσάνη, το τραγούδι που κάνει θραύση τους πρώτους μήνες του 1939, ενώ ο συνθέτης του υπηρετεί τη θητεία του στο Τάγμα Τηλεγραφητών (από τις 3.4.1938). Στις 8.3.1940 ο Τσιτσάνης απολύεται, μετά την 28η Οκτωβρίου του 1940 επιστρατεύεται στο 2ο Τάγμα Μηχανικών και από κει φθάνει στις μάχιμες μονάδες στο μέτωπο.
  [βλ. αναλυτικότερα: Σώτος Αλεξίου, ***Ο ξακουστός Τσιτσάνης***, 2003]
- Επισκέπτεται τη Διεθνή Έκθεση το '39. για τελευταία φορά στο Πεδίον του Άρεως. (Όπως σημειώνει ο Κώστας Τομανάς, ***ό.π.***, «[...] στα εγκαίνια του ιταλικού περιπτέρου, ο κόσμος πρόσεξε ιδιαίτερα έναν κοντόχονδρο κύριο που υποδεχόταν χαμογελαστός τους επισκέπτες του περιπτέρου. Ήταν ο πρεσβευτής της Ιταλίας στην Αθήνα Εμανουέλε Γκράτσι, που μετά από ένα χρόνο επρόκειτο να επιδώσει στον Ι. Μεταξά το ιταμό τελεσίγραφο [...]».)
- "Αναστενάζει" στα ποδοσφαιρικά γήπεδα του ΠΑΟΚ και του «Ηρακλή», που περιζώνουν το πανεπιστημιακό κτίριο. (Από το '39 ο «Άρης» είναι άστεγος: Το γήπεδό του στο Πεδίον του Άρεως έχει ήδη παραχωρηθεί στη Διεθνή Έκθεση.)
- Χειροκροτεί την Εβραία Σαλονικιά αθλήτρια του «Ηρακλή» Αλέγκρα Γκατένιο, που εντυπωσιάζει τους

φιλάθλους του στίβου με τις επιδόσεις της στα 100 μ. και στο άλμα εις ύψος. (Στο θαυμάσιο λεύκωμα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης ***Γυμναστικός Σύλλογος Μακαμπί Θεσσαλονίκης, 1908-2010, Έλληνες, Εβραίοι αθλητές και αθλήτριες. Η συμβολή της Θεσσαλονίκης*** περιέχονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την αθλήτρια και τα επιτεύγματά της την εποχή αυτή, όταν το κλίμα στην Ευρώπη δεν "σήκωνε" τέτοιες παρουσίες.)

- Μετέχει, ως θεατρόφιλο κοινό, στη θεατρική "αναγέννηση" της πόλης, που ξεκινάει με τα εγκαίνια του Βασιλικού Θεάτρου στις 2 Ιουλίου 1940.
  [Τα βιβλία του Κώστα Τομανά για το θέατρο και την καλλιτεχνική ζωή στη Θεσσαλονίκη παρέχουν σημαντικές πληροφορίες, όπως και το —ελάχιστα αξιοποιημένο στη χρονογραφία της Θεσσαλονίκης— βιβλίο του Γιάννη Μπαστιά, ***Κωστής Μπαστιάς: Δημοσιογραφία, θέατρο, λογοτεχνία*** (2005)]
- Ακούει στο Ραδιο-Τσιγγιρίδης και στον Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών ελαφρά μουσική και τραγούδια, οπερέτες, τζαζ και λογοκριμένες ειδήσεις.
- Γεμίζει τις κινηματογραφικές αίθουσες («Διονύσια», «Παλλάς», «Ηλύσια», «Τιτάνια», «Πατέ», «Απόλλων», «Κυβέλεια» κ.ά.), όπου, εκτός από τις σπουδαίες ταινίες και τους αγαπημένους του ηθοποιούς, βλέπει και τα πολεμικά επίκαιρα. Οι σκηνές τους προκαλούν τρόμο, με τις εντυπωσιακές εικόνες των γερμανικών μεραρχιών να προελαύνουν στην Πολωνία, υπό τους ήχους "δραματικής" μουσικής.
  Εδώ ας παραπέμψουμε στο μυθιστόρημα του ***Αλ. Φερστ Οι κατάσκοποι των Βαλκανίων***, όπου ο αναγνώστης βρίσκει "πινελιές" για την "ατμόσφαιρα" της πόλης, καθώς περιμένει τότε τον πόλεμο να "κατέβει" προς τα μέρη της Μακεδονίας:
  «[...] Κακόμοιρε Μουσολίνι! Όπως όλοι όσοι πήγαιναν κινηματογράφο στην Ευρώπη, σίγουρα κι αυτός έβλεπε τα επίκαιρα [...] και διαισθανόταν πως ό,τι ήταν τέλος πάντων αυτό που έκανε τον Χίτλερ να φαίνεται ακατανίκητος, εμφάνιζε τον ίδιο να φαίνεται υποδεέστερος έως ανεπαρκής. Τώρα όμως μπορούσε να κάνει κι αυτός μια αιφνιδιαστική επίθεση στην Ελλάδα, όπως ακριβώς έκαναν τα πάντσερ του Χίτλερ στην Πολωνία [...].»

Οι Γερμανοί αξιοποίησαν δεόντως αυτές τις προπαγανδιστικές κινηματογραφικές σκηνές των επικαίρων για να τρομοκρατήσουν τους ουδέτερους και τους αντιπάλους.

Αξίζει να παραθέσουμε εδώ τη μαρτυρία του αείμνηστου καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Χ. Θεοδωρίδη [***Ο χειμώνας του 1941-42. Χρονικό της Κατοχής***]:

> «[...] Την άνοιξη του '40 στη γερμανική λέσχη, δηλαδή τη Γερμανική Σχολή της Θεσσαλονίκης, προβλήθηκε η "εκπολιτιστική ταινία" που οι Γερμανοί είχαν φροντίσει να κάνει τον γύρο σ' όλες τις ουδέτερες και υπόδουλες χώρες για να δείξουν τον ... γερμανικό πολιτισμό, δηλαδή τη ναζιστική βαρβαρότητα. Ακούσαμε πως σε μερικά μέρη, όπως στο Βελιγράδι, δεν είχε πάει ψυχή να τη δεί [...]. Η μικρή αίθουσα γεμάτη από παρδαλό κόσμο [...]. Το φιλμ ήταν αποτρόπαιο, καμωμένο με ναζιστικό γούστο [...]. Ο γερμανικός στρατός, η οργάνωσή του, τα μηχανοκίνητά του, τα αστραφτερά γαλόνια, άγριες μορφές κάτω από το χαλύβδινο κράνος που προβάλλουν από τα τανκς κι από τα βομβαρδιστικά [...]. Η αγανάκτηση γέμισε την ψυχή μου. Να μας τρομοκρατήσουν θέλουν. Πως η ίδια τύχη μάς περιμένει αν κάνουμε καμιά κουτουράδα [...]».

Και βέβαια, ήταν άλλο το θέμα των Γερμανών "κατασκόπων" που αλώνισαν, αρκετούς μήνες πριν από την 28η Οκτωβρίου του '40, την πόλη. Αποκαλυπτικό είναι το παράθεμα που ακολουθεί, παρμένο από το βιβλίο του Κώστα Τομανά ***Δρόμοι και γειτονιές της Θεσσαλονίκης***:

> «[...] Στην αριστερή μεριά της οδού Ι. Δέλιου [...] ήταν πριν απ' την Κατοχή ένα εστιατόριο (μετά έγινε καφενείο). Στις αρχές του 1940 τακτικοί πελάτες του μαγαζιού ήταν ένας μεσόκοπος Γερμανός καθηγητής της Αρχαιολογίας και πέντε νεαροί φοιτητές του, που έκαναν αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή της Ροτόντας. Απλοί άνθρωποι, καταδεκτικοί μ' όλους και ιδιαίτερα μ' όσους δούλευαν στο λιμάνι και στα τηλέφωνα [...]. Αφού έμειναν κάπου έναν χρόνο, χάθηκαν για λίγο καιρό. Όταν μπήκαν οι Γερμανοί στη Θεσσαλονίκη, οι "χαζοκαθηγητές", όπως τους λέγαμε, ξαναφάνηκαν: ο καθηγητής ως συνταγματάρχης και οι φοιτητές του ως ανθυπολοχαγοί της Βέρμαχτ. Τότε μόνο κατάλαβαν οι ξύπνιοι οι Ρωμιοί γιατί οι κουτόφραγκοι τούς ρωτούσαν τέτοια "ασήμαντα" πράγματα.»

Η ναζιστική προπαγάνδα που προηγήθηκε της 28ης Οκτωβρίου 1940 είχε πάντως συγκεκριμένο έρεισμα στη Θεσσαλονίκη: Όπως επισημαίνει ο Χ. Φλάισερ [«Η Σαλονίκη στη σκιά της σβάστικας», ***Μακεδονία***, 20.3.2011]:

> «[...] Από άποψη ψυχολογίας, οι Γερμανοί στη Βόρεια Ελλάδα επωφελούνται από το γεγονός ότι το Ράιχ είναι μακράν ο καλύτερος αγοραστής του βασικού προϊόντος της περιοχής, του καπνού.
> Αυτό δίνει την ευκαιρία στην προπαγάνδα να συνδέσει τα οικονομικά συμφέροντα της περιοχής με τη σημασία της γερμανικής γλώσσας για το εμπόριο και την αλλαγή της Μακεδονίας. Λογικό είναι επομένως ο εκπρόσωπος της καπνοβιομηχανίας Reentska, Κρίγκερ, να αναλάβει και τον ρόλο της επικεφαλής αξωματούχου της τοπικής ναζιστικής ομάδας στη Σαλονίκη [...]».

III. Τη μέρα που άλλαξαν όλα...
(28η Οκτωβρίου 1940)

«... Η Ελλάδα που χάραξε την 28η ήταν μια άλλη Ελλάδα, ξεχωριστή και ξένη απ' όλους τους κυρίους έξω ή μέσα στην 4η Αυγούστου» γράφει ο Γ. Σεφέρης («Χειρόγραφο», Σεπτ. '41).

«Την εποχή εκείνη κανείς, μήτε καν οι πιο τρελοί, δεν περίμενε το θαυματουργό ξέσπασμα της ψυχής του λαού και τις νίκες στην Αλβανία. Ο Μεταξάς, που είπε την 28η τη λέξη που ήταν στις καρδιές όλων των πραγματικών Ελλήνων, δεν είχε καταφέρει να μεταδώσει μια ενότητα πνοής στους άμεσους συνεργάτες του. [...] Ο κόσμος ήξερε πολύ καλά γιατί πολεμούσε, πολεμούσε τη σκλαβιά, την κάθε σκλαβιά που έφερνε ο Άξονας [...]».

Όπως επισημαίνει ο Αριστόβουλος Μάνεσης (ο αείμνηστος καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Α.Π.Θ.), στον λόγο του το 1993 στην Ακαδημία Αθηνών, για τη διαλεκτική σημασία του «ΟΧΙ», «[...] οι ιστορικοί έχουν καταγράψει με πόσο ενθουσιασμό και σπάνια εθνική ομοψυχία οι απλοί άνθρωποι του λαού μας ξεσηκώθηκαν για να υπερασπισθούν την εθνική ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της πατρίδας, άσχετα από πολιτικές, κοινωνικές και ιδεολογικές διαφοροποιήσεις [...]. Ο ελληνικός λαός, σαν έτοιμος από καιρό, σαν θαρραλέος, στήθηκε υπερήφανος και ασυμβίβαστος, το πρωί της 28ης Οκτωβρίου 1940 απέναντι στην ιταμή ιταλική απαίτηση [...] ***κάνοντας οίστρο της ζωής τον φόβο του θανάτου*** (Α. Εμπειρίκος). Από τον τρόπο με τον οποίο ο λαός μας είδε και έζησε τον ελληνοϊταλικό πόλεμο γίνεται φανερό πόσο βέβαιος ήταν για το δίκαιο του σκληρού και άνισου αγώνα του [...]».

Αυτόν τον τρόπο, αυτό το βλέμμα, αυτό το "βίωμα", με επίκεντρο τη Θεσσαλονίκη, αποτυπώνουν τα παραθέματα που απανθίστηκαν από λογοτεχνικά κείμενα των Λεωνίδα Ζησιάδη, Γιώργου Ιωάννου, Γ. Θ.. Βαφόπουλου, Ντίνου Χριστιανόπουλου, Νίκου Μπακόλα, Ελ. Δροσάκη, Θ. Σαρίσχουλη, Λ. Μπενρουμπή-Αμπαστάδο, Μ. Πάλλα, Μ. Γκουνάγια και Β. Θωμαΐδη.

Δευτέρα 28 [Οκτωβρίου 1940) Κοιμήθηκα, δύο το πρωί, διαβάζοντας Μακρυγιάννη. Στις τρεις και μισή μια φωνή ξένη από το τηλέφωνο με ξύπνησε «Έχουμε πόλεμο». Τίποτε άλλο. Ο κόσμος είχε αλλάξει...

Γιώργος Σεφέρης [*Μέρες, Γ': 16 Απρίλη 1934 - 14 Δεκεμβρίου 1940*]

«Ο πόλεμος», γράφει ο Λ. Ζησιάδης [***Θεσσαλονίκη, όσα θυμάμαι***], «που όλοι υποψιαζόμασταν αλλά κανείς δεν περίμενε να 'ρθει τόσο ξαφνικά και απροειδοποίητα, μας βρήκε στην τελευταία τάξη του Γυμνασίου εκείνη τη Δευτέρα, μέσα σε μια ηρωική ατμόσφαιρα συναγερμού, με τον κόσμο έξω από τα σπίτια του, μαζεμένο ομάδες ομάδες στις γωνίες του δρόμου και στις εξώπορτες και, μέσα σε μια ασυνήθιστα έντονη πρωινή κίνηση, τρέξαμε στα σχολεία μας να μάθουμε λεπτομέρειες γι' αυτό που όλοι ξέραμε. Και να διαβάσουμε ξανά και ξανά το λιτό ανακοινωθέν: "Αι ημέτεραι δυνάμεις αμύνονται του πατρίου εδάφους [...]".

Άρπαζε ο ένας από τον άλλο τη ***Μακεδονία*** με την έκτακτη είδηση για να δει με τα μάτια του, σαν να μην πίστευε, τυπωμένη την ατιμία [...]. Ξεσηκωθήκαμε! Το μίσος για την αδικία και την ανανδρία φούντωσε στις ψυχές μας. Όλοι στο πόδι [...]. Στο σχολείο γινότανε αληθινή γιορτή. Ακούστηκαν για πρώτη φορά ομιλίες αυθόρμητες, με ουσία, από συγκινημένους ομιλητές [...].

Καμιόνια γεμάτα επιστράτους φεύγανε φορτωμένα για τα σύνορα. Ώς το βράδυ της άλλης μέρας άδειασε η μισή πόλη [...]. Στα μετόπισθεν, στην πόλη μας, η ζωή άλλαξε [...].»

«Εκείνο το πρωί ακούσαμε στο δρόμο ζωηρές φωνές», γράφει ο Γ. Ιωάννου («Η σαρκοφάγος»). «Μια γειτονοπούλα με την εφημερίδα στα χέρια διάβαζε δυνατά. "Η Ιταλία μας κήρυξε τον πόλεμο". Ήταν μια τόση δα ειδησούλα στην τελευταία σελίδα. Την έβλεπες και δεν μπορούσες να το πιστέψεις. Σε λίγο όμως άρχισαν τα αλλεπάλληλα παραρτήματα και το πιστέψαμε για καλά. Συνεργεία τοιχοκολλούσαν με μεγάλη βιασύνη τη διαταγή επιστρατεύσεως. Οι νέοι άντρες κατηφόριζαν παρέες παρέες για το πενήντα σύνταγμα να ντυθούνε. [...] Μετά το μεσημέρι άρχισαν να περνούν απ' την Αγίου Δημητρίου οι φάλαγγες των επιστρατευμένων. Μόλις ακούγαμε τραγούδια, τρέχαμε στη γωνία να χειροκροτήσουμε. Γυναίκες και παιδιά πέφταν μέσα στη γραμμή και τους φιλούσαν.

Όταν όμως πήρε να νυχτώνει, μας έπιασε απελπισία. Τα φώτα του δήμου δεν άναψαν και στο σπίτι δεν μπορούσαμε να ανοίξουμε φως, αν δεν βάζαμε στα παράθυρα κουβέρτες. Πού να ξέραμε πως οι Ιταλοί δεν ήταν σε θέση να βομβαρδίσουνε τη νύχτα [...].»

«Ο μεγάλος σεισμός του απροσδόκητου και άδικου εκείνου πολέμου συγκλόνισε τα θεμέλια και του δικού μας σπιτιού» θυμάται ο Γ. Θ. Βαφόπουλος [***Σελίδες Αυτοβιογραφίας***, τ. 2]. «Ο τυφλός μου πατέρας κι η γριά μου μητέρα είχαν τώρα το θλιβερό καθήκον να ξεπροβοδίσουν τα τρία από τα παιδιά τους προς την άγνωστη μοίρα. Ο Σωκράτης, ο Πέτρος και ο Κωνσταντίνος-Νικηφόρος ντύθηκαν το ίδιο πρωί τη

Ο ενθουσιασμός της 28ης Οκτωβρίου 1940 στην Αθήνα. Ανάλογες σκηνές εκτυλίχθηκαν και στη Θεσσαλονίκη, αλλά δεν διασώθηκαν φωτογραφικά.

στολή τους κι ώς το μεσημέρι, ο ένας ύστερα από τον άλλο, άφηναν το πατρικό σπίτι [...]. Οι εφημερίδες είχαν κιόλας αναγγείλει τις πρώτες επιτυχίες των προφυλακών μας, και τούτο ήταν μια μικρή χαρά στη μεγάλη μας θλίψη [...].»

«Η δασκάλα μας, η δεσποινίς Τζανή», θυμάται ο Ντίνος Χριστιανόπουλος, «μας υποδέχτηκε ένα πρωί (29 Οκτωβρίου 1940) κλαμένη και μας είπε ότι από την προηγούμενη μέρα είχαμε πόλεμο με την Ιταλία. Πόλεμος! Μια νέα λέξη έμπαινε στη ζωή μας απειλητικά, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να πιάσουμε όλο το νόημά της. Μας είπε επίσης ότι όλοι οι δάσκαλοί μας είχαν φύγει εσπευσμένα για τον πόλεμο, δηλαδή είχαν επιστρατευθεί, και γι' αυτό θα κλείναν τα σχολεία για λίγες μέρες [...].

Η επίδραση του πολέμου ήταν από τις πρώτες μέρες εμφανής. Πρώτα απ' όλα, υπήρχε ένας διάχυτος ενθουσιασμός και όλοι νοιάζονταν πώς θα βοηθήσουν για να κερδίσουμε τον πόλεμο. Στην αυλή μαζεύτηκαν τώρα οι ηλικιωμένοι, έφερναν καρέκλες, κάθονταν γύρω γύρω και, επειδή οι πιο πολλοί ήταν αγράμματοι, με έβαζαν να τους διαβάζω την εφημερίδα [...]».

«Η Αντιγόνη», γράφει ο Νίκος Μπακόλας [*Η μεγάλη πλατεία*] «έμεινε χωρίς καμία απόφαση, γιατί χάθηκε ο κόσμος σ' ένα φως απόκοσμο στη σιωπή που τέλειωνε κάποια στιγμή απότομα που της λέγαν, "ξύπνα, πόλεμο" κι έμεινε εκείνη άλαλη, ίσως τη γελούσαν μες στον ύπνο της, αλλά είδε πάλι τον πατέρα, που της είπε "ξύπνα" κι άκουσε τη μάνα που ρωτούσε "δεν πιστεύω να σε ντύσουνε και σένα" — όχι, είχε πια πατήσει τα σαράντα.

Ήταν μια φθινοπωριάτικη ημέρα, όπου έπαιζε ο ήλιος στα κλαδιά της ακακίας, θα μπορούσε να 'ναι όπως όλες οι υπόλοιπες. Όμως θα τους διώχναν από το σχολείο, όπου είπε ο γυμνασιάρχης πως "ερρίφθη ο κύβος" και δεν το πολυκατάλαβε η Αντιγόνη και τραβούσαν για τα σπίτια τους μιλώντας ζωηρά, γελώντας, μια στιγμή βρυχήθηκε ένα καμιόνι δίπλα της, ήταν φορτωμένο νέους άντρες που φώναζαν και κουνούσαν τα χέρια τους, μέχρι που χάθηκαν απ' τη γωνιά της λεωφόρου.

[...] Τέλος, έμεινε η Αντιγόνη μόνη [...] και αναρωτιόταν πώς θα είναι από δω και πέρα; Ως το βράδυ είχαν όλα βουβαθεί και οι δρόμοι ήταν κατασκότεινοι και έρημοι».

28 Οκτωβρίου 1940
Είχα πολλά χρόνια να δω τέτοιον ενθουσιασμό στην Αθήνα. Ξύπνησε το ελληνικό φιλότιμο [...]. Στις κρίσιμες ώρες οι Έλληνες βρίσκουν τον πιο αληθινό εαυτό τους.

Γιώργος Θεοτοκάς
[*Τετράδια Ημερολογίου, 1939-1953*]

Έργο του Κ. Γραμματόπουλου. Από τις πρώτες λιθογραφίες που κυκλοφόρησαν από το Υπουργείο Τύπου στον ελληνο-ιταλικό πόλεμο.

«Δαυΐδ και Γολιάθ»: Γελοιογραφία του Σ. Πολενάκη, Πολεμικό Μουσείο

«Μια Δευτέρα που ξεκίνησα να πάω στο σχολείο βρέθηκα μέσα σε πόλεμο» θυμάται η Ελ. Δροσάκη [*Εν Θεσσαλονίκη*]. «Ήταν 28 Οκτωβρίου του 1940. Όλος ο κόσμος ήταν ανάστατος. Οι μπαμπάδες μας φύγανε, οι μανάδες μας κλαίγανε κι εμείς τα παιδιά είχαμε μαζευτεί ένα κουβάρι έξω στο δρόμο. Η παρέα μας θα σκορπούσε. Άλλα παιδιά θα φεύγανε για τις ξένες πατρίδες τους, άλλα για την Αθήνα που κηρύχτηκε "ανοχύρωτη πόλη" και άλλα για τα χωριά [...]».

Ο Θ. Σαρίσχουλης [*Οδός Απολλωνιάδος*] θυμάται:
«Έχουμε πόλεμο, του 'πε η μάνα του.
— Πόλεμο;
— Ναι.
— Πόλεμο αληθινό! Με ποιους;
— Με τους Ιταλούς
— Μα δεν έχουμε κοινά σύνορα. Μας χωρίζει η θάλασσα.
— Ήρθαν απ' την Αλβανία. Μας επιτέθηκαν σήμερα τα ξημερώματα. Ντύσου γρήγορα να είμαστε προετοιμασμένοι...
[...]
Ο δρόμος ήταν γεμάτος παιδιά.
— Τα έμαθες; Έχουμε πόλεμο. Έκλεισαν και τα σχολεία...
— Ναι σου λέω, το είπε και το ραδιόφωνο.
— Ζήτω ο πόλεμος που κλείνει τα σχολεία!
[...]
Με τις πρώτες εφημερίδες που κυκλοφορούν αλλάζει το σκηνικό.
Οι τίτλοι τους καλύπτουν την πρώτη σελίδα:
"Άνανδρος ιταλική επίθεσις"
"Ημέτερα στρατεύματα αμύνονται του πατρίου εδάφους..."
[...]

Όσοι δεν πρόλαβαν να αγοράσουν από τον εφημεριδοπώλη που πέρασε με τα πρώτα πρωινά φύλλα, πηγαίνουν στο κοντινό περίπτερο, της οδού Λαγκαδά. Θέλουν να πληροφορηθούν αν άρχισε η επιστράτευση και ποιες ηλικίες καλούν.

[...] Η μια έκδοση ακολουθεί την άλλη. Ποτέ δεν πουλήθηκαν τόσα πολλά φύλλα.

«Έκτακτο παράρτημα. Απώθηση του εχθρού»

Στρατιωτικά αυτοκίνητα τρέχουν δαιμονισμένα πάνω στην οδό Λαγκαδά. Άλογα καλπάζουν με βαθμοφόρους επάνω. [...] Πεζοί στρατιώτες, φορτωμένοι με γυλιούς και όπλα, κατευθύνονται στο σιδηροδρομικό σταθμό.

Η οδός Λαγκαδά με το στρατόπεδο του "Παύλου Μελά" πλάι της ήταν πάντα από τους πρωταγωνιστές στα έκτακτα περιστατικά που συνέβαιναν στην πόλη τους. "Το βαρόμετρο της πολιτικής ζωής", όπως την αποκαλούσε ο κύριος Αριστοτέλης.

[...] Θα τους δείξουμε τους μακαρονάδες. Θα τους πετάξουμε στη θάλασσα... Κάτι πολύ σοβαρό συμβαίνει, σκέφτονται που αυτοί ακόμα δεν το κατάλαβαν. Αλλά τι; Η φωνή από το ραδιόφωνο διακόπτει τις σκέψεις τους:

Αγαπητοί συμπολίτες. Είναι συγκινητικό αυτό που αντικρίζουν τα μάτια μας. Άντρες, γυναίκες και παιδιά, όλος ο λαός, κατακλύζουν τους δρόμους και φωνάζουν "θα νικήσουμε".

Πάλι πατριωτικά τραγούδια, εμβατήρια...

[...] Πριν φτάσει το μεσημέρι οι πρώτοι αποχαιρετισμοί αρχίζουν...

Όλη η γειτονιά ξεπροβοδίζει τα παιδιά της».

Τέλος Αυγούστου 1940: οι καλλιτέχνες της Λυρικής στέλνουν από τη Θεσσαλονίκη «χαιρετισμό» προς τον Κωστή Μπαστιά.

«[...] Ήταν Δευτέρα πρωί» θυμάται η Λ. Μπενρουμπή-Αμπαστάδο [*Τα τετράδια της Λίνας*]. «Βγήκαμε από το σπίτι βιαστικοί με τις τσάντες στο χέρι. Στον δρόμο μού έκανε εντύπωση που είχαν μαζευτεί σε κάθε γωνιά άντρες και γυναίκες και σχημάτιζαν μικρούς κύκλους, κουβεντιάζοντας με χαμηλή φωνή. Πολλές γυναίκες κλαίγανε.

Πού πάτε, παιδιά μου. Φωνάζει μια γριούλα. ***Έχουμε πόλεμο, δεν έχει σχολείο*** [...].

Τα είχα χαμένα. Ανέβηκα γρήγορα τα σκαλιά και μπήκα στην κρεβατοκάμαρα των γονιών μου [...]. Έχουμε πόλεμο, είπα.

Τι; τσιρίζει η μαμά...

Ο μπαμπάς πήδηξε από το κρεβάτι και μου έδωσε ένα δίφραγκο.

"Τρέχα να φέρεις μια εφημερίδα."

Ο μπαμπάς έψαχνε στην εφημερίδα για τις κλάσεις που έπρεπε να παρουσιαστούν [...]».

Η Μαρία Πάλλα [***Μικρή Μεγάλη Εβδομάδα***] γράφει για τους ρυθμούς της πόλης την 28η Οκτωβρίου του '40:

«[...] Η Ευαγγελία εκείνο το πρωινό ενώθηκε με τα ανθρώπινα ποτάμια, διέσχισε την Αγίου Δημητρίου, κατευθυνόμενη προς Βαρδάρι, βγήκε στην πλατεία από την Κάλβου και την Παπαρρηγοπούλου. Πριν δεν είχε δει τα τραμ, τα λεωφορεία, τα φορτηγά τόσο γεμάτα, εφημεριδοπώλες ανήγγειλαν το έκτακτο παράρτημα, οι λούστροι με τα κασελάκια ήδη εγκατεστημένοι στις γωνιές κοίταζαν αμήχανοι αυτούς που διάβαιναν, ανεμίζοντας σημαίες [...].

Διάβασε την προκήρυξη σε κάθε γωνιά, διατάγματα για τους επιστράτους, ραδιόφωνα με την ένταση του ήχου στο τέρμα ανακοίνωναν την απαλλαγή των πολύτεκνων και υπερήλικων. "Πού είν' ο πατέρας μου τώρα να το ιδεί αυτό" αναλογίσθηκε και συνέχισε για τον σταθμό. Κοσμοπλημμύρα κι εκεί στην αποβάθρα. Ο συρμός έτοιμος να κυλήσει πάνω στις γραμμές, γεμάτος άντρες με πολιτικά και στολές που σπρώχνονταν στα παράθυρα, να χαιρετίσουν δικούς τους, χέρια κινούνταν ασταμάτητα, το πλήθος ν' ανεμίζει μαντήλια, όλοι εξημμένοι, διότι η Ιστορία τούς είχε ξυπνήσει εκείνο το πρωί. Οι περισσότεροι προβληματίζονταν σοβαρά από την επαύριο του Δεκαπενταύγουστου κι έδειχναν να το περιμένουν, έχοντας μετατρέψει σε ενθουσιασμό το ξάφνιασμα ή τον πανικό τους.

Την άλλη μέρα [29.10] ξαναπήγε. Ολόκληρη η πόλη μια διαδήλωση, παρελάσεις και συγκεντρώσεις με συνθήματα στις πλατείες, οδηγίες προς τους πολίτες σχετικές με τις σειρήνες του συναγερμού, τι να κάνουν παρευθύς οι πεζοί, οι οδηγοί αυτοκινήτων και ιππήλατων οχημάτων, εθελοντές συνωστίζονταν στις πόρτες των στρατολογικών γραφείων, ζητώντας να καταταγούν [...]»

Ο ***Μανώλης Γκουνάγιας*** [*Ξεράθηκε η μπλε βυσσινιά*] θυμάται τις «χιλιόστροφες γκέτες» του πατέρα του, που ντύθηκε στρατιώτης:
«Όλο το πρωί στη γειτονιά ακούγαμε για τανκς, βομβαρδισμούς, κανόνια: «Οι Ιταλοί μάς κήρυξαν τον πόλεμο.
Την άλλη μέρα το μεσημέρι ξανάδαμε τον πατέρα με έκπληξη "ντυμένο". Πήρα δίωρη άδεια, μας είπε. Ζήτησε ζεστό νερό και έβγαλε τους στενούς εκείνους ιμάντες από τις κνήμες για να κάνει ένα ποδόλουτρο. Εντυπωσιάστηκα από το μάκρος τους, γιατί όταν τους ξανάβαλε άρχισε να τους τυλίγει από κάτω προς τα πάνω και δεν είχαν τελειωμό! Πόσες στροφές, του είπα, θα κάνεις; Με κοίταζε χαμογελαστός αινιγματικά. "Χίλιες" ... μου απάντησε. Σε κάνα εικοσιτετράωρο μας έστειλε μήνυμα και πήγαμε με τα πόδια κάπου προς την Τριανδρία. Σ' ένα γήπεδο ήτανε μαζεμένοι πολλοί στρατιώτες [...]».

ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ
ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
μᾶς ἐτίμησεν καὶ πάλιν μὲ τὴν ἐφετεινὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπιχειρήσεώς μας ΤΟ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕΝ.
Τὸ ΚΟΙΝΟΝ τῆς Θεσσαλονίκης ἂς εἶναι βέβαιον ὅτι ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΟΜΕΝ τὴν ΕΚΤΙΜΗΣΙΝ καὶ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΙΝ του. Δι' αὐτὸ καὶ ἐξησφαλίσαμεν διὰ τὴν ἐφετεινὴν περίοδον ΑΝΕΥ ΦΟΒΟΥ ΖΗΜΙΑΣ τὰ ἐπὶ τῆς ὀθόνης καὶ ἐντὸς τῆς αἰθούσης μας διαφημιζόμενα Ἔργα, ἅτινα καὶ θεωροῦνται ὡς τὰ καλλίτερα τῆς Παγκοσμίου Παραγωγῆς.
Μεθ' ὑπολήψεως
ἡ Διεύθυνσις
τοῦ Κινηματογράφου
ΤΙΤΑΝΙΑ
Ἐκτάκτως ἀπὸ ΣΗΜΕΡΟΝ
ΕΚΤΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:
Αἱ συναντήσεις
ΧΙΤΛΕΡ - ΤΣΑΜΠΕΡΛΑΙΝ
εἰς Μπερχτεσγκάντεν καὶ Γκόντεσμπεργκ
καὶ ἡ Ἱστορικὴ Συνάντησις
ΤΣΑΜΠΕΡΛΑΙΝ - ΝΤΑΛΑΝΤΙΕ
ΧΙΤΛΕΡ - ΜΟΥΣΣΟΛΙΝΙ
χάριν τῆς Παγκοσμίου Εἰρήνης εἰς τὸ ΜΟΝΑΧΟΝ.

Ο κινηματογράφος «Τιτάνια» διαφημίζει εκτός προγράμματος τα «Επίκαιρα» με τη συνάντηση Τσάμπερλαιν - Νταλαντιέ - Χίτλερ - Μουσολίνι

15 Αὐγούστου 1940—15 Αὐγούστου 1945

ΟΙ ΤΟΡΠΙΛΛΙΣΑΝΤΕΣ ΤΗΝ "ΕΛΛΗΝ" ΙΤΑΛΟΙ ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗΣΑΝ ΚΑΙ ΘΑ ΔΙΚΑΣΘΟΥΝ

Ἡ κόμησσα Τσιᾶνο καὶ ἡ Γκρατσιέλα Μουσολίνι ἐγνώριζον τὸ μυστικὸν τοῦ ναυάρχου Ρικάρντι

ΟΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΙ ΑΝΑΖΗΤΟΥΝΤΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΛΗΡΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΥΠΟΒΡΥΧΙΩΝ "ΜΠΑΛΙΛΑ" "ΝΤΕΛΦΙΝΟ" ΚΑΙ "ΝΕΓΚΕΛΛΙ"

«15 Αυγούστου 1940. Οι τορπιλλίσαντες την «Έλλην», Ιταλοί ανεκαλύφθησαν και θα δικαστούν» (*Μακεδονία*, 15.8.1945)

Για τον πόλεμο «που χίμηξε ξαφνικά σαν θεριό στην πόρτα μας» γράφει ο Β. Θωμαΐδης [***Στα χρόνια της αποκάλυψης. Αντιχάρισμα ψυχής στη γενιά του πολέμου***]:

«[...] Στ' αφτιά τα δικά μας στη γειτονιά ανάμεσα στη Χαριλάου και το νοσοκομείο του Χιρς έφτασε αργά το χοχλάκιασμα απ' το καζάνι που έβραζε πάνω από τα κεφάλια μας. Γι' αυτό μάς ήρθε ξαφνικό, μα όχι απρόσμενο, το μαντάτο της Αλβανίας, ένα φθινοπωρινό ξημέρωμα στα τέλη του Οκτώβρη του '40. [...] Τότε μάθαμε στο σχολείο πως η Ιταλία του Μουσουλίνι μάς κήρυξε τον πόλεμο και η δασκάλα μάς είπε να πάρουμε τις τσάντες μας, που ήταν καινούργιες, ανέγγιχτες σχεδόν, και να γυρίσουμε στα σπίτια μας να χαιρετίσουμε τους πατεράδες μας που θα φεύγαν για το μέτωπο.

Αυτός ο πόλεμος που χίμηξε τόσο ξαφνικά στην πόρτα μας φάνταζε στα μάτια μας σαν ένα τέρας απόκοσμο, σαν θεριό έτοιμο να μας κατασπαράξει [...]. Γι' αυτό μας φάνηκε πολύ φυσικό που έτρεξαν οι πατεράδες μας και τ' αδέλφια μας τα μεγάλα να πάρουν τα όπλα να κυνηγήσουν το θεριό, να το σκοτώσουν, πριν προκάνει να μας χαλάσει εκείνο.

Την ίδια μέρα όμως βγήκαν οι εφημερίδες κι όλοι μεγαλώσαμε μονομιάς. Έτσι, αβάφτιστοι στη ζωή, βαφτιστήκαμε στον πόλεμο και στον θάνατο. Γιατί όσο κι αν προσπαθούσαν οι γονιοί μας να μας κρατήσουνε μακριά από τη βρώμα και τα δάκρυα του πολέμου, η κατάρα εκείνη μπόλιαζε ύπουλα την αμόλυντη ψυχή μας, σταλάζοντας το φαρμάκι της σιγά σιγά [...]».

Στο επόμενο: Βομβαρδισμοί και καταφύγια στη Θεσσαλονίκη **(1.11.40 - 8.4.41)**

της **ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥΔΗ**
Αρχαιολόγου, υποψήφιας δρ. Α.Π.Θ.

«Μιλούν τα μνημεία; Μνήμη και ζωή στην πόλη»:

Μια έκθεση για τα μνημεία του άξονα της οδού Αριστοτέλους

Τα τελευταία έξι χρόνια (2007-2012), ο Τομέας Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας - Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. συμμετείχε στο ερευνητικό πρόγραμμα «Η αρχαιολογία στη σύγχρονη Ευρώπη: Επαγγελματικές προοπτικές και υπερβάσεις» (ACE - "Archaeology in Contemporary Europe: Professional Practices and Public Outreach"[1]), σε συνεργασία με άλλους δώδεκα Ευρωπαίους εταίρους και με επιστημονικό υπεύθυνο τον καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Κώστα Κωτσάκη. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Culture Programme 2007-2013) και είχε ως σκοπό να προωθήσει σε ευρωπαϊκό επίπεδο τη σύγχρονη αρχαιολογία, με έμφαση στις πολιτισμικές, επιστημονικές και οικονομικές της διαστάσεις και στην πρόσβαση του κοινού στην αρχαιολογική πληροφορία.[2]

Στο πλαίσιο του προγράμματος, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε μία έκθεση με θέμα τη σχέση των ανθρώπων με τα μνημεία. Πρόκειται για μια σχέση πολλαπλά διαμεσολαβημένη από ιστορικά προσδιορισμένες πολιτικές και κοινωνικές διαδικασίες και από συγκεκριμένες επιλογές διαχείρισης της αρχαιολογικής κληρονομιάς, σχέση κάθε άλλο παρά αυτονόητη ή ουδέτερη. Η πόλη της Θεσσαλονίκης παρέχει ένα εξαιρετικό παράδειγμα στην κατεύθυνση αυτή, με σύνολα μνημείων από διαφορετικές εποχές ενταγμένα στον πολεοδομικό της ιστό, τα οποία συνυπάρχουν με το νεότερο και το σύγχρονο οικιστικό περιβάλλον, και τις περισσότερες φορές συνιστούν απλά το ουδέτερο σκηνικό των καθημερινών δραστηριοτήτων των κατοίκων της.

Η αφίσα της εκδήλωσης

1. http://www.ace-archaeology.eu/ (τελευταία ανάκτηση 3/1/2013).
2. Στους θεματικούς άξονες και στους επιμέρους στόχους του προγράμματος περιλαμβάνονταν η διερεύνηση της σημασίας του παρελθόντος για τις σύγχρονες κοινωνίες, η προβολή και η δημοσιοποίηση της αρχαιολογίας ως κοινωνικής πρακτικής. Όλα αυτά προβλήθηκαν μέσα από μια περιοδική φωτογραφική έκθεση με τίτλο "Working in Archaeology", η οποία παρουσιάστηκε σε όλες τις χώρες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Στη Θεσσαλονίκη η έκθεση παρουσιάστηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο, με τον τίτλο «Η αρχαιολογία στην πράξη» για τρεις μήνες το καλοκαίρι του 2012

Cryptoporticus. Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης

Ωδείο. Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης

Ο άξονας της Αριστοτέλους

Ως θέμα της έκθεσης επιλέχθηκε ο άξονας της οδού Αριστοτέλους σε όλο το μήκος του και η ομώνυμη πλατεία. Η επιλογή αυτή βασίστηκε στον χαρακτήρα και τη μορφή της περιοχής, όπου συνυπάρχουν πολλά μνημεία από την αρχαιότητα έως σήμερα: η παλαιοχριστιανική βασιλική του Αγίου Δημητρίου, η Ρωμαϊκή Αγορά, η βυζαντινή εκκλησία της Παναγίας Χαλκέων, τα οθωμανικά λουτρά «Παράδεισος» (Μπέν Χαμάμ), αλλά και η αγορά του ιστορικού κέντρου και η Στοά Μοδιάνο. Επιπλέον, ο ίδιος ο άξονας αποτελεί ένα από τα ολοκληρωμένα σχέδια του πολεοδόμου Hernest Hébrard για την αναμόρφωση του πολεοδομικού ιστού της πόλης μετά την πυρκαγιά του 1917.[3]

Το ιστορικό τοπίο της Αριστοτέλους φέρει έντονο το βάρος της ιστορικής μνήμης σε διαφορετικά επίπεδα, τόσο με την παρουσία μνημείων διαφορετικών εποχών που συνδέονται με ποικίλες εθνοτικές ομάδες, πολιτισμούς και θρησκείες όσο και με την τωρινή απουσία τμημάτων της ιστορίας του άξονα, όπως η εβραϊκή συνοικίας Ρόγος, που καταστράφηκε στην πυρκαγιά του 1917, και η κιονοστοιχία των «Μαγεμένων» (Las Incantadas), που κλάπηκε και μεταφέρθηκε στο Μουσείο του Λούβρου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η ιστορικότητα του άξονα διαμορφώθηκε μέσα από τη σταδιακή κάθαρση των μνημείων από τα στοιχεία που απέκτησαν στην ιστορική τους διαδρομή, μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στο εθνικό κράτος, και με τη διαμόρφωση του πολεοδομικού ιστού μετά την πυρκαγιά του 1917, η οποία, ανάμεσα σε άλλα, συνέβαλε στην ανάδειξη των εθνικών αφηγημάτων ιστορικής συνέχειας.

3. Ενδεικτική βιβλιογραφία: Hastaoglou-Martinidis, V. (2011), "Urban aesthetics and national identity: the refashioning of Eastern Mediterranean cities between 1900-1940", *Planning perspectives 26*, (2), 153-182· Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α. (1996) *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917*, β΄ έκδοση, Θεσσαλονίκη: University Studio Press· Lagopoulos, Ph. A. (2005), "Monumental urban space and national identity: the early twentieth century new plan of Thessaloniki" *Journal of Historical Geography* 31, 61-77,

Περιήγηση στην πλατεία Αριστοτέλους

Χωρίς σχόλια

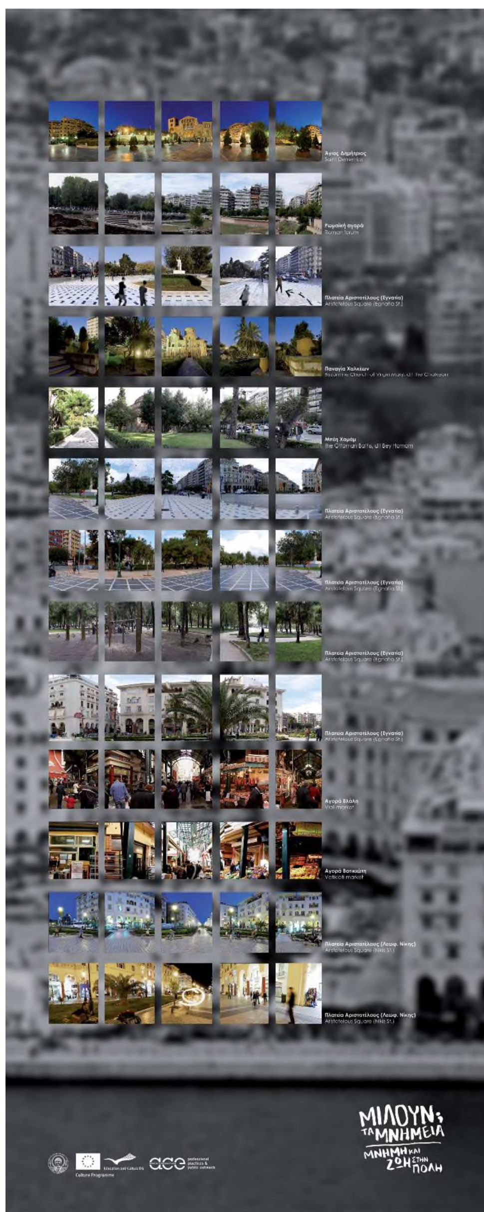
Η Παναγία Χαλκέων

Από τα εγκαίνια της έκθεσης «Μιλούν τα μνημεία; Μνήμη και ζωή στην πόλη» στο δημαρχιακό μέγαρο Θεσσαλονίκης

Τα λουτρά «Παράδεισος» (Μπέη Χαμάμ)

Φωτογραφική αποτύπωση των μνημείων του άξονα της Αριστοτέλους. Από την έκθεση «Μιλούν τα μνημεία; Μνήμη και ζωή στην πόλη»

Μέσα σε αυτόν τον έντονα προσδιορισμένο, ιστορικά, χώρο, που επιδιώκει να λειτουργεί ως σύμβολο της εθνικής διαχρονίας της Θεσσαλονίκης, οι παλαιοί κάτοικοι, που γνωρίζουν την ιστορία της πόλης, και οι νέοι κάτοικοι —ανάμεσά τους και οικονομικοί μετανάστες—, που δεν τη γνωρίζουν, συγκεντρώνονται και δημιουργούν τα δικά τους δίκτυα, μετατρέποντας τον ιστορικό σε ζωτικό χώρο. Η απόσταση των ανθρώπων από τα μνημεία, που δημιουργείται είτε από τη δυσκολία πρόσβασης λόγω αρχιτεκτονικού σχεδιασμού είτε από τη δυσκολία ταύτισης με το κυρίαρχο εθνικό αφήγημα, διαμορφώνει τη σχέση τους με αυτά και με την ιστορική μνήμη που τα περιβάλλει. Τα μνημεία μπορούν να παίξουν όμως ουσιαστικότερο ρόλο από το να αποτελούν απλό σκηνικό της καθημερινής ζωής, μιλώντας για πραγματικούς ανθρώπους που έζησαν και έδρασαν στον ίδιο χώρο στο παρελθόν, αλλά και να υπογραμμίσουν —σε μια εποχή μάλιστα που η πόλη διαμορφώνει εκ νέου τα πολυπολιτισμικά χαρακτηριστικά της— το στοιχείο της πολιτισμικής ετερότητας που χαρακτήριζε τη Θεσσαλονίκη στο παρελθόν της.

Μια έκθεση για τη σχέση του κοινού με τα μνημεία της πόλης

Αυτά ακριβώς τα στοιχεία, όπως το μεταβαλλόμενο ιστορικό πλαίσιο, οι προοπτικές, οι δυνατότητες και οι αδυναμίες του άξονα της Αριστοτέλους στις αρχές του 21ου αιώνα, καθώς και οι διαφοροποιημένες ομάδες ανθρώπων που ζουν και δρουν στην πόλη, ή την επισκέπτονται, αποτέλεσαν τη θεωρητική βάση της έκθεσης. Το εγχείρημα είχε ως στόχο την απόδοση του δημόσιου χώρου και των μνημείων στο κοινό, τη διαμόρφωση διαδραστικής σχέσης ανάμεσά τους, και την πρόσληψη του βιωμένου χώρου και της ιστορίας σε καθημερινή βάση. Στην έκθεση προτείνονται λύσεις μουσειολογικού, νοηματικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, με στόχο την κατανόηση του πολυπολιτισμικού παρελθόντος της πόλης και την αποδοχή της σύγχρονης πολυπολιτισμικής της φυσιογνωμίας.

Η προετοιμασία της έκθεσης βασίστηκε στη διεπιστημονική συνεργασία που αναπτύχθηκε ανάμεσα στον Τομέα Αρχαιολογίας, το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. και το Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μουσειολογία» του Α.Π.Θ. και του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.[4]

Βάση της έκθεσης υπήρξε η προεργασία που έγινε στο προπτυχιακό μάθημα «Θέματα Μουσειολογίας: Προγραμματισμός και Σχεδιασμός Εκθέσεων και Μουσείων, Ανάδειξη Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων» του Τμήματος Αρχιτεκτόνων.[5] Εκεί δόθηκε ως θέμα η σχεδιαστική πρόταση των μνημείων της οδού Αριστοτέλους, ώστε, μέσα από συγκεκριμένες αρχιτεκτονικές, μουσειολογικές και ερμηνευτικές παρεμβάσεις, να αποκτήσουν νέες λειτουργίες στον πολεοδομικό και κοινωνικό ιστό, να καταστούν καταρχήν "ορατά", περισσότερο οικεία και κατανοητά από τις διαφορετικές ομάδες κοινού, και να αφηγηθούν ιστορίες από το παρελθόν της Θεσσαλονίκης.

4. Σχεδιασμός-οργάνωση έκθεσης και επικοινωνιακού υλικού: Στέργιος Γαλίκας, Ελευθερία Θεοδωρούδη, Κώστας Κασβίκης, Κώστας Κωτσάκης, 'Ανη Λεφάκη, Βούλα Νίτσιου, Ματούλα Σκαλτσά και Πάνος Τζώνος, με τη συνεργασία του Δ.Π.Μ.Σ «Μουσειολογία».
5. Οργάνωση και διεξαγωγή μαθήματος: Στέργιος Γαλίκας, αρχιτέκτων - μουσειολόγος, υποψ. Δρ., Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ· Λία Γυιόκα, επίκουρη καθηγήτρια Ιστορίας και Θεωρίας της Τέχνης και του Πολιτισμού, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Α.Π.Θ.· Ελευθερία Θεοδωρούδη, αρχαιολόγος, υποψ. Δρ., Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Α.Π.Θ.· Αλέκα Καραδήμου-Γερόλυμπου, καθηγήτρια Πολεοδομίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.· Κώστας Κασβίκης, λέκτορας Διδακτικής της Ιστορίας και του Πολιτισμού , Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας· Κώστας Κωτσάκης, καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.· Άνη Λεφάκη, λέκτορας Αποκατάστασης και Επανάχρησης Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Α.Π.Θ.· Βούλα Νίτσιου, αρχαιολόγος, σύμβουλος αποκατάστασης μνημείων, Δρ. Μουσειολογίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Α.Π.Θ.· Γιώργος Παπακώστας, καθηγητής Αρχιτεκτονικής, Πρόεδρος Τμήματος Αρχιτεκτόνων, Α.Π.Θ.· Ματούλα Σκαλτσά, καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης και Μουσειολογίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Α.Π.Θ.· Πάνος Τζώνος, ομότιμος καθηγητής Αρχιτεκτονικής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Α.Π.Θ.

Επιλέχθηκαν τέσσερις εργασίες των φοιτητών που συμμετείχαν,[6] οι οποίες αποτέλεσαν τον πυρήνα της έκθεσης με τίτλο «Μιλούν τα μνημεία; Μνήμη και ζωή στην πόλη», που παρουσιάστηκε στο δημαρχιακό μέγαρο Θεσσαλονίκης από τις 29 Οκτωβρίου έως τις 11 Νοεμβρίου 2012.

Οι επισκέπτες κλήθηκαν να παρακολουθήσουν μια σύντομη αλλά μεστή περιεχομένου έκθεση, η οποία παρουσίαζε με πλούσιο φωτογραφικό υλικό το παλίμψηστο της ιστορικότητας της οδού Αριστοτέλους (αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία, ιστορικά κτίρια, αγάλματα, αγορές) και την αρχιτεκτονική της διαμόρφωση, σε συνάρτηση με τους πολίτες της Θεσσαλονίκης που δρουν σ' αυτόν τον ζωτικό χώρο. Κατόπιν, παρεχόταν ο θεωρητικός προβληματισμός του όλου εγχειρήματος, για να ακολουθήσουν συγκεκριμένες προτάσεις - λύσεις στην κατεύθυνση όχι απλά της ανάδειξης αλλά της νοηματοδοτημένης και πολυαισθητηριακής πρόσληψης των ιστορικών μνημείων από το κοινό.

Αποτίμηση: Εμείς και τα μνημεία

Μέσα από τη συστηματική συνεργασία διαφορετικών επιστημονικών ειδικοτήτων (αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, ιστορικών και θεωρητικών της τέχνης και του πολιτισμού, μουσειολόγων, μουσειοπαιδαγωγών), η έκθεση «Μιλούν τα μνημεία; Μνήμη και ζωή στην πόλη» θέτει νέους προβληματισμούς και δεδομένα στη συζήτηση για τη σχέση των ανθρώπων με το παρελθόν της πόλης τους, όπως αυτό προβάλλεται από τα υλικά κατάλοιπα, τα μνημεία και τους μνημονικούς τόπους, τα πιο απτά και ορατά στοιχεία της δράσης των κοινωνιών μέσα στον χρόνο. Το γεγονός ότι ο υλικός πολιτισμός συγκροτείται από νοήματα τόσο των κοινωνιών του παρελθόντος όσο και αυτών του παρόντος[7] παρέχει στις σύγχρονες κοινωνίες απεριόριστες δυνατότητες, ώστε να αξιοποιούν τις πολλαπλές ποιότητες και αξίες των μνημείων και να επαναδιαπραγματεύονται τη σχέση τους με το παρελθόν. Ο άξονας της Αριστοτέλους προσφέρει μια καλή ευκαιρία.

Η έκθεση «Μιλούν τα μνημεία; Μνήμη και ζωή στην πόλη» έγινε με την επιμέλεια των: Κώστα Κωτσάκη, καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ., Κώστα Κασβίκη, λέκτορα Διδακτικής της Ιστορίας και του Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Ελευθερίας Θεοδωρούδη, αρχαιολόγου, υποψ. Δρ., Α.Π.Θ., Ματούλας Σκαλτσά, καθηγήτριας Ιστορίας της Τέχνης και Μουσειολογίας, Α.Π.Θ

Τα λουτρά «Παράδεισος» (Μπέη Χαμάμ). Από την έκθεση «Μιλούν τα μνημεία; Μνήμη και ζωή στην πόλη»

6. Τζωρτζίνα Αντρέι, Βαλεντίνα Κοντάκκη, Γεώργιος-Πέτρος Λαζαρίδης, Ευθυμία Λίλη, Αφροδίτη Μαραγκού, Ζωή Μουτσώκου, Ξανθή Σωτηράκη, Ανδρέας Ταφούνας, Ιωάννα Τσακανίκα, Αθηνά Χαραλαμπίδου
7. Κωτσάκης, Κ. (2008) «Υλικός πολιτισμός και ερμηνεία στη σύγχρονη αρχαιολογική θεωρία» στο Ν. Νικονάνου και Κ. Κασβίκης (επιμ.) *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*. Αθήνα: Πατάκης, 30-65.

των
ΚΩΣΤΑ ΚΩΤΣΑΚΗ
Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.
ΗΡΑΚΛΗ ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ
Επιμελητή του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

Φωτογραφικά κολλάζ
ΡΕΝΑ ΗΛΙΑΔΟΥ

Ροτόντα

Τα μνημεία της Θεσσαλονίκης: Μεταξύ διαχρονίας και καθημερινότητας

Τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι μοιάζουν συχνά με τις κατά Michel Foucault ***ετεροτοπίες***, τόπους δηλαδή που υπάρχουν σε παράλληλους χρόνους, που έχουν συνήθως αποσπαστεί από την πραγματική τους λειτουργία, που φέρουν στο σώμα τους τη βία της ιστορίας και το βάρος του χρόνου. Μπορούν όμως τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι να μας βοηθήσουν να βιώσουμε το σήμερα της πόλης με έναν πληρέστερο τρόπο; Ο καθηγητής Αρχαιολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κώστας Κωτσάκης μας προτείνει να θεωρήσουμε τις εν εξελίξει ανασκαφές, στα εργοτάξια του μετρό ή αλλού, και τους ανοιχτούς αρχαιολογικούς χώρους ως σημεία εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας των πολιτών γύρω από το παρελθόν της πόλης και τη σαγηνευτική ιστορία της, ως τόπους ενταγμένους και όχι αποκλεισμένους από την καθημερινότητα των πολιτών. Ο επιμελητής του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης Ηρακλής Παπαϊωάννου υποδεικνύει πώς η πρακτική της παρουσίασης σύγχρονων εκθέσεων σε μνημεία της Θεσσαλονίκης μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να λειτουργήσει ως πνευματική γέφυρα μεταξύ των αιώνων, των πολιτισμών, των θρησκειών. Τα ιδιαίτερα κολάζ της Ρένας Ηλιάδου, δημιουργημένα ειδικά γι' αυτό το τεύχος του περιοδικού, ψηλαφούν την αναπόφευκτη ασυνέχεια στην πρόσληψη των θραυσμάτων του παρελθόντος. Κάθε προσπάθεια κατανόησης του παρελθόντος άλλωστε προϋποθέτει, ουσιαστικά, μια ανακατασκευή του.

του **ΚΩΣΤΑ ΚΩΤΣΑΚΗ**
Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.

Ανασκαφές στην πόλη: Μνημεία σε αναμονή

Μια ιστορική πόλη, όπως η Θεσσαλονίκη, στεκόταν πάντα κυριολεκτικά πάνω στο παρελθόν της. Η δικιά μας εποχή μας είναι η μόνη στη ιστορία της πόλης που έσκαψε σε βάθος για να χτίσει τα σπίτια της, ενώ για χιλιετίες τα νεότερα οικοδομήματα χτίζονταν πάνω στα ερείπια των παλαιότερων. Στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη η λαίλαπα της μαζικής ανοικοδόμησης προκάλεσε ένα κύμα ανασκαφών που έφεραν στο φως τα ερείπια των παλαιότερων εποχών, στρωματογραφημένα κατά τη χρονολογική τους τάξη, από την οθωμανική περίοδο στην κορυφή, μέχρι τη ρωμαϊκή, καμιά φορά και την ελληνιστική, στο βάθος. Αυτή η εικόνα ήταν στιγμιαία. Στο πλαίσιο ιδιωτικών έργων, τα ερείπια καλύφθηκαν κατά κανόνα από τις ανώνυμες πολυκατοικίες της νεότερης Θεσσαλονίκης, ανεξάρτητα από τη σημασία όσων είχαν αποκαλυφθεί. Μόνο τα δημόσια έργα είχαν την πολυτέλεια να αφήσουν τη γη τους άχτιστη, δημιουργώντας έτσι συμπτωματικά μεγάλους ερειπιώνες στο κέντρο της πόλης, σαν αυτούς που είναι πολύ γνωστοί σε άλλες ιστορικές ευρωπαϊκές πόλεις, όπως για παράδειγμα τα ***fori romani*** στη Ρώμη, αλλά δεν υπήρχαν ούτε στην πυκνοδομημένη οθωμανική Θεσσαλονίκη ούτε στην εκσυγχρονισμένη Θεσσαλονίκη του Εμπράρ, που αρθρώθηκε γύρω από τα σωζόμενα πλήρη βυζαντινά μνημεία της πόλης.

Επομένως, στις πολλές μεταβολές που έχει υποστεί το αστικό τοπίο της Θεσσαλονίκης έχουν προστεθεί τα τελευταία χρόνια και ανοιχτοί χώροι με αρχαία ερείπια, αποτέλεσμα μεγάλων δημόσιων έργων που συνάντησαν αρχαιότητες. Από μια άποψη, είναι ενδιαφέρον ότι στη Θεσσαλονίκη οι παρεμβάσεις των δημόσιων έργων κατέληξαν σε ένα αποτέλεσμα που ήταν εντελώς αντίθετο με τις προθέσεις τους. Στον χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς επρόκειτο να οικοδομηθεί το δικαστικό μέγαρο της πόλης, στην πλατεία Διοικητηρίου ένας μεγάλος δημόσιος σταθμός αυτοκινήτων, στην πλατεία Ναυαρίνου δημοτική αγορά. Σε όλες τις πλατείες της πόλης, η τύχη και όχι ο σχεδιασμός καθόρισαν τη δημιουργία αυτών των ανοιχτών μνημείων. Μια μάλλον γνώριμη ιστορία για μας, αλλά γεγονός είναι ότι, με τον ένα ή τον

Σεν Ντενί, Παρίσι. Ανοιχτή στο κοινό, εκπαιδευτική ανασκαφή μέσα στον αστικό ιστό. Στο βάθος, κάτω από το πολύχρωμο κάλυμμα, επισκέψιμη αναστήλωση οικήματος του 17ου αιώνα. Η ανασκαφή ερευνά, με τη συμμετοχή των κατοίκων, φάσεις μιας γειτονιάς τεχνιτών από τον 9ο μέχρι τον 20ό αιώνα.

άλλο τρόπο, μεγάλα ανασκαφικά προγράμματα έχουν προσθέσει νέους ανοιχτούς χώρους στην πόλη, χώρους με μνημειακό βάρος, που δεν ήταν παλαιότερα διαθέσιμοι στον ιστό της πόλης. Η περιστασιακή χρήση τους για εκδηλώσεις με πολιτισμικό χαρακτήρα προστίθεται στη χρήση των μνημείων που είναι καταγεγραμμένα στη μνήμη της Θεσσαλονίκης, αλλά δεν αναιρεί, όπως θα δούμε, την έλλειψη επαφής του κοινού της πόλης με τους συγκεκριμένους χώρους.

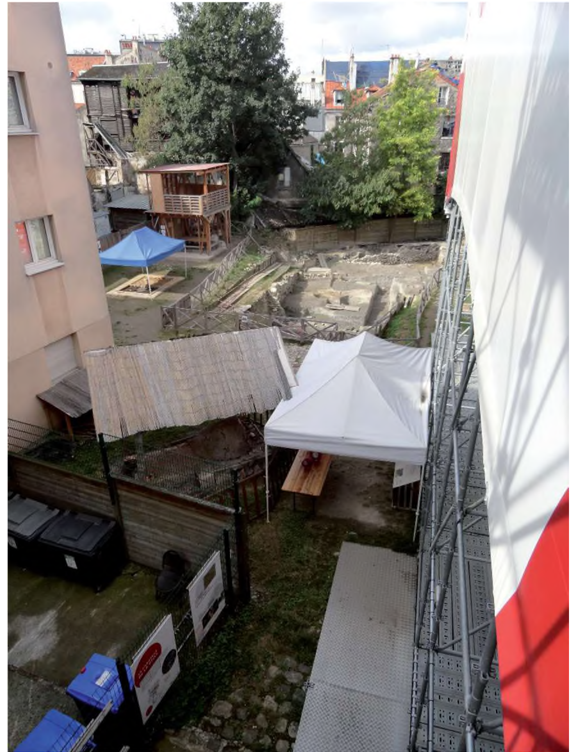
Πολλές ανασκαφές γίνονται και αυτή τη στιγμή, ορισμένες μεγάλης κλίμακας, στο πλαίσιο των έργων του μετρό. Πρόκειται για ανασκαφές που δεν έχουν σκοπό να απελευθερώσουν χώρους και να τους αποδώσουν στην πόλη και τους κατοίκους της, αλλά να επιτρέψουν την κατασκευή των υποδομών του μετρό. Γίνονται πίσω από ερμητικά σφραγισμένες μεταλλικές περιφράξεις, που σταματούν τα βλέμματα των περαστικών και εμποδίζουν κάθε πρόσβαση. Απαγορεύονται ακόμη και οι φωτογραφίες. Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση θα είχε πολλά να πει γι' αυτήν την απόλυτη απόκρυψη, που απωθεί και καθιστά αόρατη την απώλεια που θα συμβεί προγραμματικά με την ολοκλήρωση των έργων. Η συγκάλυψη του αρχαιολογικού γεγονότος θα μπορούσε να υποδηλώνει ενοχή εξαιτίας της απώλειας, αν οι ανασκαφές του μετρό αντιστοιχούσαν σε μια ενιαία βούληση ενός υποκειμένου. Στην πραγματικότητα όμως η μεταχείριση των συγκεκριμένων ανασκαφών δεν διαφέρει από τη μεταχείριση κάθε άλλης, και σχετίζεται με την αντίληψη που συλλογικά έχουμε διαμορφώσει για τη σχέση μας με το παρελθόν, ειδικά το παρελθόν που απρογραμμάτιστα, ίσως και ενοχλητικά, εισβάλλει μέσα στον ιστό της πόλης. Η απόκρυψη της ανασκαφής, σε τέτοιο βαθμό που ουσιαστικά παύει να υπάρχει, σχετίζεται με τη μικρή αξία που αποδίδεται στην ίδια την ανασκαφική διαδικασία, με την ελάχιστη σημασία που θεωρείται ότι έχει για τη δημιουργία μιας σχέσης των κατοίκων με το παρελθόν της πόλης τους. Ακόμη και όταν η ανασκαφή στοχεύει στην προγραμματισμένη ανάδειξη των αρχαίων και όχι στην τεκμηρίωσή τους ενόψει της επικείμενης καταστροφής τους, πάλι γίνεται ευρύτερα αντιληπτή ως μια διεκπεραιωτική διαδικασία, ένα τεχνικό έργο που αφορά κατά κύριο λόγο τους ειδικούς, ενώ το κοινό περιμένει να τελειώσουν οι ανασκαφές για να δει το αποτέλεσμα — σχεδόν όπως οι ιδιοκτήτες περιμένουν τους μαστόρους να τελειώσουν το σπίτι για να το κατοικήσουν.

Είναι, από την άποψη αυτή, κατανοητή η στάση του γενικού κοινού που προσπερνά αδιάφορα την ανασκαφή. Πώς μπορούν να συνδεθούν με κάτι που δεν αξίζει καν να το δουν; Σε τελική ανάλυση, δεν βρίσκονται πολύ μακριά από τη διαδεδομένη ιδέα ότι η αρχαιολογία ασχολείται με την εύρεση μοναδικών αντικειμένων που εκτίθενται στα μουσεία. Η σύγχρονη αρχαιολογία γνωρίζει πόσο λανθασμένη είναι η άποψη αυτή, και έχει συζητήσει διεξοδικά πως η διαδικασία ανάκτησης της αρχαιολογικής μαρτυρίας επηρεάζει το αποτέλεσμα και την ερμηνεία του αρχαίου αντικειμένου. Για διάφορους λόγους, οι υπεύθυνοι αρχαι-

ολογικοί υπάλληλοι έχουν παραιτηθεί από την προσπάθεια να εξηγήσουν στο κοινό τι ακριβώς κάνουν και ποια είναι η σημασία της ανασκαφής. Το μόνο πράγμα που το κοινό εντέλει εισπράττει από την εσωστρεφή αυτή στάση είναι ότι οι ανασκαφές προχωρούν πολύ αργά και ότι οι εργάτες δεν δουλεύουν! Στις ανασκαφές του μετρό αναρτήθηκαν πρόσφατα πανώ που ζητούν από την πόλη να μην εγκαταλείψει τις ανασκαφές και τους ανθρώπους τους. Πράγματι, αυτή τη στιγμή στις ανασκαφές του μετρό εργάζονται εκατοντάδες νέοι αρχαιολόγοι. Πόσοι όμως κάτοικοι της Θεσσαλονίκης γνωρίζουν τι ακριβώς συμβαίνει σ' αυτές;

Με την υποβάθμιση της ανασκαφής, η πόλη χάνει μια πολύ μεγάλη ευκαιρία να προσθέσει μια δυναμική πολιτισμική δραστηριότητα που συμβαίνει καθημερινά, στην καρδιά της. Οι ανασκαφές στην πλατεία Διοικητηρίου, για παράδειγμα, άφησαν πίσω τους μια άναρχη κατάσταση, που θυμίζει περισσότερο έναν ανοιχτό λάκκο μέσα στον οποίο είναι "πεταμένα" ερείπια παρά έναν αρχαιολογικό χώρο από τον οποίο προσδοκά κανείς κάτι να μάθει, πολύ περισσότερο να περάσει ευχάριστα ή να ψυχαγωγηθεί, παρ' όλη την προσπάθεια να οριοθεί ο χώρος με περίφραξη αισθητικά συμβατή με το απέναντι κτίριο του Διοικητηρίου και να τοποθετηθούν μερικά αμήχανα παγκάκια. Αν η βιωματική επαφή με την αρχαιολογία είναι ένα ζητούμενο, η πλήρης απώλεια του νοήματος που χαρακτηρίζει τον "λάκκο" της πλατείας Διοικητηρίου είναι το απόλυτο αρνητικό παράδειγμα. Δεν είναι περίεργο ότι οι περίοικοι θεωρούν ότι η περιοχή τους υποβαθμίστηκε ανεπανόρθωτα από την αρχαιολογική παρέμβαση: ένας χώρος άλλοτε κοινωνικής επικοινωνίας είναι τώρα ένας νεκρός ερειπιώνας, που δεν συνδέεται με τίποτε και κανέναν.

Κι όμως, αυτή η πρώην πλατεία μπορεί να γίνει ένα ζωντανό εργαστήριο βιωματικής σχέσης με το παρελθόν της πόλης. Σε άλλες πόλεις της Ευρώπης, η στάση απέναντι στο γεγονός της ανασκαφής ακολουθεί διαμετρικά αντίθετη φιλοσοφία. Αντί για ενόχληση που διασπά τον ιστό και τη ζωή της πόλης, η ανασκαφή θεωρείται ότι πρέπει να ενσωματωθεί στην ίδια τη ζωή, και, με τη συμμετοχή των κατοίκων, να τη βελτιώσει. Η ανασκαφή μετατρέπεται σε μια ανοιχτή διαδικασία, στην οποία συμμετέχουν εθελοντές, εκτελώντας κάτω από την επίβλεψη ειδικών αρχαιολόγων όλες τις αρχαιολογικές εργασίες. Οι αρχαιολογικοί χώροι, με κατάλληλες, όχι δαπανηρές, επεμβάσεις και απλές υποδομές, γίνονται ανοιχτά ανασκαφικά μουσεία, στα οποία επισκέπτες κάθε ηλικίας παίρνουν μέρος, εκπαιδεύονται, μαθαίνουν, πειραματίζονται, ενημερώνονται και αντιλαμβάνονται το παρελθόν της πόλης στην οποία ζουν. Με αυτή τη λογική, η πλατεία Διοικητηρίου, αντί να είναι ένας χώρος από άμορφα και απρόσιτα στους μη ειδικούς ερείπια, θα μπορούσε να μεταμορφωθεί σε ένα διαρκές ανασκαφικό εργαστήριο, έναν χώρο εκπαίδευσης και πραγματικής ψυχαγωγίας, στον οποίο οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης θα αντιλαμβάνονται πώς ήταν η απλή, καθημερινή ζωή στο παρελθόν. Η πλατεία θα μπορούσε να δώσει το βάθος που λείπει από τη σχέση

Σεν Ντενί, Παρίσι. Ανοιχτή στο κοινό ανασκαφή μέσα στον αστικό ιστό. Εκπαιδευτικές και ενημερωτικές εγκαταστάσεις για κοινό διαφόρων ηλικιών.

Πλατεία Διοικητηρίου

των ανθρώπων με την πόλη, που δεν την γνωρίζουν πια και από την οποία αποξενώνονται σταθερά. Το ίδιο βέβαια θα μπορούσε να γίνει και για άλλους αρχαιολογικούς χώρους που βρίσκονται μέσα στην πόλη, είτε είναι τώρα επισκέψιμοι είτε όχι, μετατρέποντάς τους από αδρανές σκηνικό σε δυναμικό κέντρο κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Το παρελθόν της πόλης δεν είναι μόνο τα λαμπρά μνημεία που διαθέτει. Η σύγχρονη ιστορία γνωρίζει ότι το παρελθόν δεν γράφεται μόνο από τα εξαιρετικά και τα μοναδικά κατορθώματα αλλά εξίσου και από την καθημερινή ζωή των ανώνυμων ανθρώπων, που δεν έχουν το προνόμιο να αφήνουν το ίχνος τους στην ιστορία. Αν η ιστορία σιωπά για τους ανώνυμους, η αρχαιολογία καταγράφει τα ίχνη τους σχολαστικά και, σχεδόν πάντα, οι ανασκαφές αυτά ερευνούν. Η εμπειρία της επαφής με τα ταπεινά ίχνη των ανθρώπων, η μεγαλύτερη χαρά της αρχαιολογικής έρευνας, μπορεί εύκολα να μεταφερθεί στους μη ειδικούς, όταν τα ακουμπήσουν με τα ίδια τους τα χέρια. Στην πόλη της Θεσσαλονίκης αυτή η διάσταση δυστυχώς απουσιάζει.

Τον ρόλο της διαχείρισης τέτοιου είδους ανασκαφών στις ευρωπαϊκές χώρες τον αναλαμβάνει η τοπική κοινότητα, όποια είναι αυτή. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες δεν υπάρχουν πια κεντρικές κρατικές αρχαιολογικές υπηρεσίες, ούτε οι μονάδες που υπάρχουν λειτουργούν με αποκλειστικό, μονοπωλιακό τρόπο. Η κεντρική ιδέα που τις χαρακτηρίζει είναι η «αρχαιολογία της κοινότητας» (community archaeology), η συνειδητοποίηση ότι η αρχαιολογία έχει υποχρέωση να επιστρέψει στην κοινωνία απτά και συγκεκριμένα οφέλη, και ότι έχει κάτι χρήσιμο να πει στην κοινότητα που τη στηρίζει. Στην Ελλάδα βρισκόμαστε δυστυχώς ακόμη σε μια αυταρχική λογική θεσμικών απαγορεύσεων

Πλατεία Ναυαρίνου - Ανάκτορα Γαλερίου

και περιορισμών, η «βαριά ελληνική βιομηχανία του πολιτισμού» είναι μόνο κρατική. Ακόμα όμως και με το κρατικιστικό ελληνικό πλαίσιο, που δεν μπορεί στην πράξη ούτε να ανταποκριθεί ούτε να ακολουθήσει τις εξελίξεις, τίποτε δεν θα εμπόδιζε έναν παράλληλο φορέα όπως ο Δήμος, με τη συμμετοχή και ιδιωτικών πρωτοβουλιών, να στελεχώσει και να στηρίξει μια ομάδα καταρτισμένων αρχαιολόγων και μουσειολόγων που θα λειτουργούσε παραδειγματικά με αυτόν τον τρόπο, μετά από μια προγραμματική συμφωνία με την κρατική αρχή. Αυτό που έχει σημασία είναι να στρέψουμε την προσοχή μας και να επενδύσουμε στους ανθρώπους, εκείνους που θα χειριστούν και εκείνους που θα συμμετέχουν, γιατί από εκεί θα προέλθει η όποια προστιθέμενη αξία της παρέμβασης. Αλλά δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι μια τέτοια παρέμβαση θα ήταν πολύ ουσιαστικότερη για την ποιότητα της ζωής και τον πολιτισμό στο κέντρο της πόλης από την οικοδόμηση ενός γκαράζ, όπως ήταν το αρχικό σχέδιο.

Η μνημειοποίηση του παρελθόντος που κυριαρχεί στη χώρα μας, η πρόσληψη του παρελθόντος αποκλειστικά μέσω των μνημείων, λες και το παρελθόν είναι ένα εικονογραφημένο βαρετό σχολικό βιβλίο, η πεποίθηση ότι το παρελθόν αξίζει μόνο για τα μεγάλα επιτεύγματά του, η παραγνώριση της μικρής κλίμακας, που θεωρείται άνευ σημασίας, η μυθοποίηση τελικά του παρελθόντος, είναι ελληνικές κακοδαιμονίες. Δεν μπορεί όμως να χτιστεί πολιτισμός και πολιτισμική συνέχεια μόνο με τα υψηλά και τα μεγάλα, γιατί ο πολιτισμός παράγεται καθώς οι άνθρωποι ζουν την καθημερινή τους ζωή — πάνω στα μικρά πατούν και τα μεγάλα. Είναι καιρός να συνειδητοποιήσουμε τη σημασία αυτής της κληρονομιάς, υλικής και άυλης, για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον χώρο όπου ζούμε — και τελικά για την ίδια μας τη ζωή.

του **ΗΡΑΚΛΗ ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ**
Επιμελητή του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

Το ζύγισμα της αυτογνωσίας

Η Μπιενάλε Νέων Καλλιτεχνών Ευρώπης και Μεσογείου, που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη το φθινόπωρο του 1986, δίκαια θεωρήθηκε κομβικό γεγονός, καθώς δοκίμασε με αξιώσεις να ξεκλειδώσει το βλέμμα της πόλης σε ορίζοντες πιο νεανικούς, διεθνείς, νεωτερικούς. Το ίδιο άφοβα, η διοργάνωση ψηλάφησε τα σπλάχνα της πόλης και ανέδειξε παλιές αποθήκες του λιμανιού και μνημειακούς χώρους όπως η Ροτόντα ως τόπους παρουσίασης εκθέσεων ή συναυλιών. Η παρακαταθήκη που άφησε είναι προφανής, αν αναλογιστεί κανείς ότι οι αποθήκες στην Α΄ προβλήτα έχουν ανακαινιστεί και κατά το μεγαλύτερο μέρος τους έχουν αποδοθεί σε διαρκή πολιτιστική χρήση. Επίσης, ότι ο Δήμος Θεσσαλονίκης και οι εφορείες αρχαίων ή νεωτέρων μνημείων ενέταξαν —μετά από ελαφρές παρεμβάσεις, με σκοπό να προστεθεί η απαραίτητη στοιχειώδης υποδομή— μια σειρά από μνημεία στην πολιτιστική ζωή της πόλης: το Γενί Τζαμί, το Αλατζά Ιμαρέτ, τα Λουτρά Μπέη Χαμάμ, το Επταπύργιο, σπανιότερα η Ροτόντα, φιλοξένησαν πλήθος εκθέσεων και άλλων δράσεων. Όμοια, κτίρια πολύ πιο σύγχρονα, με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα και θέση στην ιστορία της πόλης, όπως η Βίλα Μπιάνκα ή η Βίλα Καπαντζή (όπου στεγάζεται το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης), αποτελούν πόλους φιλοξενίας εκθέσεων. Για περισσότερα από είκοσι χρόνια, αυτοί και άλλοι μνημειακοί τόποι εμπλούτισαν την πολιτιστική ζωή της πόλης, υπερβαίνοντας την αυταπόδεικτη ιστορική σημασία τους.

Όμως, τούτη η πολυετής πλέον εμπειρία γεννά καλοπροαίρετα ερωτήματα για τη φύση αυτής της πρακτικής: πόσο γόνιμα διαλέγεται κάθε έκθεση με το φορτίο του μνημείου που την υποδέχεται; Εκδηλώνεται μόνο αλληλοενίσχυση ή και αλληλοαναίρεση; Αξίζει να σημειωθεί πως τα σύγχρονα έργα τέχνης δεν μπορούν να αποφύγουν την, ενίοτε αμήχανη, διαπραγμάτευση με την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του ίδιου του μνημείου, στο οποίο τα αρμονικά και στιβαρά αρχιτεκτονικά μέλη, ο περίτεχνος διάκοσμος, η επιβλητική κλίμακα συνθέτουν ένα ισχυρό πλαίσιο και μια κεντρική αφήγηση, η οποία περιλαμ-

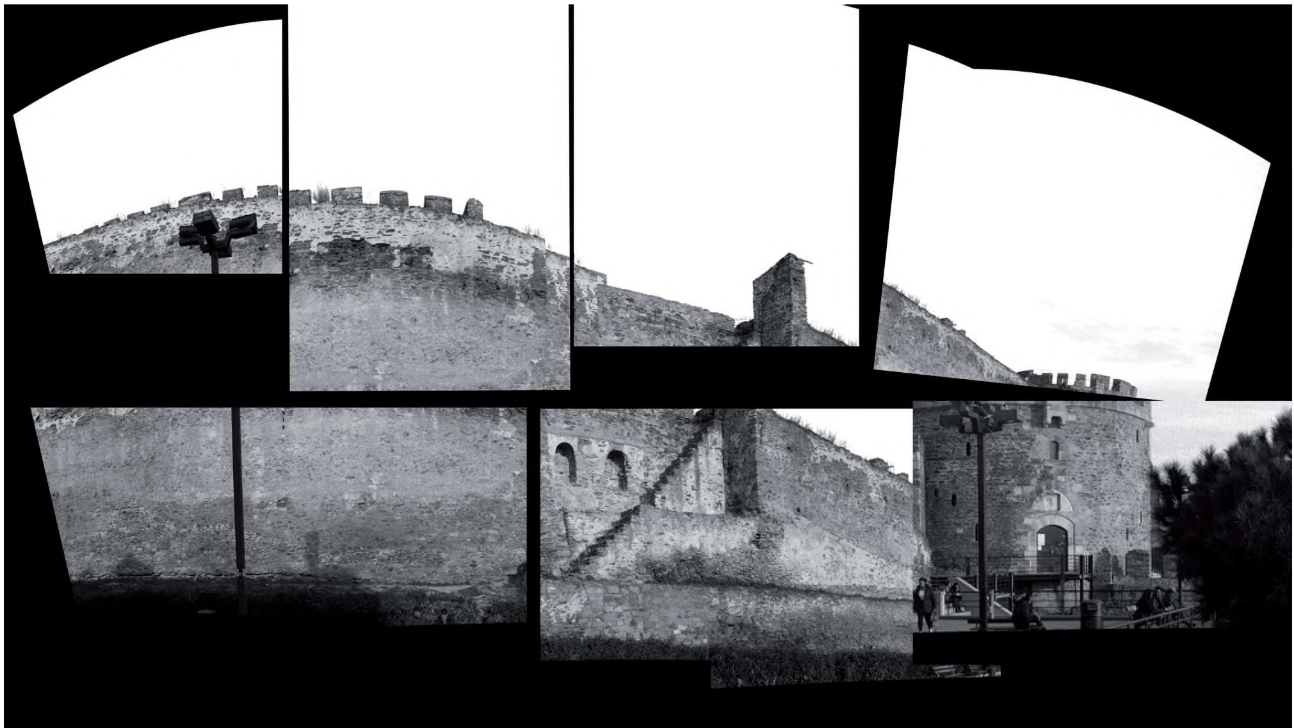

Λουτρά «Παράδεισος»

βάνει το πάλεμα με τα άγρια κύματα της Ιστορίας, την εμπειρία της πυρκαγιάς και της προσφυγιάς που κατοίκησαν το μνημείο σε καιρούς ανάγκης, των πολέμων που χαράκωσαν το σώμα του. Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής άλλωστε ότι οι περισσότεροι τέτοιοι μνημειακοί χώροι προσελκύουν ικανό αριθμό επισκεπτών ακόμη και χωρίς περιοδική έκθεση, όταν δηλαδή μας υποδέχονται μόνο με τις μνήμες και τα τραύματά τους.

Τι σημαίνει αυτό; Είναι οι χώροι αυτοί ακατάλληλοι προς χρήση από τους σύγχρονους καλλιτέχνες και τα ιδρύματα που επιμελούνται το έργο τους; Θα έπρεπε να αποδοθούν μόνο ως αποστειρωμένα τοπόσημα, που υπομνηματίζουν την ιστορία; Αντέχει το παρόν με τη νεωτερική θωριά τον διάλογο με το ξεθωριασμένο παρελθόν; Ας θεωρηθεί δεδομένο ότι οι φορείς που διαχειρίζονται προτάσεις που αφορούν μνημεία τα παραχωρούν κρίνοντας με πολλαπλά φίλτρα την ποιότητα των εκδηλώσεων, τον σεβασμό των μνημείων, τη σημασία που έχει για την πόλη η άνθηση των φεστιβάλ της. Θα μπορούσε όμως να τεθεί ως κριτήριο, μεταξύ άλλων, η επιλογή καλλιτεχνικών γεγονότων που επωμίζονται έναν πιο ουσιαστικό διάλογο ιδεών και μορφών ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, το μνημείο και τη σύγχρονη τέχνη. Το Γενί Τζαμί, για παράδειγμα, υπήρξε αρχικά χώρος λατρείας και μετά αρχαιολογικό μουσείο· είναι συνεπώς ζυμωμένο με τις έννοιες της λατρείας και του ιστορικού θραύσματος, δεδομένα που το καθιστούν φιλόξενο σε εκθέσεις που συνομιλούν με τη θρησκεία, τα ερείπια, σε κλασικές ή πιο σύγχρονες προσεγγίσεις. Ας μην παρανοηθεί όμως το βασικό επιχείρημα του κειμένου: δεν είναι φυσικά κακό ένα μνημείο να φιλοξενεί μια έκθεση που δεν διαλέγεται εννοιακά με το κέλυφος ή το φορτίο του. Ούτε προτείνεται να τυποποιηθούν οι υποβαλλόμενες προτάσεις με άξονα μια κλειστή θεματολογία. Θα ήταν όμως καλό να αναλογιστούμε ότι τα μνημεία δεν είναι λευκοί κύβοι, όπως μια σύγχρονη γκαλερί ή ένα μουσείο, που, ως ουδέτεροι, τεχνητά ανιστορικοί χώροι, υποδέχονται με την ίδια ευκολία διαμετρικά διαφορετικές ενότητες έργων, αισθητικά και ιδεολογικά. Τα μνημεία αυτά, ειδικά όταν διατηρείται ο χαρακτήρας τους, διαθέτουν ισχυρή ταυτότητα, ορατό βίωμα και αφηγούνται ιστορίες που συχνά αποδεικνύονται πιο σαγηνευτικές από τις ενίοτε νεφελώδεις σύγχρονες εκθέσεις που αναρτώνται στο εσωτερικό τους. Τα εσωτερικά δωμάτια, για παράδειγμα, του Μπέη Χαμάμ, λιτά μέσα στη λεπτή πολυπλοκότητά τους, απαιτούν εμφανώς να δουλέψει κανείς με τον ίδιο τον χώρο και όχι απλά να τον χρησιμοποιήσει ως, ασυνήθιστο έστω, εκθετήριο.

Για να καταστεί σαφέστερο το νόημα των παραπάνω θα ανθολογηθούν εδώ λίγες περιπτώσεις εκθέσεων φωτογραφίας που φιλοξενήθηκαν σε μνημεία της πόλης. Πρώτο παράδειγμα η έκθεση «Execution Squares» του Hrair Sarkissian στο Επταπύργιο, στο πλαίσιο της Photobiennale 2010, που απεικόνιζε σύγχρονες πλατείες της Συρίας, όπου έλαβαν χώρα σχετικά πρόσφατα εκτελέσεις. Παρά τον μικρό αριθμό έργων, ο διάλογος ανάμεσα στις καθημερινές πλατείες όπου εκτελέστηκε η εσχάτη των ποινών και την

Επταπύργιο

πρώην φυλακή, έξω από τα τείχη της οποίας μέχρι πριν λίγες δεκαετίες εκτελούνταν πολιτικοί και άλλοι κρατούμενοι, δημιουργούσε σπάνιες δονήσεις στον χώρο. Κάτι αντίστοιχο δεν φαίνεται να λειτούργησε με την προβολή φωτογραφιών (στην ίδια διοργάνωση) στην πτέρυγα απομόνωσης των φυλακών: αντιμέτωπος με τα μικροσκοπικά κελιά απομόνωσης, τον βραχύ διάδρομο και το ελάχιστο φως που τα έφεγγε για λίγες μόνο ώρες της ημέρας, ένιωθε κανείς τα περιθώρια γόνιμων εικαστικών παρεμβάσεων να στενεύουν σοβαρά. Ένας χώρος όπως η πτέρυγα απομόνωσης, ακόμη κι αν είναι επισκέψιμος, προσφέρεται τελικά μάλλον για τον αναστοχασμό της ανθρώπινης συνθήκης σε στιγμές απόλυτης κρίσης, εγκατάλειψης στον πολιτικό φανατισμό και την ανθρώπινη μισαλλοδοξία. Το Επταπύργιο, το οποίο πριν γίνει φυλακή λειτούργησε επί αιώνες ως οχυρωματική γραμμή άμυνας, θα γεννούσε εύλογα γόνιμο διάλογο με εκθέσεις που πραγματεύονται όρια κοινωνιών και πολιτισμών ή τη συνθήκη εγκλεισμού, σε τοπική ή ευρύτερη κλίμακα.

Υποδειγματική υπήρξε η συμβίωση της έκθεσης «Something Hidden» του Paul Seawright στο Μπέν Χαμάμ, στο πλαίσιο της Photosynkyria 2004. Ο φωτογράφος είχε περιηγηθεί το 2002 στο Αφγανιστάν τόπους που είχαν δεχτεί αμερικανικούς βομβαρδισμούς και απεικόνισε τοπία και κτίρια τραυματισμένα από τις "έξυπνες" βόμβες, αφημένα στο έλεος των καιρών. Η έκθεση ανέπτυσσε έναν καίριο διάλογο ανάμεσα στα αφγανικά ερείπια και το εμφανώς σημαδεμένο από τον χρόνο και την ιστορία οθωμανικό κτίριο, σε μια αντίστιξη ερειπίων ισλαμικής αρχιτεκτονικής. Ο αντίλαλος από την καταστροφή και τη ρήξη ανάμεσα σε πολιτισμούς με κυρίαρχο ή υποβόσκον θέμα τη θρησκεία πότιζε σχεδόν κατανυκτικά την ατμόσφαιρα, περνώντας από τους τοίχους στα έργα και αντίστροφα. Μια τέτοια χρήση του μνημείου, που προσκαλεί τη συμμετοχή του στην ανάγνωση των έργων, δρα προσθετικά στο ίδιο το καλλιτεχνικό γεγονός, ενώ κεντρίζει παράλληλα τη μνήμη μιας πόλης που μετά την απελευθέρωση αφάνισε μεθοδικά τα τζαμιά της.

Η παρουσίαση της έκθεσης «Re-Framing History» της Susan Meiselas, το 2008, στον κοιτώνα του στρατοπέδου Κόδρα, στο πλαίσιο της Photobiennale 2008, είναι ένα άλλο παράδειγμα που χρήζει μνείας. Η Meiselas κατέγραψε για έναν χρόνο, το διάστημα 1978-79, την προέλαση του ανταρτικού στρατού των Σαντινίστας προς την πρωτεύουσα Μανάγκουα και την εκδίωξη του δικτάτορα Σομόζα. Το έγχρωμο οδοιπορικό της έγινε φωτογραφικό ντοκουμέντο αναφοράς της δεκαετίας και σημαίνον λεύκωμα. Εικοσιπέντε χρόνια μετά, η φωτογράφος επέστρεψε για να αναρτήσει σε δημόσιους χώρους που είχαν υπάρξει θέατρα εχθροπραξιών τις φωτογραφίες της από τα ίδια σημεία στη διάρκεια της επανάστασης, ζητώντας να ανιχνεύσει το αποτέλεσμα της επανάστασης στη ζωή των ανθρώπων. Οι εικόνες τρομαγμένων πολιτών, αποφασισμένων ανταρτών και στρατιωτών αποκτούσαν άλλη διά-

Γενί Τζαμί (Παλιό Αρχαιολογικό Μουσείο)

σταση στη Θεσσαλονίκη σε έναν οθωμανικό και κατόπιν ελληνικό στρατώνα, που κατοικήθηκε σε ειρηνικές και ταραγμένες περιόδους: τα μεγάλα, ημιδιαφανή, αναρτημένα από την οροφή, έργα επέτρεπαν να παρατηρεί κανείς τις ιστορικές σκηνές να συνομιλούν μεταξύ τους και με τη γυμνή, αυστηρή αρχιτεκτονική που τα περιέβαλε. Το πλαίσιο της έκθεσης συμπλήρωνε ακούσια το κτίριο ακριβώς απέναντι από τον στρατώνα, όπου εδρεύει η Συμμαχική Διοίκηση του ΝΑΤΟ, που εποπτεύει την εύθραυστη ειρήνη στο τελευταίο σπάραγμα του γιουγκοσλαβικού εμφυλίου, το Κοσσυφοπέδιο. Ζωσμένο με κενή περίμετρο, διπλές ζώνες συρματοπλέγματα και κάμερες ασφαλείας, ενέτεινε εμφατικά το πλαίσιο προβληματισμών της έκθεσης στον ευρύτερο αύλειο χώρο.

Αν τα παραδείγματα των εκθέσεων που αναφέρθηκαν ενδεικτικά, μεταξύ πολλών άλλων, μοιάζουν αγκιστρωμένα στις βίαιες ανακατατάξεις πολιτισμών και πληθυσμών που φέρνει το γύρισμα του χρόνου, ας μην ξεχνάμε ότι αυτοί οι χώροι φέρουν ανεξίτηλο επίχρισμα από τέτοια γεγονότα. Θα μπορούσαν όμως να ανακληθούν και άλλα, πιο ήπια, παραδείγματα: η Ροτόντα φιλοξένησε στο πλαίσιο της PhotoBiennale 2010 έκθεση φωτογραφιών με τίτλο «Από τον Βόσπορο στην Αδριατική: Γάλλοι φωτογράφοι ανακαλύπτουν τα μνημεία των Βαλκανίων, 1878-1914». Μέσα από τα έργα των Γάλλων περιηγητών επισκεπτόταν κανείς αρχαία, βυζαντινότροπα ή βενετικά μνημεία, σε μια τροχιά που ξεκινούσε από τις δαλματικές ακτές και έφτανε στην Εγγύς Ανατολή. Το μνημείο το ίδιο, ως χώρος υποδοχής, υπογράμμιζε με τον καλύτερο τρόπο την αφανή ενότητα όλων αυτών των ιστορικών θραυσμάτων στον πολυτάραχο βαλκανικό χώρο. Όμοια, η πρόσφατη έκθεση στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, με τίτλο «Η Δύση της Ανατολής», παρουσίασε καρτ-ποστάλ της πόλης στο μεταίχμιο 19ου και 20ού αιώνα. Η ατμόσφαιρα των φωτογραφιών, χάρη στην εξαιρετική παρουσίαση και τεκμηρίωση, έσμιξε μοναδικά με την αρχιτεκτονική της Βίλας Καπαντζή, που περιέβαλε τα έργα αλλά και αναδυόταν μέσα από αυτά.

Ένα συμπέρασμα που αυθόρμητα εξάγεται από τα λιγοστά αυτά παραδείγματα είναι πως, με σεβασμό στην πυρετώδη ανάγκη έκφρασης του τώρα, σε μια πόλη στην οποία τα φεστιβάλ και οι συλλογικές δράσεις πυκνώνουν σταθερά, δεν θα έπρεπε να επικρατήσει μια μονοδιάστατη διαχειριστική λογική διευθέτησης εκθέσεων σε διαθέσιμους χώρους, αλλά να ευνοηθεί και να ξεδιπλωθεί, όπου αυτό είναι δυνατό, η συνέργεια της αφήγησης των μνημείων με νέα, σημαντικά ερεθίσματα. Η όποια έλλειψη εκθεσιακών υποδομών δεν θα ήταν ίσως σωστό να επιβληθεί στα μνημεία ως υποχρέωση να καλύψουν το υφιστάμενο κενό. Αντίθετα, η ουσιαστική, μέσα από κατάλληλες επιλογές, συμβίωση ιστορικής και σύγχρονης τέχνης μπορεί να αποτελέσει σημαίνον μάθημα και ένα διαρκές μέτρο με το οποίο ζυγίζεται η αυτογνωσία της πόλης.

του **ΚΕΙΜΗ ΚΡΥΩΝΑ**
Δημιουργού της διαδικτυακής ομάδας «Άγνωστη Θεσσαλονίκη»

Ο Άγιος Νικόλαος ο Τρανός της Μνήμης

Η μεγάλη πυρκαγιά του 1917 επηρέασε, μεταξύ άλλων, ανεπανόρθωτα και τις θρησκευτικές υποδομές της Θεσσαλονίκης, καθώς πολλές εκκλησίες, συναγωγές και τζαμιά, που βρέθηκαν στο καταστρεπτικό της πέρασμα, είτε επλήγησαν σοβαρά είτε καταστράφηκαν ολοσχερώς. Στις απώλειες εκείνων των φοβερών ωρών του Αυγούστου συγκαταλέγεται και μία από τις μεγαλύτερες έως τότε εκκλησίες της Θεσσαλονίκης, ο επονομαζόμενος Άγιος Νικόλαος ο Τρανός, που πλέον η ανάμνησή του παραμένει ζωντανή χάρη σε ελάχιστες φωτογραφίες, τραβηγμένες την επαύριο της πυρκαγιάς.

Για την εκκλησία αυτή δεν είναι γνωστές πολλές πληροφορίες, και αρκετές προέρχονται από αρχαιολογικές ανασκαφές που διεξήχθησαν τη δεκαετία του '70, στο πλαίσιο ενός σχεδιασμού να ανεγερθεί αστυνομικό μέγαρο στην περιοχή, επί της σημερινής Μητροπολίτου Γενναδίου.[1] Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως πλειάδα ευρημάτων, συμπεριλαμβανομένων πυρπολημένων υπολειμμάτων του ναού, μιας μεταβυζαντινής εκκλησίας, ενός βυζαντινού κτίσματος, και πολλών άλλων ευρημάτων.[2]

Ο Άγιος Νικόλαος ο Τρανός βρισκόταν στη συμβολή των τότε οδών Πτολεμαίων - Αγίου Νικολάου, όπου παλαιότερα υπήρχε η βυζαντινή πλατεία της Μεγαλοφόρου. Στην ίδια περιοχή μνημονεύεται, σε έγγραφο του 1110, η ύπαρξη του Αγίου Νικολάου του Παλαιοφάβα, και στα 1406 υπάρχει αναφορά στον Άγιο Νικόλαο τον Μεγάλο, που, σύμφωνα με τουρκικό φιρμάνι του 1772, είχε υποστεί ζημιές, και οι κάτοικοι τον κατεδάφισαν για να χτίσουν καινούργια εκκλησία στη θέση του, η οποία φέρεται να κατεδαφίστηκε επίσης στα 1833-34.[3]

Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου του Τρανού φέρεται να οικοδομήθηκε στα 1864, σύμφωνα με αναφορές στο ημιεπίσημο κτηματολόγιο της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης· η ύπαρξή της επιβεβαιώνεται από τις καταχωρήσεις του Γάλλου λόγιου Emmanuel Miller, ο οποίος βρισκόταν εκείνη την εποχή στη Θεσσαλονίκη, με σκοπό τη μεταφορά (: υφαρπαγή) των αγαλμάτων των «Μαγεμένων».[4] Επίσης, η εκκλησία ήταν γνωστή στους κατοίκους με τα προσωνύμια «Αρχοντικός» ή «Μεγάλος» — όσον αφορά το δεύτερο, ήταν για να διακρίνεται από την άλλη γνωστή εκκλησία της Θεσσαλονίκης, τον Άγιο Νικόλαο τον Ορφανό (ή Μικρό).[5]

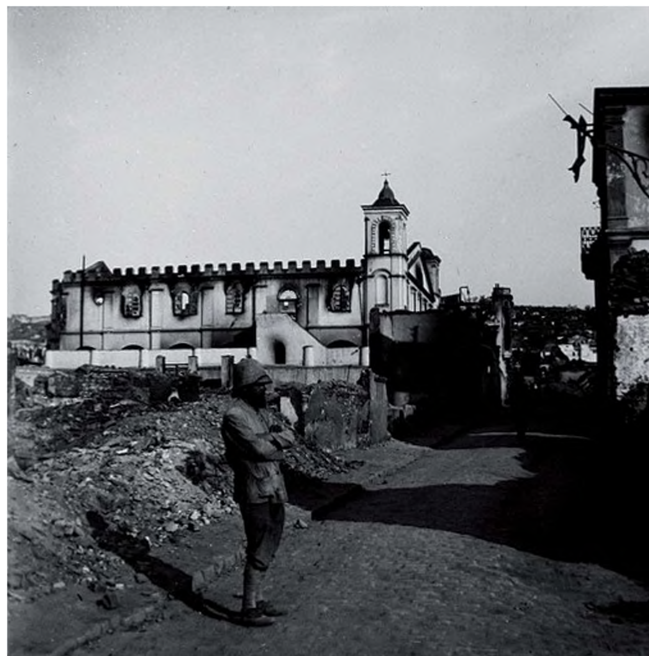
1. Μαρκή, Ευτέρπη, «Ανασκαφή Αγίου Νικολάου Τρανού», ***Μακεδονικά***, τ. 19, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 271.
2. Μαρκή, *ό.π.*, σ. 272.
3. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, Θάλεια Σ., ***Θρησκευτική αρχιτεκτονική στη Θεσσαλονίκη κατά την τελευταία φάση της τουρκοκρατίας (1839-1912): Εκκλησίες, συναγωγές, τζαμιά.*** Διατριβή (διδακτορική) - Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1989, σ. 148-149.
4. Μαρκή, *ό.π.*, σ. 288
5. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *ό.π.*, σ. 144.

Στην πυρκαγιά του 1890 καταστράφηκε ο παραθαλάσσιος μητροπολιτικός ναός του Αγίου Δημητρίου (τοποθεσία σημερινής Μητρόπολης Θεσσαλονίκης), και έτσι ο Άγιος Νικόλαος ο Τρανός κατέστη ο μητροπολιτικός ναός της πόλης· μάλιστα, έγινε και ο τόπος εναπόθεσης του λειψάνου του επισκόπου Θεσσαλονίκης Γρηγορίου του Παλαμά. Χαρακτηριστικά, ο αρχαιολόγος-βυζαντινολόγος Πέτρος Παπαγεωργίου, στη μελέτη του «Περί χειρογράφου Ευαγγελίου Θεσσαλονίκης», τον αποκαλεί «μέγιστο και περικαλλέστατο των εν χρήσει όντων ναών».[6] Επιπλέον, υπήρξε ένας από τους κυριότερους τόπους συγκέντρωσης της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας και επίκεντρο της ομώνυμης συνοικίας, και, κατά μια εκδοχή, τελέστηκε εκεί η δοξολογία για την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης στις 27.10.1912.[7]

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της αρχαιολογικής ανασκαφής, ο Άγιος Νικόλαος ο Τρανός φέρεται πως είχε μήκος 35,5 μ και πλάτος 15,5 μ.[8] Βάσει φωτογραφιών, η αρχιτεκτονική του αναγόταν σε τύπο μεγάλης τρίκλιτης βασιλικής με νεοκλασική επίδραση[9] στις όψεις της εκκλησίας, και ήταν διώροφο κτίριο, με δύο κωδωνοστάσια εφαπτόμενα στα βορειοδυτικά και στα νοτιοδυτικά της μπροστινής όψης.[10] Σύμφωνα με αφηγήσεις παλαιότερων Θεσσαλονικέων, το εσωτερικό της εκκλησίας θύμιζε αρκετά το εσωτερικό της εκκλησίας του Αγίου Μηνά και είχε λευκό τέμπλο, με το δάπεδο να είναι στρωμένο με μαρμάρινες πλάκες.[11]

Η επομένη της καταστρεπτικής πυρκαγιάς του 1917 βρήκε την εκκλησία να έχει υποστεί ανεπανόρθωτες ζημιές· μερικά χρόνια αργότερα, στα χαλάσματά της εγκαταστάθηκαν κατατρεγμένοι πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής μέχρι τα 1928, οπότε και κατεδαφίστηκαν τα τελευταία υπολείμματα αυτής της σπουδαίας εκκλησίας.[12]

Σήμερα στο τετράγωνο που περικλείεται από τις οδούς Μητρ. Γενναδίου - Ιουστινιανού - Μενελάου - Φιλίππου βρίσκεται η νεότερη εκκλησία του Αγίου Νικολάου, που οικοδομήθηκε κατά τη δεκαετία του '30. Στον αυλόγυρό της υπάρχουν δυσδιάκριτα τμήματα θεμελίων της παλιάς εκκλησίας, πάνω στο ιερό της οποίας βρίσκεται η είσοδος του σημερινού ναού·[13] μιας εκκλησίας που οι μνήμες της διατηρούνταν στις αναμνήσεις των παλαιότερων Θεσσαλονικέων και με την πάροδο του χρόνου απόμειναν πλέον ελάχιστα σημεία αναφοράς στην ιστορία της πόλης.

Πηγή φωτογραφίας
Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης

Νεότερη φωτογραφία:
Κείμης Κρυωνάς

6. Μαρκή, *ο.π.*, σ. 288.
7. Μαρκή, *ο.π.*, σ. 288.
8. Μαρκή, *ο.π.*, σ. 272.
9. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *ο.π.*, σ. 154.
10. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *ο.π.*, σ. 152.
11. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *ο.π.*, σ. 155.
12. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *ο.π.*, σ. 149.
13. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *ο.π.*, σ. 295.

του **ΓΡΗΓΟΡΗ ΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ**
Καθηγητή Ψυχιατρικής Α.Π.Θ.

Φωτογραφίες
YAGHOUB ALIZADEH

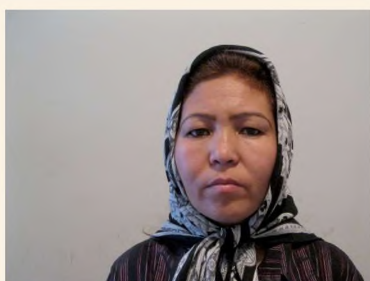
Η φροντίδα των "άλλων" και οι ιστορίες τους

Μια πρώτη προσέγγιση με αφορμή τον Ξενώνα Υποδοχής Προσφύγων στη Θεσσαλονίκη[1]

Σε προηγούμενο τεύχος του περιοδικού έθεσα το θέμα της ύπαρξης ενός «πολιτισμού της φροντίδας» ως βασικό στοιχείο του πολιτισμού μιας πόλης· παρουσιάστηκε τότε ως πρώτο παράδειγμα ένας πολύ παλιός θεσμός της Θεσσαλονίκης, το Δημοτικό Βρεφοκομείο, χώρος υποδοχής μικρών "προσφύγων" των περιπετειών της οικογενειακής ζωής, βρεφών που καταφεύγουν σε ένα άσυλο προορισμένο για την υποδοχή τους.

Στη συνέχεια αυτής της προσέγγισης, παρουσιάζουμε έναν πιο πρόσφατο θεσμό της πόλης, που έχει ως στόχο να υποδέχεται ανθρώπους κυνηγημένους από αλλού, από κάθε γωνιά του κόσμου, και οι οποίοι αναζητούν ένα άσυλο. Πρώτη κίνηση: μια μεγάλη συνέντευξη με την κοινωνική λειτουργό Έφη Γελαστοπούλου,[2] την οποία γνωρίσαμε αρχικά σε μία από τις μηνιαίες συναντήσεις μας στο πλαίσιο του δικτύου συνεργασίας κοινωνικών και εκπαιδευτικών φορέων με υπηρεσίες ψυχικής υγείας του παιδιού,[3] στον χώρο του Επιστημονικού Συλλόγου Μέριμνας Παιδιού και Εφήβου (ΣΥ.ΜΕ.Π.Ε.).

Κατόπιν, εμπλουτίσαμε το υλικό αυτό με την αφήγηση ενός Ιρανού πρόσφυγα, του οποίου το φωτογραφικό υλικό εικονογραφεί το όλο εγχείρημα. Με μεγάλη προθυμία ο Yaghoub Alizadeh ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση. Ο Yaghoub έχει παρακολουθήσει τα εκπαιδευτικά προγράμματα που οργάνωσε το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης υπό την εποπτεία του Ηρακλή Παπαϊώάννου, στον οποίο οφείλουμε τη γνωριμία μαζί του. Στις δυο συναντήσεις που είχαμε,[4] μας διηγήθηκε το ταξίδι του και τις εμπειρίες του στην Ελλάδα. Μετά από πρότασή του συναντήσαμε και την κόρη του Jasmine, μια μικρή Ιρανο-Ελληνίδα, που συμπλήρωσε την αφήγηση αυτή με πολύ ενδιαφέροντα και γλαφυρό τρόπο. Μεταφέρουμε αποσπάσματα από αυτές τις δύο πλούσιες αφηγήσεις, πιστεύοντας ότι συμπληρώνουν τούτη την πρώτη προσέγγιση του θέματος.

Shagol
Από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται στη Σουηδία

Heshmat
Από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται στη Γερμανία

Ghasem
Από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται στη Σουηδία

Συνέντευξη με την Έφη Γελαστοπούλου για τον Ξενώνα Υποδοχής Προσφύγων στη Θεσσαλονίκη

Ο Ξενώνας ανήκε αρχικά στην Κοινωνική Αλληλεγγύη, μια αστική μη κερδοσκοπική οργάνωση που λεγόταν Κέντρο Υποδοχής Προσφύγων Θεσσαλονίκης. Λειτουργούσε από το 2000 μέχρι και το 2010. Λόγω κάποιων προβλημάτων με τη διοίκηση του Ξενώνα, σταμάτησε η χρηματοδότησή του από το Υπουργείο Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αυτό έγινε επίσημα τον Γενάρη του 2010, οπότε ανακοινώθηκε στις 13 οικογένειες και στα περίπου 20 ανήλικα ασυνόδευτα που έμεναν εκεί ότι έπρεπε μέσα σε τρεις μέρες να βρουν τρόπο να αποκατασταθούν και να βγουν από τον Ξενώνα. Τότε ενημερωθήκαμε ως Αν-

Hamid *από το Αφγανιστάν*
Βρίσκεται ήδη στη Νορβηγία

τιρατσιστική Πρωτοβουλία Θεσσαλονίκης για το γεγονός και αποφασίσαμε να παρέμβουμε, τουλάχιστον για να διατηρήσουμε τη δομή ως δομή.

Ο αρχικός στόχος επιτεύχθηκε για τους δυο πρώτους μήνες, συνεχίστηκε η χρηματοδότηση από το Υπουργείο, ούτως ώστε να παραμείνει ο πληθυσμός μέσα στον Ξενώνα μέχρι να βρεθεί άλλη λύση, γιατί αλλιώς πάνω από ογδόντα άτομα θα βρισκόντουσαν ξαφνικά στον δρόμο. Για ένα διάστημα ήμασταν "στον αέρα" με τη διεύθυνση του Ξενώνα, γιατί οι εργαζόμενοι είχαν σταματήσει να εργάζονται. Αυτό που ξεκινήσαμε, χωρίς να γνωρίζουμε τι πρέπει να κάνουμε, ήταν να συγκροτηθεί μια συνέλευση. Ονομάστηκε συνέλευση του Ξενώνα και αυτή ήταν το όργανο διοίκησής του· σ' αυτήν συμμετείχαν άνθρωποι που ήθελαν να υποστηρίξουν τον Ξενώνα και όλοι όσοι μένανε εκεί.

Η ομάδα άρχισε να εμπλουτίζεται με μεταφραστές, γιατί οι συνελεύσεις γίνονταν σε τουλάχιστον τρεις γλώσσες (αγγλικά, φαρσί, αραβικά και ελληνικά), και σιγά σιγά αυτοί οι άνθρωποι άρχισαν να εμπλέκονται πιο ενεργά και στα καθημερινά. Περάσαμε διάφορους πειραματισμούς μέχρι να βρούμε ποιο είναι αυτό που μας ταιριάζει, με βάρδιες στην αρχή, μέχρι που φτάσαμε στο σημείο, περίπου μετά από ένα εξάμηνο, να λειτουργούμε πια σε μικρότερες ομάδες, οι οποίες είχαν τις δικές τους συναντήσεις, ενώ όλοι αναφέρονταν στη γενική συνέλευση, που ήταν εβδομαδιαία. Οι ομάδες αφορούσαν μαθήματα ελληνικών για τα παιδιά και για τους ενήλικες, μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας για τα παιδιά στο σχολείο, ομάδα υγείας η οποία αποτελούνταν στην αρχή από τουλάχιστον έναν γιατρό, ο οποίος επόπτευε κάπως την κατάσταση υγείας των ανθρώπων, αλλά μπορούσε να κάνει και τις σωστές παραπομπές για οποιοδήποτε θέμα υγείας μάς αναφερόταν. Επίσης, στον Ξενώνα γίνονταν και μαθήματα μητρικής γλώσσας, γιατί πολλά παιδιά μπορεί να είχαν γεννηθεί στο Αφγανιστάν αλλά μάθαιναν ελληνικά χωρίς να μπορούν να καταλάβουν τους γονείς τους, οι οποίοι δεν ήξεραν ελληνικά. Τα μαθήματα αυτά τα έκαναν ομοεθνείς τους. Στο Στέκι Μεταναστών υπάρχει ομάδα εκτός τάξης, η οποία κάνει μαθήματα ελληνικών σε ενήλικες, και επίσης και το σχολείο ελληνικής γλώσσας «Οδυσσέας».

Υπήρχε ακόμη η ομάδα ανεύρεσης εργασίας, η ομάδα υποδοχής οικογενειών, η ομάδα προετοιμασίας οικογενειών για έξοδο, προκειμένου να βρουν μια σταθερή δουλειά και να βοηθηθούν από εκεί και πέρα. Είχαμε την ομάδα αντιμετώπισης κρίσεων, που την αποτελούσαν άτομα κοινά αποδεκτά από όλους τους ενοίκους, και που με τις πρώτες εντάσεις παρενέβαιναν. Οι περισσότεροι ήμασταν εργαζόμενοι ή φοιτητές, οπότε δεν μπορούσαμε να είμαστε παρόντες 24 ώρες το 24ωρο. Οι ένοικοι, όσοι μένανε στον Ξενώνα, συμ-

μετείχαν σε όλες τις ομάδες, είτε τις πιο πρακτικές —ομάδα καθαριότητας, μαγειρέματος κτλ.— είτε στις ομάδες που έβγαιναν προς την κοινότητα, όπως στην ομάδα της υγείας.

Κάθε εβδομάδα δύο οικογένειες αναλάμβαναν όλες τις βασικές λειτουργίες του Ξενώνα και επόπτευαν τη διαδικασία, την αποθήκη και πώς έπρεπε να μοιράζονται τα πράγματα. Αυτές επικοινωνούσαν μαζί μας για οποιοδήποτε επείγον ζήτημα. Το συγκινητικό σε όλη την ιστορία ήταν ότι, ενώ ξεκινήσαμε πολύ λίγα άτομα, εμπλουτίστηκαν οι ομάδες με πάρα πολύ κόσμο (ακόμα και της γειτονιάς, που μπορεί να μην ήξεραν καν τι σημαίνει πρόσφυγας), και αυτό ήταν πολύ δυναμικό. Αργότερα βέβαια δυσκολευτήκαμε να διαχειριστούμε όλον αυτόν τον όγκο των ανθρώπων. Τώρα, λόγω των οικονομικών συνθηκών, δεν λειτουργεί σχεδόν καμία ομάδα, παρά μόνο των μαθημάτων, και αυτή που κάπως έρχεται σε επαφή με το σύνολο του Ξενώνα. Ευτυχώς, μια οργάνωση που λέγεται «Αντιγόνη», μέσω των εθελοντών της, προσφέρει ένα τρίωρο παιχνιδιού με τα παιδιά στο πάρκο είτε σε εσωτερικούς χώρους.

Η **Yana**, κόρη του Yaghoub από το Ιράν και ο **Zoumeri** από τη Burkina Faso που περιμένει την ευκαιρία για να φύγει

Συνέχισε να λειτουργεί έτσι ο Ξενώνας, με την υποστήριξη της συνέλευσής του και την Αντιρατσιστική Πρωτοβουλία, όπως και με άλλες ομάδες ή και άλλα άτομα, μέχρι και τις αρχές αυτού του έτους. Από τις αρχές του 2012, ακριβώς επειδή δεν μπορούσαμε να στηρίξουμε πια οικονομικά τον Ξενώνα, άρχισε να αποτραβιέται αρχικά η Αντιρατσιστική Πρωτοβουλία, έχοντας όμως ως βασικό της στόχο να αναληφθεί ο Ξενώνας τουλάχιστον από την τοπική αυτοδιοίκηση.

Αυτή τη στιγμή δεν λειτουργεί η συνέλευση του Ξενώνα όπως την είχαμε συνηθίσει σε εβδομαδιαία βάση, και με την παρουσία που την είχαμε συνηθίσει. Οι ένοικοι ακολουθούν τους κανόνες που είχαν τεθεί τα προηγούμενα χρόνια μέσα από τις συνελεύσεις. Αυτή τη στιγμή ουσιαστικά ο Ξενώνας λειτουργεί μόνος του, με την εποπτεία της προηγούμενης ομάδας και κάποιους καινούργιους ανθρώπους που άρχισαν να εμπλέκονται σε αυτόν.

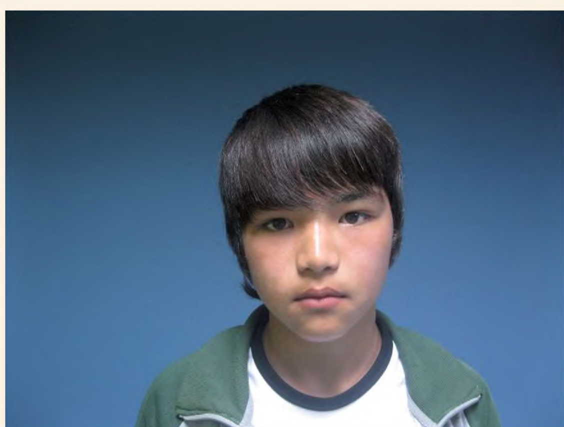
Οι ένοικοι παίρνουν συσσίτιο από τον Δήμο, οπότε κάπως έτσι καλύπτονται οι βασικές τους ανάγκες. Ο Δήμος Θέρμης δεν ζητάει τα ενοίκια. Το θέμα έχει φτάσει πια στο Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών, που είναι οργανισμός του Δήμου Θεσσαλονίκης και συζητείται το μέλλον του Ξενώνα, όσον αφορά την τυπική ανάληψή του από κάποιον επίσημο φορέα.

Οι περισσότερες οικογένειες αυτή τη στιγμή είναι αφγανικής καταγωγής, μια οικογένεια από Συρία, μια οικογένεια από Παλαιστίνη και μια οικογένεια από Σομαλία. Από την αρχή που ασχοληθήκαμε με τον Ξενώνα αυτή ήταν η σύνθεσή του, τότε είχε περισσότερες οικογένειες σομαλικής καταγωγής και λίγες περισσότερες παλαιστινιακής, αλλά τα ποσοστά παραμένουν τα ίδια: οι περισσότεροι είναι αφγανικής καταγωγής. Το βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι όλοι προέρχονται από εμπόλεμες περιοχές, όπου δυνάμει διατρέχουν κάποιον κίνδυνο, ή φεύγουν από τη χώρα τους γιατί διώκονται για λόγους θρησκείας, φύλου, πολιτικών πεποιθήσεων ή κοινωνικής συμμετοχής.

Υπάρχουν τέσσερα ανήλικα ασυνόδευτα αυτή τη στιγμή στον Ξενώνα, δηλαδή παιδιά που δεν έχουν έρθει με τις οικογένειές τους στην Ελλάδα, και αυτά είναι αφγανικής και ιρανικής καταγωγής. Όλα τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο, εκτός από τα βρέφη· τα παιδιά προσχολικής ηλικίας πηγαίνουν είτε στον δημοτικό παιδικό σταθμό είτε σε ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς που έχουν κάνει δωρεά τα δίδακτρα στις οικογένειες του Ξενώνα. Όλοι οι ενήλικες παρακολουθούν λίγο ή πολύ μαθήματα ελληνικών, τόσο οι γυναίκες όσο και οι άντρες. Με τις γυναίκες υπάρχει ένα θέμα, επειδή αναλαμβάνουν όλες τις ευθύνες της οικογένειας (κατά κανόνα, οι γυναίκες δεν δουλεύουν παρά μόνο αν μπορούν να το κάνουν μέσα στο σπίτι, εκτός και αν κάποιοι από τους ενοίκους έχουν ζήσει στο Ιράν, όπου οι γυναίκες δούλευαν σε βιοτεχνίες), και πολλές φορές δεν είναι εύκολο γι' αυτές να ξεφεύγουν για να πηγαίνουν στα μαθήματα ελληνικών. Υπάρχουν θέματα θρησκευτικών πεποιθήσεων, αλλά και οι γυναίκες όπως και οι άντρες ανοίγονται κάπως περισσότερο προς τον πολιτισμό στον οποίο ήρθαν, που τους μοιάζει κάπως ευρωπαϊκός.

Το πρόβλημα για όλους είναι το μέλλον, το οποίο είναι αβέβαιο, και αυτό φέρνει πάρα πολλές εντάσεις και κρίσεις. Πολλοί από τους ενοίκους του Ξενώνα δεν έχουν λάβει απάντηση εδώ και πάρα πολλά χρόνια για τα χαρτιά τους, δεν μπορούν να ταξιδέψουν και να φύγουν στο εξωτερικό. Δεν υπάρχει γι' αυτούς μέλλον, στήριξη, εργασία στην Ελλάδα, όπως γίνεται σε άλλες χώρες. Φεύγουν από την πατρίδα τους με το όνειρο της Ευρώπης που θα τους προστατεύσει και θα τους στηρίξει, και εδώ γίνεται κάτι τελείως διαφορετικό, οπότε ακούνε από συγγενικά τους πρόσωπα ότι σε κάποια άλλη χώρα της Ευρώπης είναι καλύτερα όσον αφορά την προστασία ενός ανθρώπου που ζητάει άσυλο και όλο αυτό δημιουργεί πάρα πολλές εντάσεις, πρώτα στο ίδιο το άτομο, επεκτείνεται στην οικογένεια όλη αυτή η ανασφάλεια και μετά επηρεάζονται και οι σχέσεις μέσα στον Ξενώνα.

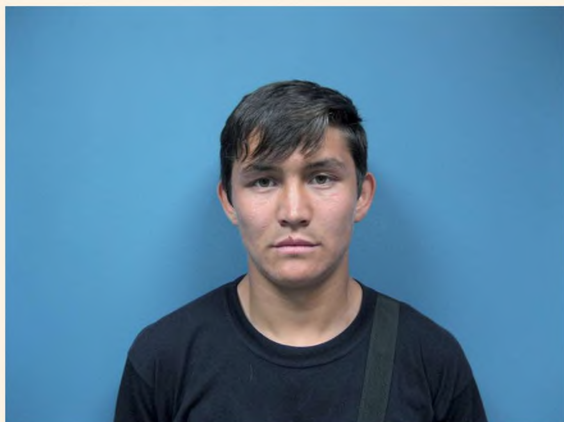
Υπάρχουν όμως πολλοί που θέλουν να μείνουν εδώ, γιατί θεωρούν ότι τους ταιριάζει κάπως η κουλτούρα. Υπάρχουν

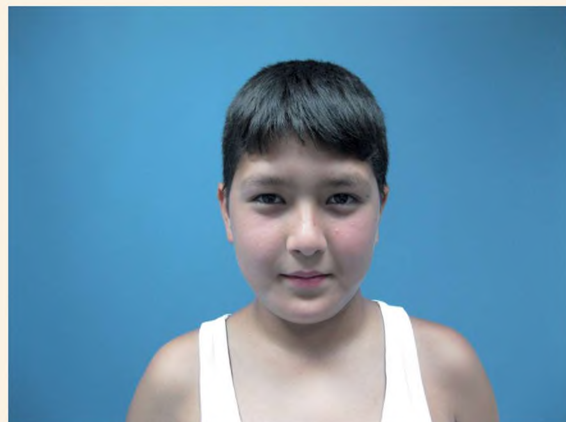
Mahdi
Από το Αφγανιστάν
Από το λιμάνι της Πάτρας έφυγε τελικά στη Γερμανία

Safar
Από το Αφγανιστάν
Στον Ξενώνα Ωραιοκάστρου, περιμένει να φύγει

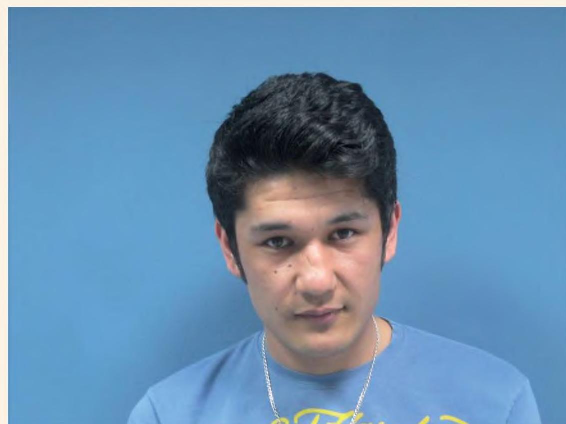
Aman
Από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται ήδη στο Βέλγιο

Sajad
Από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη, περιμένει να φύγει στη Γερμανία

Seyed Reza
Από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται ήδη στην Ελβετία

Gholam
Από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται ήδη στην Ελβετία

άνθρωποι που έχουν αναγνωριστεί ως πρόσφυγες και μπορούν να ταξιδέψουν στην Ευρώπη και να ψάξουν για δουλειά, κάποιοι από αυτούς δεν θέλουν να φύγουν, αλλά αναγκάζονται λόγω των συνθηκών. Βέβαια, αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στην καθημερινότητά τους: δεν έχουν πρόσβαση σε νοσοκομεία, στο εκπαιδευτικό σύστημα. Τα ρατσιστικά επεισόδια έχουν αρχίσει να αυξάνονται στον δρόμο, ειδικά σε όσους κατάγονται από την Αφρική και έχουν διαφορετικό χρώμα από εμάς. Ο Ξενώνας δεν έχει υποστεί ποτέ καμία επίθεση.

Γενικά, ο Ξενώνας έγινε αποδεκτός παρά τις δυσκολίες του και παρά τις εντάσεις που μπορεί να έβγαζε στη γειτονιά, αγκαλιάστηκε και από την υπόλοιπη κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Κάποιοι από τη γειτονιά έχουν περισσότερες σχέσεις, όπως ένα ζευγάρι που αφήνει ανοιχτό το ίντερνετ για να μπαίνουν οι ένοικοι του ξενώνα, ή δύο φοιτητές που παίζουν με τα παιδιά στο πάρκο. Έχει γίνει και μια ανοιχτή πρόσκληση του Ξενώνα προς τη γειτονιά, όπως και μια απογευματινή συναυλία με κάποιους ομοεθνείς τους που παίζουν μουσική. Η ομάδα του παιδότοπου, η οποία δεν υπάρχει πια, καλούσε και τα παιδιά της γειτονιάς να παίξουν με τα παιδιά του Ξενώνα.

Δεν είναι καθόλου εύκολο να στηριχθεί οικονομικά αυτό το εγχείρημα, το στήριξε ο κόσμος που έφερνε κάποια πράγματα κάθε φορά.. Αυτή τη στιγμή έχει μια υπόσταση αυτοδιαχειριζόμενη και υφίσταται χάρη στην αλληλεγγύη, ωστόσο αιωρείται. Αυτό το εισπράττουν και οι οικογένειες, οι οποίες δεν ξέρουν αν αύριο θα συνεχίσουν να είναι στον Ξενώνα, οπότε δεν μπορούν να σκεφτούν με ένα πλάνο τη ζωή τους. Αυτό φάνηκε περισσότερο στα ανήλικα ασυνόδευτα, από τα οποία τα περισσότερα εγκαταλείψανε το σχολείο, γιατί τώρα προέχει να επιβιώσουν οικονομικά από το να μάθουν, παρότι ήταν ο βασικός τους στόχος όταν πρωτομπήκαν στον Ξενώνα.

Κάποια από τα παιδιά έχουν ενηλικιωθεί και, μέσω προγραμμάτων στήριξης της ΑΡΣΙΣ, έχουν νοικιάσει και τα δικά τους σπίτια, ενώ κάποια άλλα, λόγω ηλικίας, παραμένουν στον Ξενώνα· άλλα πάλι βρήκαν συγγενικά ή φιλικά τους πρόσωπα και έχουν αρχίσει να μένουν έξω, με προστατευτικό περιβάλλον πάντα. Όλες οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, είτε η ΑΡΣΙΣ, η ΠΡΑΞΙΣ, είτε οι Γιατροί του Κόσμου, το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, ο Ερυθρός Σταυρός, κλήθηκαν να συνεργαστούν για να γίνονται κάποιες εργασίες πιο εύκολα, γιατί οι ομάδες –ειδικά από φέτος– δεν λειτουργούν όπως πριν. Το ζήτημα της υγείας λύθηκε με την ΠΡΑΞΙΣ (έχει ένα πολυϊατρείο) και τους Γιατρούς του Κόσμου, και οι άνθρωποι έχουν αρχίσει πια να διεκδικούν αυτά που χρειάζονται μέσα από τις δομές στήριξης της κοινότητας. Η συνεργασία μας με αυτούς τους φορείς είναι ότι ξέρουν ποιοι μένουν στον Ξενώνα και τους εξυπηρετούν. Τώρα αρχίζει να επιχειρείται ένας συντονισμός αυτών των φορέων μεταξύ τους και με τις μη κυβερνητικές οργανώσεις που ασχολούνται με πρόσφυγες. Αλλά, ακόμη και στην άτυπη μορφή του (όλοι βέβαια γνωρίζουν ο ένας τον άλλο), συνεργάζονται μεταξύ τους και βοήθησαν μέσω αυτής της συνεργασίας και τον Ξενώνα.

Συνέντευξη με τον Yaghoub Alizadeh

Όταν ήρθα από το Ιράν στη Θεσσαλονίκη, το 2001, πέρασα από την Τουρκία και μετά παράνομα στην Ελλάδα, στη Χίο. Πλήρωσα πολλά λεφτά και ήθελα να πάω στην Αγγλία. Ήθελα να φύγω για την ελευθερία μου, όχι για να δουλεύω και να μαζεύω λεφτά. Η πόλη μου στο Ιράν ονομάζεται Rasht και βρίσκεται κοντά στην Κασπία Θάλασσα, μοιάζει πολύ με τη Θεσσαλονίκη. Στην Περσία[5] τα πράγματα είναι πολύ δύσκολα, οι γυναίκες περνάνε πολύ άσχημα αλλά και οι άντρες, οι δημοσιογράφοι, οι φωτογράφοι το ίδιο... Είναι δικτατορία, δεν μπορείς να μιλάς, ούτε να γράφεις και να φωτογραφίζεις. Η κατάσταση είναι έτσι εδώ και τριάντα τέσσερα χρόνια, από τότε που ήρθε ο Χομεϊνί.

Ήρθαμε όλοι μαζί, με τη γυναίκα μου και την κόρη μου, που ήταν τότε οχτώ χρονών. Ήρθαμε με ένα τουριστικό καράβι με πλαστό πορτογαλικό διαβατήριο, περάσαμε με δυσκολία από την Τουρκία, γιατί δεν πίστευαν ότι αυτό ήταν το δικό μου διαβατήριο. Μου ζήτησαν να μιλήσω αγγλικά γιατί η πορτογαλική γλώσσα είναι πολύ δύσκολη, και είπα: «Δεν ξέρω». Μας κράτησαν στην άκρη για να κοιτάξουν τα διαβατήρια μήπως βρουν κάτι, αλλά δεν βρήκαν. Όταν βγήκαμε από το καράβι στη Χίο, μας κράτησαν μέχρι το πρωί και τότε σκέφτηκα: «Εδώ είναι Ελλάδα, πρέπει να πω την αλήθεια» και είπα ότι είμαι πρόσφυγας. Πήγα μετά από δύο μέρες στο δικαστήριο, μου έβαλαν πρόστιμο διακόσια ευρώ και δεκαπέντε μέρες φυλακή για το πλαστό διαβατήριο. Όταν τέλειωσαν οι δεκαπέντε μέρες, εγώ νόμιζα ότι θα μας αφήναν ελεύθερους αλλά μας έστειλαν [κρατούμενους] στην Αθήνα, ήταν πολύ δύσκολα. Φτάσαμε το πρωί στον Πειραιά και σε μια μέρα άλλαξα έξι μέρη σε φυλακές. Το Μεταγωγών στην Αθήνα ήταν τόσο γεμάτο, που δεν μπορούσες να βρεις μέρος να κάτσεις. Ξέρω πολλούς που έχουν κάνει πολλές φορές αυτόν τον κύκλο, από την Τουρκία στην Ελλάδα και μετά πάλι στην Τουρκία.

Ως προς εμένα, αρχικά δεν με πίστευαν. Εξακρίβωσαν τελικά τα στοιχεία μου, ότι αν γυρίσω στην Περσία ή θα με σκοτώσουν ή θα με βάλουν τριάντα - σαράντα χρόνια φυλακή. Μου είπαν ότι σε μια εβδομάδα θα με έβγαζαν από τη φυλακή, εγώ έμεινα έξι μήνες, και μου έλεγαν συνεχώς «σήμερα», «αύριο». Έκανα είκοσι τέσσερις μέρες απεργία πείνας, έχασα περίπου τριάντα κιλά και μετά μας έβγαλαν έξω. Εκείνο το βράδυ δεν μπορούσα να περπατήσω και η γυναίκα μου μού είπε να πάω στο νοσοκομείο, εγώ δεν ήθελα: «Ή θα πεθάνω ή θα μας δώσουν την ελευθερία μας».

Για έξι μήνες δεν ήξερα πού είναι η γυναίκα μου και η κόρη μου. Η φυλακή για τις γυναίκες ήταν μία ώρα έξω από την Αθήνα. Η κόρη μου ήταν τότε οχτώ χρονών. «Γιατί πρέπει να πάει στη φυλακή;». Μετά το βράδυ μού είπαν ότι πρέπει να τρώω, τότε ήξερα λίγα ελληνικά (μετά από έξι μήνες είχα μάθει κάποια) και είπα ότι θέλω να πεθάνω, πού είναι η γυναίκα μου και η κόρη μου; Μου είπαν: «Μη στεναχωριέσαι, θα πάμε εκεί». Ήταν μία με δύο τη νύχτα

και μπήκα ξανά σε φυλακή. Μετά φώναξαν τη γυναίκα και την κόρη μου — η γυναίκα μου δεν με γνώρισε, τόσο είχα αλλάξει. Πήγα στο Υπουργείο και μου είπαν ότι σε δέκα μέρες μπορούσα να φύγω, μου έδωσαν χαρτιά, άδεια παραμονής. Και η αστυνομία και η πρεσβεία ήθελαν να μας στείλουν πίσω, εγώ όμως δεν ήθελα. Η πρεσβεία δεν μπορεί να με στείλει πίσω, η αστυνομία όμως μπορεί να κάνει απέλαση. Αν δεν είχα δικηγόρους, μπορεί και να μας έστελναν πίσω, γιατί πολλούς ανθρώπους τους έστειλαν πίσω.

Στην Αθήνα, όταν έφυγα από τη φυλακή, για έναν μήνα δεν είχαμε σπίτι και ήμουν σε ένα φίλο μου από τη φυλακή, ήταν από την πόλη μου κι αυτός και με βοήθησε. Εκεί έκατσα για έναν μήνα και πήγαινα στο Συμβούλιο των Προσφύγων για να μας βοηθήσουν, μήπως μας δώσουν ένα σπίτι για να μείνουμε ή κάποιον ξενώνα. Μόνο στη Θεσσαλονίκη, στον Ξενώνα Προσφύγων, είχε χώρο, μου είπαν για ένα σπίτι, δεν ήξερα ότι θα ήταν ένα δωμάτιο. Όλοι είπαν ότι στη Θεσσαλονίκη είναι καλύτερα από την Αθήνα και πήρα την απόφαση να έρθω στη Θεσσαλονίκη. Μου άρεσε και από τότε έμεινα εδώ.

Ο **Khoda Bakhsh** με την κόρη του **Fatmé** από το Αφγανιστάν
Βρίσκεται στην Αθήνα και περιμένει να φύγει

Μετά τη φυλακή πήραμε άδεια παραμονής σαν πολιτικοί πρόσφυγες, έχω διαβατήριο, μπορώ να πάω παντού εκτός από το Ιράν. Μετά βρήκα δουλειά και δούλεψα για δύο χρόνια σε ένα εργοστάσιο, όπου πέρασα πολύ δύσκολα. Και μετά βρήκα την ευκαιρία και πήγα στον «Οδυσσέα», όπου έμαθα ελληνικά, αγγλικά και συνεχίζω ιταλικά και γαλλικά.

Όταν ήρθα στην Ελλάδα είχα μια κόρη και τώρα έχω δύο. Η μικρή μου κόρη γεννήθηκε εδώ, είναι δέκα χρονών. Η μεγάλη είναι είκοσι χρονών τώρα. Είμαστε δώδεκα χρόνια εδώ. Τα περισσότερα άτομα που φωτογράφισα ήταν παιδιά και τα περισσότερα ήρθαν στην Ελλάδα για την ελπίδα. Τα περισσότερα δεν βρήκαν εδώ ευκαιρία και είναι έτοιμα να φύγουν. Η μεγάλη μου κόρη τελείωσε εδώ το σχολείο, αρραβωνιάστηκε με έναν Έλληνα και δουλεύει μαζί με τον γαμπρό μου στην «Ελπίδα για το Παιδί». Μιλάει καλύτερα από μένα ελληνικά, σαν Θεσσαλονικιά. Η μικρή μου κόρη δεν ξέρει καθόλου από Περσία, μιλάει περσικά γιατί η μαμά της μιλάει πάντα μαζί της περσικά, αλλά δεν νιώθει από το Ιράν. Λέει: «Μπαμπά, εγώ είμαι Ελληνίδα, εδώ είμαι», το μυαλό της είναι εδώ. Μόνο όταν έρχονται οι γονείς μου και ο πεθερός και η πεθερά μου, μόνο τότε καταλαβαίνει ότι εκεί πίσω έχουμε οικογένεια. Τα παιδιά μου επίσης δεν μπορούνε να πάνε εκεί, γιατί και η κόρη μου όταν γεννήθηκε πήρε το ίδιο χαρτί σαν και μένα, γράφει πρόσφυγας. Η γυναίκα μου δεν είναι ευχαριστημένη εδώ, δούλεψε λίγο αλλά από τότε που γεννήθηκε η κόρη μου δεν δούλεψε καθόλου. Μερικές φορές με βοηθάει και φτιάχνει στο σπίτι ασημένια κοσμήματα. Ξέρει απ' όλα αλλά δεν βρήκε δουλειά εδώ. Εγώ άλλαξα τη θρησκεία μου γιατί δεν μου άρεσε το ισλάμ, πέρυσι το καλοκαίρι βαφτιστήκαμε σε ένα ποτάμι στη Λυδία, όπου έχει και ένα μοναστήρι.

Πάντα μου άρεζε η φωτογραφία και πάντα είχα μια μηχανή μαζί μου, και εκεί στην Περσία και εδώ. Από τον «Οδυσσέα» μού είπαν και πήγα σε σεμινάριο για φωτογραφία για τέσσερις μήνες στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, βρήκα εκεί καλούς δασκάλους και με βοήθησαν πάρα πολύ. Έχω κάποιες φωτογραφίες από τον Ξενώνα από το 2001. Στη Θεσσαλονίκη έκανα δύο φορές εκθέσεις, μια φορά στο Μακεδονικό Μουσείο, όταν τελείωσε το πρόγραμμα, και την άλλη φορά πέρυσι το καλοκαίρι στην Biennale στην Τράπεζα Πειραιώς. Επίσης, σε έναν διαγωνισμό φωτογραφίας στην Κοζάνη για μετανάστες και πρόσφυγες, όπου κέρδισα το δεύτερο βραβείο. Πάρα πολλοί άνθρωποι ήρθαν στη Θεσσαλονίκη, στον Ξενώνα, και μετά έφυγαν γιατί δεν βρήκαν ελπίδα για τη ζωή και το μέλλον. Έφυγαν για την Ιταλία, τη Γερμανία, τη Σουηδία. Οι περισσότεροι πρόσφυγες που γνωρίζω στην Ελλάδα θέλουν να φύγουν στην Αγγλία, στη Νορβηγία. Ξέρω και ανθρώπους, οικογένειες, που αναγκάζονται και ζουν στον δρόμο. Εγώ πέρυσι ήθελα να φύγω, αλλά τώρα κάναμε ρίζες εδώ. Στην αρχή μού είπαν ότι για την υπηκοότητα χρειάζονται πέντε χρόνια, μετά δέκα, τώρα μου λένε δώδεκα. Τα παιδιά μου έχουν και αυτά άδεια παραμονής, καμία δεν έχει υπηκοότητα. Θα ήταν ενδιαφέρον να μιλήσετε και με την κόρη μου.

Συνέντευξη με την Jasmine Alizadeh

Το χαρακτηριστικό που θυμάμαι ήταν όταν χαιρετούσα τους συγγενείς μου όλους και ήταν πάρα πολύ δύσκολο. Αν και δεν καταλάβαινα ότι πηγαίναμε τόσο μακριά και ότι δεν πρόκειται να τους δω για τόσο καιρό, ήταν πολύ δύσκολο, δεν μπορούσα να τους χαιρετήσω. Έλεγα: «Πού πάμε τώρα, γιατί τους χαιρετάμε, γιατί κλαίνε;». Το θυμάμαι αυτό. Μου έλεγαν: «Θα πάμε αλλού, θα είναι καλύτερα, θα κάνεις και εκεί φίλους, θα έρθουμε γρήγορα να δούμε τη γιαγιά σου και τον

παππού σου ξανά» και δεν το καταλάβαινα. Και πάλι όταν μου το έλεγαν, ρωτούσα: «Γιατί να φύγουμε εμείς μόνοι μας;» Και μου έλεγαν ότι και οι άλλοι θα έρθουν μετά, μην αγχώνεσαι, δεν ήταν αλήθεια όμως. Όλοι έκλαιγαν και εγώ δεν ήξερα γιατί κλαίνε. Εγώ δεν έκλαιγα· καθόμουν και έλεγα: «Γιατί κλαίτε, αφού θα έρθετε...». Λέω: δεν θα κρατήσει πολύ, ένα ταξίδι θα πάμε. Και όμως κράτησε πολύ, ακόμα κρατάει και είναι λίγο δύσκολο, δηλαδή το να μη βλέπεις τους συγγενείς σου, να μην έχεις κάποιον, είναι δύσκολο. Έχει έρθει και η γιαγιά μου και οι θείες μου, αλλά και πάλι δεν είναι το ίδιο.

Σας είπε ο μπαμπάς μου για τη φυλακή, εκείνος ήταν αλλού και εμείς ήμασταν αλλού. Εντάξει, αυτό δεν ήταν για μένα κάτι το τραγικό, δεν καταλάβαινα, εγώ καλά περνούσα. Μόνο που δεν έβλεπα τον μπαμπά μου· είμαι πολύ δεμένη μαζί του και το να μην τον βλέπω τόσο καιρό ήταν πολύ δύσκολο, δεν το είχα ξαναζήσει, μέχρι τότε κάθε μέρα τον έβλεπα. Εγώ εκεί έπαιζα, μου φερόντουσαν καλά, έβγαινα και έξω, δεν ήταν φυλακή-φυλακή. Ήταν μόνο γυναίκες και παιδιά αλλοδαποί, είχε και ένα αγόρι από τη χώρα μου κι αυτό ήταν πάρα πολύ καλό, γιατί δεν ήξερα και τη γλώσσα. Με αυτόν έπαιζα συνέχεια μέχρι που έφυγε έναν μήνα πιο νωρίς από εμάς. Εκεί και εγώ και η μαμά μου βρεθήκαμε σε πολύ άσχημη κατάσταση, δεν ξέραμε να μιλάμε, δεν ξέραμε κανέναν. Η μάμα μου τα έχασε κάπως εκεί, συνέχεια έκλαιγε, εγώ στενοχωριόμουν — όλα μια εμπειρία είναι, το ζήσαμε και αυτό.

Τα ελληνικά τα έμαθα πολύ γρήγορα, όσο ήμουν εκεί στη φυλακή. Όταν βγήκα μιλούσα συνέχεια, συνεννοούμουν, τα έμαθα γρήγορα και μετά όταν πήγαμε στην Αθήνα βρήκαμε κάποιους συμπατριώτες μας που μιλούσαν ελληνικά και τα έμαθα. Μέχρι να έρθουμε στη Θεσσαλονίκη εγώ τα μιλούσα καλά τα ελληνικά, ούτε έναν χρόνο δεν μου πήρε για να τα μάθω. Σε σχολείο πήγα πρώτη φορά εδώ στη Θεσσαλονίκη. Πήγα στην 4η δημοτικού, με έβαλαν σε μια πιο μεγάλη τάξη επειδή είχα χάσει έναν χρόνο. Δεν ήξερα να διαβάζω και να γράφω, με βάλανε στην 4η δημοτικού, που τα παιδιά ήταν προχωρημένα. Δεν έκανα τίποτα, πήγαινα έτσι απλά για να πηγαίνω στο σχολείο. Μετά το Κέντρο Προσφύγων, όταν πήγαμε στο δικό μας σπίτι, άλλαξα σχολείο και εκεί με έβαζαν να πηγαίνω να κάνω με την πρώτη δημοτικού την ελληνική γλώσσα κάποιες ώρες, κι αυτό βοήθησε. Εκεί έμαθα να γράφω, να διαβάζω. Έχασα πολλές χρονιές, τρίτη δημοτικού δεν έκανα, δευτέρα πήγα μισή χρονιά και μετά φύγαμε. Μετά πήγα τετάρτη, που δεν την έκανα, γιατί δεν ήξερα τίποτα, και κατευθείαν πέμπτη, από πέμπτη ξεκίνησα. Ευτυχώς τελείωσα το σχολείο. Στην Περσία πήγα πρώτη δημοτικού, τελείωσα, πήγα και δευτέρα αλλά την έκανα μισή επειδή φύγαμε.

Τώρα τα μιλάω τα περσικά αλλά δυσκολεύομαι, όσο πάει και πιο δύσκολα μου είναι, επειδή δεν μένω με τους γονείς μου, είμαι αρραβωνιασμένη και μένουμε μαζί και όσο δεν τα εξασκώ τόσο πιο δύσκολα είναι. Να γράφω και να διαβάζω δεν ξέρω. Στο σπίτι μιλούσαμε περσικά αλλά δυσκολεύομαι, ξεχνάω. Μου είναι πολύ πιο εύκολο να μιλήσω ελληνικά, αλλά δυστυχώς η μαμά μου δεν ξέρει ακόμα ελληνικά. Μετά από δώδεκα χρόνια δεν έχει μάθει, της είναι πολύ δύσκολο, δεν ξέρω γιατί και δεν υπάρχει καλή συνεννόηση με τη μαμά μου, δεν μου είναι εύκολο να μιλήσω τα περσικά, αυτή δεν ξέρει τα ελληνικά. Η μητέρα μου δεν προσπαθεί να μάθει τη γλώσσα. Δεν δουλεύει κάπου για να πιεστεί να μάθει τη γλώσσα. Ο μπαμπάς μου έχει μάθει τη γλώσσα, τώρα μαθαίνει και άλλες, είναι πάρα πολύ δραστήριος. Η μαμά μου δεν είναι έτσι, έχει αναπαυτεί, δεν ζορίζει τον εαυτό της. Στο μυαλό της έχει ότι κάποια στιγμή θα φύγουμε από την Ελλάδα. Έχει ταλέντο, πλέκει, κάνει πολλά πράγματα με το χέρι της (μου έχει φτιάξει μια ωραία πλεκτή κούκλα). Η μαμά μου μαγειρεύει πολύ καλά τα περσικά φαγητά. Εγώ ξέρω μόνο μερικά φαγητά.

Στον μπαμπά μου άρεσε από πάντα η φωτογραφία, γιατί και στην Περσία πηγαίναμε σε γάμους, σε γενέθλια και έβγαζε φωτογραφίες και βίντεο. Ο μπαμπάς μου ήταν ταξιτζής εκεί αλλά παράλληλα ασχολούνταν και λίγο με τη φωτογραφία. Οι γονείς μου είναι στην ίδια ηλικία, σαράντα τρία με σαράντα τέσσερα. Μια μέρα μου είπε ότι θα κάνει φωτογραφία και ήταν πολύ ενθουσιασμένος και το συνέχισε. Μου είπε ότι κέρδισε σε έναν διαγωνισμό. Χάρηκα πολύ για τον μπαμπά μου. Μακάρι να φτάσει και πιο ψηλά. Με τη μικρή μου αδερφή πάλι ελληνικά μιλάμε. Στην αδερφή μου δεν λείπει η χώρα της, δεν την έχει γνωρίσει, αν την ρωτήσεις θα σου πει ότι είναι Ελληνίδα, μιλάει καλύτερα βέβαια τα περσικά από μένα. Μιλάει με τα ξαδέρφια της στο facebook· δεν τα έχει δει αλλά μιλάει μαζί τους, νιώθει καλά. Δεν νομίζω να της λείπουν κιόλας. Όταν με παίρνουν οι συγγενείς μου από την Περσία για να μιλήσουμε, σκέφτομαι για να θυμηθώ πως λένε τη λέξη.

Όταν συζητάμε μεταξύ μας στα περσικά το λέμε Ιράν, αλλά όταν μιλάω ελληνικά το λέω Περσία. Θα ήθελα πολύ να πάω και προσπαθώ, γιατί δεν μπορώ να πάω αυτή τη στιγμή με τα χαρτιά που έχω. Προσπαθώ να βγάλω την ελληνική υπηκοότητα, μάζεψα τα χαρτιά, πήγα στον δικηγόρο, για να μπορέσω να πάω σαν Ελληνίδα, βγαίνει πολύ δύσκολα, γιατί αλλάζουν συνέχεια οι νόμοι. Μπορεί να βγει με βάση το σχολείο, έπρεπε να έχω κάνει έξι χρόνια εδώ σχολείο για να μπορέσω να τη βγάλω, αλλά άλλαξε αυτός ο νόμος, δεν ισχύει πλέον, και τώρα προσπαθούμε να βρούμε άλλο τρόπο για να τη βγάλουμε. Μακάρι να μπορέσω, γιατί μιλάω με τους συγγενείς μου, με τη γιαγιά μου, κλαίει, θέλει να πάω, να με δει. Και στενοχωριέμαι, πιο πολύ γι' αυτούς θέλω να πάω. Θυμάμαι τη γειτονιά μου, έχω κάποια κενά αλλά τα θυμάμαι όλα, και το σχολείο μου και τους συμμαθητές μου, επειδή έχουν και βίντεο οι γονείς μου και μου τα δείχνουν συνέχεια. Δεν τα ξεχνάω και ούτε θέλω να τα ξεχάσω.

Στο Κέντρο Προσφύγων ήταν πολύ ωραία. Όταν πήγαμε εμείς ήταν πολύ λίγα άτομα, ήταν δύο οικογένειες και δύο παιδιά. Ήταν μια οικογένεια που είχε ένα κορίτσι στην ηλικία μου, μαζί πηγαίναμε σχολείο, συνέχεια παί-

Delaver
από το Αφγανιστάν
Θέλει να φύγει στην Ελβετία

ζαμε, ήταν πολύ ωραία. Έρχονταν και μας έπαιρναν κάτι κυρίες και μας πηγαίνανε βόλτα, ήταν ωραία. Μετά, ήταν δύσκολα όταν φύγαμε από εκεί, δεν είχα παρέα. Στο σχολείο δεν μου μιλούσανε, δεν ξέρω γιατί. Τα παιδιά ήταν πολύ απόμακρα και από μένα και από τη φίλη μου· είχε πάρα πολλά παιδιά ξένα αλλά, παρ' όλα αυτά, ίσως επειδή δεν μας ήξεραν —μπήκαμε στη μέση της χρονιάς— ή επειδή δεν μιλούσα πολύ καλά τα ελληνικά, είχαν όλοι τις δικές τους παρέες, δεν μας έκαναν παρέα. Δεν μου άρεσε εκείνο το σχολείο και όταν έφυγε η φίλη μου έκλαιγα πολύ, δεν ήξερα με ποιον να κάνω παρέα. Όταν μετακομίσαμε και πήγα σε άλλο σχολείο εκεί ήταν καλά, μου μιλούσαν, μου έκαναν παρέα, δεν ένιωσα τον ρατσισμό καθόλου. Μετά έκανα τις παρέες μου και εγώ και ήταν καλά στο Γυμνάσιο, στο Λύκειο δεν είχα κανένα πρόβλημα. Τελείωσα νοσηλευτική, πήρα το πτυχίο μου, τώρα δουλεύω σαν γραμματέας στον σύλλογο «Ελπίδα για το Παιδί».

Αρραβωνιάστηκα στα δεκαοχτώ αλλά δεν με πείραξε, είμαι καλά προς το παρόν. Οι γονείς μου έχουν παράπονο ότι δεν με βλέπουν αρκετά επειδή δουλεύω. Τώρα η ζωή μου είναι καλή, δεν φεύγω από την Ελλάδα. Δεν πάω να ζήσω στο Ιράν με τίποτα, αλλά δύο μήνες για διακοπές θα πήγαινα. Έχω μεγαλώσει εδώ, δεν μπορώ να φανταστώ να πάω εκεί και να βάλω μαντίλα στο κεφάλι μου. Είναι αλλιώς για τις γυναίκες, είναι δύσκολα. Την Ελλάδα τη νιώθω σαν δική μου πατρίδα, σαν κάτι δικό μου. Εδώ μεγάλωσα, εδώ ζω, μου αρέσει, ειδικά το καλοκαίρι. Την αγαπάω, δεν την αλλάζω. Οι γονείς μου κατά καιρούς έλεγαν να πάνε αλλού, εγώ δεν θα το ήθελα, όσο δύσκολα και να είναι. Όσο μπορώ θα το αποφύγω αυτό, να πάω αλλού.

1. Ο τίτλος του κειμένου μου αναφέρεται έμμεσα στο αφιέρωμα ***L' amour des autres, Care, compassion et humanitarisme* (2008)**, που εκδίδεται στη Γαλλία από την ομάδα κοινωνικών επιστημόνων MAUSS, και αντιτίθεται στα χρησιμοθηρικά ρεύματα στις επιστήμες, στη φιλοσοφία, στην ψυχανάλυση.
2. Η Έφη Γελαστοπούλου είναι κοινωνική λειτουργός στο Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και μέλος της προηγούμενης συνέλευσης του Ξενώνα Προσφύγων της Θεσσαλονίκης. Το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες στη Θεσσαλονίκη αποτελούν μία δικηγόρος, μία κοινωνική λειτουργός και ένας μεταφραστής. Παρέχουν νομική και κοινωνική στήριξη των αιτούντων άσυλο και προσφύγων οποιασδήποτε ηλικίας.
3. Βλ. ***Αλλάζοντας χέρια***. Επιμ.: Γ. Αμπατζόγλου, University Studio Press 2002.
4. Η ομάδα που συμμετείχε στις συνεντεύξεις αποτελείται από τις ψυχολόγους Άννα Αδάμ και Χριστίνα Χατζηδημητρίου.
5. Ο ομιλητής χρησιμοποιεί το όνομα Περσία αντί για Ιράν όταν απευθύνεται σε Έλληνες.

της **ΠΕΛΑΓΙΑΣ ΑΣΤΡΕΙΝΙΔΟΥ**
Αρχιτέκτονα

Η εικόνα της πόλης
Η “βιωματική” εμπειρία της Θεσσαλονίκης

Εννέα κείμενα για την πόλη από νέους που γεννήθηκαν μετά τη μεταπολίτευση

Η γνώση για το αστικό περιβάλλον είναι γνωστό ότι αποκτάται σταδιακά, ξεκινώντας από τις μικρές ηλικίες. Η κατανόηση της έννοιας της “ασταμάτητης” προόδου στα μεταπολεμικά χρόνια, και με αφορμή το κείμενο του Walter Benjamin «Angelus Novus», μας έδωσε την ιδέα, στη συντακτική επιτροπή του περιοδικού, να ζητήσουμε από τους νέους που γεννήθηκαν μετά τη μεταπολίτευση να εκφέρουν τη δική τους άποψη για το σημερινό και το μελλοντικό τοπίο της πόλης.

Ο Benjamin επιχείρησε, μέσα από τις περιγραφές του για τις πόλεις, να αποτυπώσει την πολυσημία του αστικού χώρου σε διαφορετικούς ιστορικούς και γεωγραφικούς τόπους. Οι αναλύσεις του για το Βερολίνο των παιδικών του χρόνων, αλλά και το Παρίσι, τη Νάπολη, τη Μόσχα, το San Gimignano, ουσιαστικά περιγράφουν την πόλη ως χώρο συγκρότησης του πολιτισμού.

Η μετεμφυλιακή Ελλάδα, και φυσικά η Θεσσαλονίκη, ξεκινούσε με πολλά ανοιχτά τραύματα την “απαραίτητη” ανοικοδόμηση της δεκαετίας του ΄50 και ’60 με τους όρους της αντιπαροχής, διαμορφώνοντας ουσιαστικά τη σημερινή εικόνα. Οι νέοι της πόλης δεν γνώρισαν, όπως οι γονείς τους, την ανοικοδόμηση που κατέστρεφε μπροστά στα μάτια τους τα σπίτια με τους κήπους πάνω στη θάλασσα, δημιουργώντας το μέτωπο της νέας παραλίας· δεν είδαν το ξήλωμα του τραμ· δεν γνώρισαν την ιχθυόσκαλα στη Σαλαμίνα ή το υπαίθριο καφενείο του Λευκού Πύργου, ή την καταστροφή της Πάνω Πόλης και τις ατελείωτες διανοίξεις οδών για τη διέλευση

Η ερμηνεία του Walter Benjamin
για τον πίνακα *Angelus Novus* του Paul Klee

Ένας πίνακας του Klee, με τίτλο Angelus Novus, *παριστάνει έναν άγγελο έτοιμο να πετάξει μακριά από κάτι που παρατηρεί με μεγάλη προσήλωση. Τα μάτια του είναι εκστατικά, το στόμα του ανοιχτό, τα φτερά του απλωμένα. Να πώς απεικονίζει κάποιος τον άγγελο της ιστορίας. Το πρόσωπό του είναι στραμμένο στο παρελθόν. Μέσα από αλυσιδωτά γεγονότα, βλέπει μια μοναδική καταστροφή να στοιβάζει συντρίμμια πάνω σε συντρίμμια και να τα σωριάζει μπροστά στα πόδια του. Ο άγγελος θα ήθελε να μείνει εκεί, να ξυπνήσει τους νεκρούς και να ξαναστεριώσει ό,τι συντρίφτηκε. Όμως, από τον Παράδεισο ξεσπά μια θύελλα, αρπάζει τα φτερά του με τέτοια βία, που ο άγγελος δεν μπορεί πια να τα κλείσει. Η θύελλα αυτή τον σπρώχνει, χωρίς να μπορεί να αντιδράσει, στο μέλλον όπου έχει στραμμένη την πλάτη του, ενώ ο σωρός από τα συντρίμμια υψώνεται μέχρι τον ουρανό. Η θύελλα είναι αυτό που ονομάζουμε πρόοδο. (Walter Benjamin,* Theses on the Philosophy of History, *1940· μετάφραση Θ. Ανδρουλάκη και Μ. Παγκάλου, από το* Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και κριτική, *του Kenneth Frampton, Θεμέλιο 1987)*

του αυτοκινήτου (για να αναφέρουμε κάποια ελάχιστα που συνέβησαν). Η ιστορία και η τότε εικόνα της πόλης είναι φυσικά γνωστή, μέσα από τις καρτ-ποστάλ, τις οικογενειακές αφηγήσεις, την έρευνα και τις δημοσιεύσεις για τη Θεσσαλονίκη.

Ποια είναι όμως η δική τους "μικροϊστορία"; Τι γνωρίζουμε εμείς οι παλαιότεροι για τη δική τους πόλη, που διαμόρφωσε και διαμορφώνει την κοινωνική και πολιτική διάσταση της πόλης τους; Όλοι γνωρίζουμε ότι πόλη ***είναι ο τρόπος που την αντιλαμβανόμαστε. Ποιες είναι λοιπόν οι μνήμες και οι αφηγήσεις που τους επηρέασαν, ποια είναι τα δικά τους "τοπόσημα", ο βιωματικός τους χώρος; Πώς αντιλαμβάνονται την ποιότητα της καθημερινής τους ζωής; Ποιος είναι ο "οικείος" δημόσιος χώρος για τη γενιά αυτή; Ήταν αναπόφευκτη η συγκεκριμένη πορεία της πόλης; Ήταν βίαιες και ανορθολογικές οι μεγάλες αλλαγές; Ήταν η θύελλα της προόδου που άλλαξε τόσο δραματικά την εικόνα της;***

Με τι όρους μπορούν να περιγράψουν μιαν άλλη πόλη και κοινωνία που δεν διαφαίνεται ακόμη από τις παλαιότερες γενιές;Τέλος: πόσο είναι αλήθεια, όπως υποστήριζε ο Γιώργος Σημαιοφορίδης, ότι η νέα γενιά που μεγάλωσε σε αυτές τις «ακυβέρνητες πολιτείες» θα έχει τις δυνατότητες μιας δυναμικής και κοινωνικής διεκδίκησης για μιαν άλλη εφικτή και διαφορετική Θεσσαλονίκη; Ή μήπως το μέλλον είναι δυσανάγνωστο;

Το παραπάνω κείμενο δόθηκε και στους εννέα νέους, όχι ως οδηγός αλλά ως ερέθισμα για την περιγραφή της δικής τους πόλης. Ο αναγνώστης μπορεί να περιπλανηθεί στα τοπία της πόλης μέσα από τα κείμενα που ακολουθούν, σύμφωνα με τη δική του διάθεση, τα δικά του βιώματα και τη δική του ιστορία. Εξάλλου, όπως είπαμε, ***πόλη*** είναι ο τρόπος που την αντιλαμβανόμαστε.

Ας μην βιαστεί όμως να τα προσπεράσει, επειδή δεν αναφέρονται στους σύγχρονους μύθους για το παρελθόν της Θεσσαλονίκης. Η περιπλάνηση που προτείνεται από τους εννέα νέους ενεργοποιεί ξεχασμένες συλλογικές και ατομικές μνήμες. «Ο σπινθήρας ανάβει αναπάντεχα, εκεί που δεν θα προσέχαμε, γεννιέται από συναντήσεις που ποτέ κυριολεκτικά και μεταφορικά δεν θα τους δίναμε σημασία.»[1]

Η "πρόοδος" άφησε πίσω της τις ασύνδετες εικόνες της πόλης, τις βιωματικές εμπειρίες που ο αναγνώστης θα θελήσει να διαβάσει. Οι νέοι, με τα κείμενά τους, πιστεύουμε ότι μετατρέπουν το αδιάφορο τοπίο της απρόσωπης νεωτερικής πόλης μας –μέσα από τα θραύσματα των διηγήσεων– σε ένα συμβολικό τοπίο μνήμης, σκέψης, τέλος πεδίο γνώσης.

Είναι περιττό να υπογραμμίσουμε ότι οι περιπλανήσεις αυτές μπορούν να ενισχύσουν και να εμπλουτίσουν την ποιότητα του σχεδιασμού και της οργάνωσης του χώρου της Θεσσαλονίκης, γεγονός άλλωστε που συμβαίνει σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, ενισχύοντας το πολύπλοκο έργο ζωής, επικοινωνίας και πολιτισμού στην καθημερινότητά μας.

Από τους γράφοντες ζητήθηκε μία εικόνα που θα συνοδεύει τα κείμενα που περιγράφουν την πόλη τους.

1. Th. Adorno, Δημήτρης Καρύδας - Σταύρος Σταυρίδης, ***Εισαγωγικά κείμενα για τον «Μονόδρομο» του Βάλτερ Μπένγιαμιν***, Άγρα 2004

της ΛΙΝΑΣ ΛΙΑΚΟΥ
Αρχιτέκτονα

Ένα παιχνίδι μνήμης σε μια πόλη που αλλάζει

Συνήθειες και εξαρτήσεις που δημιουργήθηκαν από συγκεκριμένες στιγμές, τόπους και διαδρομές μέσα στη Θεσσαλονίκη καθόρισαν και το σύνολο της ύπαρξής μου. Η νέα παραλία, το παρκάκι πίσω από την παιδική βιβλιοθήκη του Βαφοπούλειου και η διαδρομή του αστικού λεωφορείου κατά μήκος της Βασιλίσσης Όλγας διαμόρφωσαν τον τρόπο που αντιλαμβάνομαι τον εαυτό μου μέσα στην πόλη.

Οι πρώτες μου μνήμες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τη νέα παραλία, είτε πρόκειται για βόλτα με τη γιαγιά μου, πηγαίνοντας σε ομιλία του Ανδρέα Παπανδρέου στο «Μακεδονία Πάλας» το 1989, είτε την Πρωτοχρονιά του 1997, πηγαίνοντας στους εορτασμούς για την Πολιτιστική Πρωτεύουσα στον Λευκό Πύργο. Οι δύο αυτές στιγμές, όσο διαφορετικές και αν ήταν, καταγράφτηκαν στη μνήμη μου σαν ταυτόσημες, μιας και σηματοδότησαν την έναρξη της σχέσης μου με την κοινωνική διάσταση αυτής της πόλης.

Για μένα, που κατοικούσα στα ανατολικά, η διαδρομή με το λεωφορείο προς το κέντρο της πόλης είχε πάντα μια αίσθηση τελετουργίας, καθώς το λεωφορείο περνούσε σταδιακά από όλες αυτές τις γειτονιές (Ανάληψη, Σχολή Τυφλών, Αγία Τριάδα) μέχρι να φτάσει στο κέντρο. Η γραμμικότητα της Βασιλίσσης Όλγας, σε συνδυασμό με αμέτρητα καταστήματα, κινηματογράφους, καφενεία, και τη συνεχόμενη ροή κόσμου που ανεβοκατέβαινε στις στάσεις, έδινε μια αίσθηση σχεδόν κινηματογραφική, έτσι όπως μηδένιζε τη χωρική απόσταση ανάμεσα στο κέντρο και τις περιφερειακές γειτονιές της Θεσσαλονίκης.

Έχω φύγει πλέον από την πόλη, όμως, κάθε φορά που επιστρέφω, επαναλαμβάνω τις ίδιες διαδρομές ευλαβικά, προσπαθώντας να καλύψω αυτήν την απώλεια του τόπου. Για μένα η Θεσσαλονίκη είναι πια στιγμές και σταθερές εικόνες στον χρόνο. Η Θεσσαλονίκη αλλάζει, ή αλλάζω εγώ, ή αλλάζουμε και οι δύο. Η απόσταση έκανε σαφή την τομή που ήδη έχει προκαλέσει ο χρόνος κι οι μεταβολές. Η νέα παραλία που έγινε πια «πιο νέα», ένας ανοίκειος για μένα τόπος αστραφτερών και αρυτίδωτων επιφανειών, όπου όμως δεν μπορώ να αναγνωρίσω κομμάτια μου σε αυτήν και δεν έχω πια τον χρόνο να δημιουργήσω νέα. Την ίδια στιγμή, η Βασιλίσσης Όλγας μετατρέπεται σταδιακά σε έναν οδικό άξονα που άνευρα διασχίζει τις γειτονιές της ανατολικής Θεσσαλονίκης, χωρίς να τις συνδέει. Καθώς κοιτάω από το παράθυρο του λεωφορείου, παίζω ένα παιχνίδι με τη μνήμη μου: πόσα καταστήματα έκλεισαν, πόσα άλλαξαν χρήση, τι ήταν εκεί πριν; Όσο για το παρκάκι πίσω από το Βαφοπούλειο, πάντα εκεί, στη θέση του, βλέπει τις γύρω πολυκατοικίες καθώς ρημάζουνε και συνεχίζει να υποδέχεται τα παιδιά από τη διπλανή βιβλιοθήκη.

Πού θα βάλουμε το κοντέρ της πόλης;
Φωτογραφία: Λίνα Λιάκου

Η Θεσσαλονίκη προσπαθεί, προσπαθεί να βγάλει το κεφάλι πάνω από το νερό και να επιπλεύσει· στη Θεσσαλονίκη βλέπεις αντίσταση στο κύμα θλίψης που έχει σαρώσει την Αθήνα. Κανείς δεν μπορεί να σταματήσει τη μεταβολή, αλλά ποιος θα είναι ο δρόμος που θα την ολοκληρώσει; ο δρόμος της ανάσχεσης ή της ανάταξης; Τι κρατάμε και τι αφήνουμε πίσω μας; με ποια ταχύτητα τρέχουμε; Χρειάζεται να ορίσουμε την επιθυμία μας· τι είναι αυτό που επιθυμούμε για την πόλη αυτή; Ποια είναι η σχέση μας με τους άλλους; Πώς μας αντιλαμβάνονται σε άλλους, απόμακρους τόπους; Η Θεσσαλονίκη πρέπει να μπορέσει να οραματιστεί το μέλλον της με τόση παραστατικότητα και σαφήνεια, ώστε να αισθάνεται κανείς πως έχει φτάσει στον προορισμό του πριν ακόμα ξεκινήσει.

του ΣΤΡΑΤΟΥ ΝΑΝΟΓΛΟΥ
Αρχαιολόγου

Ασκήσεις μνήμης

Δεκαπέντε χρόνια στη Θεσσαλονίκη. «Εξ Αττικής ορμώμενος», έκανα κάμποσο για να μάθω τα κατατόπια, να αποκτήσω σημεία αναφοράς, να αλλάξω τις πινακίδες των δρόμων με κτίσματα, με υπηρεσίες, με καταστήματα, και τέλος με την εκάστοτε ανάμνηση από την τάδε ή τη δείνα συνάντηση. Η Γούναρη έγινε Ναυαρίνου, η Καμάρα έγινε ο Μάκης, ώσπου να μην χρειάζεται ένα όνομα για να κινηθεί το σώμα μου προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, να πάρει τους ίδιους δρόμους, να περάσει τα ίδια φανάρια («από δω είναι πιο γρήγορα»). Μικρή πόλη τελικά, με ευθείες κι εκκλησίες, μαθαίνεται.

Για μένα η επένδυση με την ιστορική γνώση ήρθε μετά. Τα αρ-ντεκώ τα είδα εκ των υστέρων. Πρώτη ήταν η «Δωδώνη» με την μπουγάτσα μόνο φύλλο. Η Καλαμαριά εκτεινόταν γύρω απ' την ψαροταβέρνα που μου έδειξε η Αγλαΐα. Η Τσιμισκή ήταν ο δρόμος προς τα βιβλιοπωλεία. Και στον γυρισμό για καφέ, σε κανέναν παράδρομο της παραλιακής. Εξακολουθώ να λέω τη Διαγώνιο με τ' όνομά της.

«Ενοικιάζεται»
Φωτογραφία: Στράτος Νανόγλου

Μετά έφυγα από το κέντρο, έμαθα να κινούμαι αυτόματα σε άλλες γειτονιές. Τώρα πια τα μοσχαρίσια ορόσημα ήταν προσφορά του Αλέκου και το φαρμακείο βαφτίστηκε Γιωργία.

Το κέντρο οριοθετείται πλέον από τις στάσεις του ΟΑΣΘ («όχι, όχι, στην άλλη να κατέβουμε»). Κι η διαδρομή υπαγορεύεται απ' το πού έχει ίσκιο, από πού μπορεί να περάσει το καρότσι, τι να δούνε τα παιδιά. Όλα αυτά, βουτιές στα κύματα αλλοτινών περιπλανήσεων, ψάχνοντας για το σημείο που θα είναι οικείο, θα σε βάλει στο γνώριμο μονοπάτι, το ξένοιαστο, να μπορέσεις να πεις μια κουβέντα για όσα έχεις δει εδώ ή εκεί («περίμενε να δεις τι έχει, μόλις στρίψουμε»).

Μόνο που τώρα τελευταία έχει βαλθεί αυτή η έρμη η «ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ» να πάρει όλα τα κτίρια. Από κοντά και η «ΠΩΛΕΙΤΑΙ», αλλά δεν έχει τόση πέραση. Γυμνά τζάμια, ούτε καν οι λευκές ταινίες χιαστί, και όλα ίδια, δίπλα δίπλα, να χάνεις τον προσανατολισμό, να μην μπορείς να δώσεις ένα ραντεβού ούτε με άνθρωπο ούτε και με ανάμνηση. Μονοπώλιο καταντάει.

Τα νέα σήματα φυτρώνουν σε εμπριμέ. Κουβέρτες στις εισόδους των πολυκατοικιών και κάτω από τα παγκάκια. Μπορείς να παρατηρήσεις ακόμη και μια σταθερότητα στην επιλογή του χώρου. Να βάλεις σημάδι τον συγκεκριμένο μπόγο, έστω εφήμερο. Και να ελπίζεις ότι ο λόγος που δεν σου προσφέρει πια έναν μπούσουλα είναι γιατί βρήκε πιο απάνεμη είσοδο.

Τι άραγε θα βγει απ' αυτές τις επίπονες ασκήσεις μνήμης; Θα στραφούμε σε άλλα ορόσημα ή θα μάθουμε να μιλάμε με τους πλησίον; Θα ψάχνουμε για οδηγίες ή για συντροφιά; Όπως και να 'χει, καινούριοι χάρτες θα προκύψουν: γενικοί, ειδικοί, αναλυτικοί, τουριστικοί, εκπαιδευτικοί, εκνευριστικοί, ρομαντικοί κ.ο.κ. Τον δικό μου, σας παρακαλώ, τον θέλω εξ αδιαιρέτου, κι ας είναι τσαλακωμένος και λειψός.

του **GAZMEND ELEZI**
Μεταπτυχιακού φοιτητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ

Η Θεσσαλονίκη ενσωματωμένη στα βιώματα ενός "άλλου"

«Σε αυτή την εικόνα αποτυπώνεται το μεγαλύτερο μέρος των καθημερινών μου δραστηριοτήτων στη Θεσσαλονίκη όλα αυτά τα χρόνια.»

Όταν πρωτοήρθα στην Ελλάδα, περνώντας από τα βουνά, όπως οι περισσότεροι μετανάστες από την Αλβανία, και εγκαταστάθηκα στην Αθήνα, δεν είχα ιδέα τι εστί μετανάστης. Γρήγορα όμως έμαθα με τον πιο σκληρό τρόπο, και μέσα από τραυματικές εμπειρίες, τι σημαίνει να είσαι ξένος, δακτυλοδεικτούμενος και σχεδόν ανεπιθύμητος. Παρ' όλα τα προβλήματα που αντιμετώπιζα στην καθημερινότητά μου ως μετανάστης, ήταν ζήτημα μερικών ετών να προσαρμοστώ στη νεοελληνική πραγματικότητα.

Αρκετά χρόνια μετά, όταν τον Αύγουστο του 2006 μία υπάλληλος του Υπουργείου Παιδείας μού ανακοίνωνε ότι είχα περάσει στο Αριστοτέλειο Πανεπιστημίο Θεσσαλονίκης, κάθε άλλο παρά ενθουσιασμένος ήμουν από αυτήν την εξέλιξη, καθώς η απογοήτευση για την αποτυχία του στόχου μου να σπουδάσω στην Αθήνα έπνιγε τα όποια συναισθήματα χαράς για την εισαγωγή μου στο πανεπιστήμιο.

Έτσι, χωρίς να αποτελεί στην ουσία επιλογή μου, οι σπουδές μου στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ήταν η αιτία για να αρχίσει η σχέση μου με τη Θεσσαλονίκη. Η πόλη έγινε ένας από τους σημαντικότερους σταθμούς της ζωής μου, παρά το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα την ξέρω ελάχιστα. Εδώ ζω μια άλλη πραγματικότητα της Ελλάδας, διαφορετική από αυτήν που είχα αντικρίσει όλα τα προηγούμενα χρόνια, διότι μου δόθηκε η δυνατότητα να έχω τις ίδιες ευκαιρίες με τους Έλληνες πολίτες. Επιπλέον, μπορούσα να ελπίζω για κάτι καλύτερο στην επαγγελματική μου ζωή, πέρα από τις χειρωνακτικές εργασίες, που έχουν γίνει συνώνυμο με την τύχη του οικονομικού μετανάστη, και οι οποίες ήταν και στην περίπτωσή μου η κυρία απασχόληση όλα αυτά τα χρόνια. Την αίσθηση της ισότητας, αν και σε λίγες περιπτώσεις, την είχα ξανανιώσει στην Ελλάδα, με τη διαφορά ότι η κοινωνική ισότητα που απολαμβάνω στη Θεσσαλονίκη δεν είναι κάτι εφήμερο και ξεπερνά τα στενά επαγγελματικά όρια, επεκτεινόμενη και σε άλλες πτυχές της ζωής μου. Όλη αυτή η αλλαγή στη ζωή μου οφείλεται στο υγιές κοινωνικό και επαγελματικό περιβάλλον, χωρίς προκαταλήψεις και διακρίσεις, που αντίκριζα στους χώρους του Α.Π.Θ.

Βέβαια, στη Θεσσαλονίκη υπάρχουν χιλιάδες μετανάστες, οι οποίοι δεν έχουν την ανάλογη με μένα αντιμετώπιση όσον αφορά την κοινωνική ισότητα, τις ευκαιρίες και τον ρατσισμό, πόσο μάλλον σε μια περίοδο κατά την οποία ο κοινωνικός συντηρητισμός διογκώνεται, οι ξενοφοβικές φωνές έχουν πολλαπλασιαστεί, και οι επιθέσεις κατά μεταναστών παίρνουν ανησυχητικές διαστάσεις. Από την άλλη μεριά, η πολυπολιτισμικότητα της Θεσσαλονίκης είναι πλέον μια πραγματικότητα που δεν μπορούμε και δεν πρέπει να την παραβλέψουμε.

Γι' αυτούς τους λόγους, θεωρώ πως αξίζει να προσπαθήσει κανείς να καταπολεμήσει τις κοινωνικές διακρίσεις και τον ρατσισμό όπως και όπου μπορεί, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ύπαρξη ίσων ευκαιριών και για τους μετανάστες, στη σημερινή αλλά και τη μελλοντική Θεσσαλονίκη. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα απέτρεπε αρκετά κοινωνικά φαινόμενα που σχετίζονται με την περιθωριοποίηση και την γκετοποίηση κοινωνικών ομάδων και γειτονιών, και θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην αρμονική συνύπαρξη των διαφορετικών στοιχείων της πόλης. Άλλωστε, η συμβίωση διαφορετικών πολιτισμών ή θρησκειών υπήρξε για αιώνες ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά που έκαναν τη Θεσσαλονίκη μια ξεχωριστή, σημαντική και αξιαγάπητη πόλη.

της ΡΟΖΑΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ
Ηθοποιού

Έφυγα στα 19

υποβρύχιο στο «Ματζέστικ» στην παραλία — χορός στο χαμηλοτάβανο μαγαζί απέναντι απ' τη Μητρόπολη — βελάκια στο μαγαζί στην παραλία — κρέπες με την κοριτσοπαρέα στο πανοκότεινο μαγαζί του Γάλλου στο στενό κοντά στον Λευκό Πύργο — αδρεναλίνη στις Σαράντα Εκκλησιές έξω απ' το παράθυρό σου και στο μαγαζί με την κλασική ροκ στο ίδιο στενό — παρέες στην Κούσκουρα — νύχτες χωρίς τέλος στα στενά κοντά στη Μοδιάνο — η αίσθηση αυτού που ήταν στα ανέγγιχτα στενά της Άνω Πόλης — η θάλασσα όταν πηγαίναμε βόλτα τη νύχτα — τα φώτα από μακριά — η χρονομηχανή στο Δέλτα του Αξιού — το κρυφό υπόγειο στη Ναυαρίνου — όταν πετούσαμε νερό απ' το μπαλκόνι στη Ναυαρίνου — τα πλακάκια του πεζόδρομου όπως φαίνονταν από πάνω — το μαγαζί με τα βίντατζ στο Βαρδάρι — η ταβέρνα-τρύπα κάπου στην Κασσάνδρου ή την Ολυμπιάδος

Φωτογραφία:
Χρήστος Κυριακόγγονας

και πιο παλιά

παίζοντας τζαμί στο πλακόστρωτο της Άνω Πόλης — λάστιχο στη Θεοφίλου και η Βιργινία που έκανε παράπονα με στριγκιά φωνή — η Σουλτάνα που ροχάλιζε κι η παλιά μονοκατοικία της που κάηκε — η Κατερίνα κι η μάνα της που μένανε σ' ένα παλιόσπιτο μεγάλο πιο πάνω από μας — λευκό — η μεγάλη αυλή με τα πορτοκαλί αναρριχώμενα της Ευρύκλειας — τα νυχτολούλουδα στα στενά της Άνω Πόλης — όταν τρώγαμε αγιόκλημα απ' τις αυλές — σκαρφάλωμα απ' τα κάγκελα του Όσιου Δαυίδ τη νύχτα — ο Τζότζος και το βρώμικο αλάτι με τις δαχτυλιές — όταν έριχνε μαδέρια απ' τα ντουλάπια του στο τζάκι — το πρώτο μεθύσι στο μπαλκόνι της Δανάης στον Άγιο Παύλο — το πρώτο φιλί στους Κήπους του Πασά — η μαυροντυμένη φιλόλογος που της αντιμίλησα στον Κέδρινο λόφο για το χαστούκι στον Θανάση — σκαρφάλωμα και άραγμα στο πυροβολείο — ο κυρ-Αντώνης με την αυλή στο σοκάκι στο Κουλέ Καφέ κι η γριά με την καμπούρα που του 'φερνε φαγητό — η τρελή γριά Καλλιόπη που φώναζε πουτάνα - ειρήνη - πόλεμος — όταν έχασε το παιδί κι έμενε στο σπίτι το παλιό με τα μπλε παντζούρια στο Τσινάρι — η αγαπημένη Λένα με την ελιά που έμενε σ' ένα σπιτάκι χωμένο πίσω απ' τα δέντρα και πιο κάτω απ' το έδαφος στη Θεοφίλου — η γάτα που γέννησε στο μπαλκόνι του δωματίου μου στην Άνω Πόλη — το πέρασμα μέσα απ' την κρυφή τρύπα στα τείχη για να πάω σχολείο —

απ' όταν έφυγα

μπουζουκερί στρας κ μαλλί σαλονικί
τραπεζάκια παντού
τακούνια και το «Ματζέστικ» έγινε γυαλάδα παραλίας

έχασα και τις αναφορές μου και για το μέλλον δεν μπορώ να πω
επιθυμώ όμως
ωραία θα 'ταν
μια ουσιαστική αναγέννηση
απ' όσους αγαπούν να ζουν σ' αυτήν την πόλη
και μια ανάπλαση με την ιστορία της βεντάλιας
να βλέπουν οι νεότεροι
να θυμούνται
αν δεν έχουν πεθάνει ακόμα
οι παλιότεροι.

του ΘΑΝΟΥ ΝΟΤΤΑ
Μεταφραστή, δικηγόρου

Δυο σκέψεις απ' αλλού

Η Σαλονίκη πάντα είχε για μένα την αίσθηση του ορίου: σαν να ισορροπούσε με κόπο μεταξύ λίβα και βαρδάρη, Ανατολής και Δύσης, ελληνορθόδοξου αυτισμού και κοσμοπολίτικης παρακμής, συντηρητικού επαρχιωτισμού και αιχμηρού αντεργκράουντ· μεταξύ του υψίσυχνου κυνισμού της δεκαετίας του '90 και της ζεστής, μακρόσυρτης φωνής του σαλεπιτζή.

Ίσως αυτό να συμβολίζει κι εκείνος ο αμοιβαίος δισταγμός στη σχέση της πόλης με τη θάλασσα. Σαν τσακωμένο ζευγάρι, στέκουν από πάντα δίπλα δίπλα, με σεβασμό στην αυστηρή μαρμαρένια γραμμή που τις χωρίζει — ένα σύνορο που το παραβιάζουν με θράσος μόνο τα καλάμια των ψαράδων και οι μηροί των εφήβων εραστών που μπλέκονται τεταμένοι στον αέρα, στοχεύοντας τα τάνκερ και την κορφή του Ολύμπου. Αν κάποτε αυτή η θάλασσα ένωνε, δεν μπορώ να πω ότι το ξέρω. Για μένα, ο Θερμαϊκός ήταν από πάντα μια οθόνη, μια απροσπέλαστη αναπαράσταση, με την οποία οι κάτοικοι της πόλης ημερεύουμε υπνωτισμένοι σαν από παιδικό βιου-μάστερ. Αυτή η οθόνη είναι άλλοτε διαυγής, σαν γρανίτα, με την κορυφογραμμή να κόβει τα βαθιά χρώματα στη μέση, κι άλλοτε πάλι είναι θολή, με τη θάλασσα από ρευστό ατσάλι και τον ορίζοντα να μην χολοσκάει και πολύ για τη διάκριση ουρανού και γης.

Πόσο μου έχει λείψει αυτό στην Αθήνα... Εκεί τον ορίζοντα πρέπει να τον αναζητάς κάθε φορά απ' την αρχή.

Ναι, ξέχασα να το πω... εδώ και λίγα χρόνια ζω πλέον στην Αθήνα. Μετά από πάνω από τρεις δεκαετίες, η Θεσσαλονίκη, μάνα στοργική κι ανεπαίσθητα φορτική, μ' άφησε να φύγω «για λίγο» και θαρρείς τη γέλασα και δεν έχω επιστρέψει ακόμα. Όταν στην Αθήνα λες ότι έχεις έρθει από τη Σαλονίκη, συνήθως σε κοιτούν με απορία: «Μα καλά, άφησες τέτοια πόλη κι ήρθες σ' αυτό το χάος;» Τότε αναγκάζομαι να εξηγηθώ: Μ' αρέσει η Αθήνα. Είναι ένας άλλος τόπος, που τον χειμώνα μοσχοβολάει γαζία και κάτουρο και, όταν την περπατάς, το νιώθεις ότι αυτή είναι η γλυκόξινη μυρωδιά της αλήθειας και της βίας, που σήμερα είναι το ίδιο. Είναι η ομορφιά που προκύπτει από μια άλλη, βαθιά διάκριση, η οποία μοιάζει φυσική σε μια πρωτεύουσα που αυτή την εποχή γεννάει νόημα σε κάθε γωνιά του δρόμου, κάτω και πίσω από κάθε νεραντζιά. Εκεί νομίζεις ότι συμβαίνουν όλα τα κακά και όλα τα καλά, χέρι χέρι, σαν να είναι κάτι αυτονόητο. Αυτή η αίσθηση, αυτό το νόημα κοιτάει με αγωνία εξόφθαλμα προς τα έξω. Η δική μου πόλη κοιτούσε και κοιτάει ακόμη προς τα μέσα. Ευτυχώς. Κάποιος πρέπει να το κάνει κι αυτό...

Η Σαλονίκη μου είναι μια σιωπηλή αντίφαση, και νομίζω ότι γι' αυτό δεν τη βαρέθηκα ποτέ. Ήταν πάντοτε ο πιο πρόσφορος καθρέφτης της διάθεσής μου και της γενιάς μου, που αμφιταλαντευόταν επίσης μεταξύ μιας νιότης, που σαν από πάντα να εκκρεμούσε, και ενός πρόωρου γήρατος, που περιέφερε μια αίσθηση εγγενούς χρονικότητας των πάντων, με τη μορφή μιας άκαιρης σοφίας που κανένας μας δεν ζήτησε. Ίσως γι' αυτό η Θεσσαλονίκη άλλοτε μου προξενεί απόγνωση επειδή φαίνεται ότι δεν αλλάζει σε τίποτα κι άλλοτε την ευγνωμονώ ακριβώς γι' αυτό. Σ' αυτόν τον τόπο, αν αποφύγεις τη σκλήρυνση που σου την έχει στημένη από νωρίς, μαθαίνεις ότι όσο λιγότερα ορίζεις τόσο περισσότερα γνωρίζεις. Και ότι εδώ σχεδόν ποτέ δεν είσαι αρκετά νέος ώστε να ξέρεις τα πάντα.

Φωτογραφία: Θάνος Νόττας

Φωτογραφία: Σάκης Ισαακίδης

της ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΔΕΛΗΧΑΤΖΟΓΛΟΥ
Νοσηλεύτριας, ιδιωτικής υπαλλήλου

Η πόλη που ενώνει τον ουρανό με τη θάλασσα

Η Θεσσαλονίκη είναι η πόλη όπου γεννήθηκα και μεγάλωσα, μια απο τις ομορφότερες πόλεις της χώρας μας· είναι ο τόπος που θα ανακάλυπτα ως παιδί και θα έδενα τη ζωή μου ως ενήλικας. Η πόλη αυτή διαθέτει μια γοητεία απαράμιλλη, που δεν μπορεί να αφήσει κανέναν ασυγκίνητο. Από τα παιδικά μου χρόνια οι αναμνήσεις μου είναι αρκετά έντονες. Κλασική βόλτα στην πόλη, περίπατος στο λιμάνι, χαραγμένη στην ψυχή μου η ώρα που ο ήλιος σμίγει με τη θάλασσα. Ακόμα θυμάμαι πως φώναζα στους γονείς μου να μείνουμε κι άλλο να κοιτάμε το ηλιοβασίλεμα.

Μεγάλωσα σε μια συνοικία της Θεσσαλονίκης που μου έδωσε τη δυνατότητα να τρέξω στους δρόμους, να ανακαλύψω μόνη τη γειτονιά μου και να εξαντλήσω την ορμή ενός παιδιού μέσα στο παιχνίδι, αποφεύγοντας τα μειονεκτήματα του αστικού κέντρου, που θέλουν τα παιδιά κλειδωμένα μέσα στα διαμερίσματα. Στην πόλη μας οι τέχνες και τα γράμματα κατέχουν εξέχουσα θέση και η συνοικία όπου μεγάλωσα περήφανα διαθέτει ένα κέντρο πνεύματος και πολιτισμού ξεχωριστό στους κόλπους της διανόησης. Λίγα μέτρα από το σπίτι μου, στο σημείο όπου μικρή ζούσα τα παιχνίδια μου, βρίσκεται η Μονή Λαζαριστών· αποτέλεσμα ήταν από μικρή ηλικία να μπω στη διαδικασία της παρακολούθησης θεατρικών παραστάσεων, συναυλιών, εκθέσεων και άλλων εκδηλώσεων.

Η ιστορία των Ελλήνων περνάει μέσα από την πόλη· το μαρτυρούν τα μάρμαρα και οι τοιχογραφίες, που δυστυχώς βρίσκονται πλέον κάτω από την πόλη. Η Θεσσαλονίκη όμως είναι και τόπος συνάντησης πολιτισμών και εθνοτήτων. Μια διαπολιτισμική πόλη, μια μεγάλη αγκαλιά για όλους, που ξέρει να οικειοποιείται όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που μπορούν να την κάνουν ξεχωριστή. Το γραφικό παζάρι των Εβραίων, ο καθολικός ναός στη Φράγκων και λίγο πιο ψηλά ο πολιούχος Άγιος Δημήτριος. Το θρησκευτικό αίσθημα των κατοίκων είναι ιδιαίτερα υψηλό και εκφράζεται μέσα από τις πολυάριθμες εκκλησίες. Στολίδια όχι μόνο θρησκευτικού ενδιαφέροντος αλλά και ιστορικού είναι η Αγία Σοφία, ο Άγιος Δημήτριος, καθώς και η Ροτόντα και η Παναγία Δεξιά.

Χαίρομαι που μεγάλωσα στη Θεσσαλονίκη, "γεμίζω" με τα χρώματά της. Ό,τι και αν μου συμβεί, μια βόλτα στην πόλη μού δίνει και πάλι δύναμη να συνεχίσω. Εδώ γεννήθηκα, εδώ μεγάλωσα, εδώ θέλω να μεγαλώσω κάποια στιγμή τα παιδιά μου και να αποκτήσουν τις δικές τους εμπειρίες.

της ΖΩΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
Αρχιτέκτονα

Θεσσαλονίκη, μια πόλη πάντα σε εξέλιξη

Τι είναι η Θεσσαλονίκη για μένα; Πώς να χαρακτηρίσω μια πόλη στην οποία έζησα, στην οποία έμαθα να κινούμαι, να ζω, να συνυπάρχω, να αγωνίζομαι, να μαθαίνω, να ανέχομαι και τέλος να αποδέχομαι; Φοβάμαι πως πια δεν μπορώ να είμαι αντικειμενική ως προς την πόλη αυτή, να ψέξω αρκετά τα κακώς κείμενά της ή να είμαι ακόμα και κριτική, αφού εδώ και αρκετούς μήνες την "εγκατέλειψα" για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό, και όλα πλέον τα βιώνω μέσα από το πρίσμα της απόστασης και της νοσταλγίας.

Η διαχρονική διαμόρφωση της Θεσσαλονίκης όπως τη διδάχτηκα αρχιτεκτονικά, μορφολογικά και τυπολογικά στα φοιτητικά μου χρόνια, φανέρωνε πάντα μια πόλη με τρομακτικές δυνατότητες, μήλο της έριδος για τους γειτνιάζοντες λαούς και φυσικά ένα παράκτιο εκτενές μέτωπο έτοιμο να ικανοποιήσει καθε οικονομική, εμπορική και γεωγραφικοπολιτική φιλοδοξία. Ταυτόχρονα, η πόλη αποτέλεσε μια πολυπολιτισμική αγκαλιά για λαούς διαφόρων εθνικοτήτων, που ως επί το πλείστον συμβίωναν ειρηνικά και συμπληρωματικά.

Όμως, το αισθητικό και αισθητηριακό κενό που ακολούθησε τα χρόνια της ανοικοδόμησης του 50'-'60, μαζί με όλα τα σύνδρομα υλικής και άυλης ένδειας, καθώς και τα διάφορα μεταναστευτικά κύματα, διαμόρφωσαν ουσιαστικά την εικόνα της πόλης που μας κληροδοτήθηκε. Ένα πεπαλαιωμένο και αδιάφορο κτιριακό δυναμικό, συνδυασμένο με έναν υποβαθμισμένο ή και ανύπαρκτο δημόσιο χώρο, κατάλοιπο του κτισμένου περιβάλλοντος.

Φωτογραφία: Ζωή Γεωργίου

Κάθε φορά που επιστρέφω πάντως στη Θεσσαλονική και τη βλέπω από ψηλά, μία πόλη απλωμένη πέρα ώς πέρα σε σχήμα μακρόστενο και πεπιεσμένο βόρεια από τον βράχο του Σέιχ Σου, πάντα συνυφασμένη με το υγρό στοιχείο της θάλασσας, φαίνεται αστικά και πολεοδομικά να λειτουργεί τόσο αρμονικά. Τα οικοδομικά της τετράγωνα, οι χαράξεις των δρόμων της, η κίνηση των αυτοκινήτων, ακόμα και αυτό το είδος κατοικίας, η "πολυκατοικία", που φαίνεται τόσο ανάγλυφο και φλύαρο στην όψη του, ακόμα και αυτό από ψηλά δίνει στην πόλη έναν αναπάντεχο πλουραλισμό. Εννοείται φυσικά πως όσες φορές και αν προσγειώθηκα και απογειώθηκα από το αεροδρόμιο δεν εντόπισα με ευκολία αυτό που στο εξωτερικό είναι αυτονόητο: ελεύθερο, δημόσιο χώρο πρασίνου ή έστω χώρο εκδήλωσης κοινωφελών συμπεριφορών και δράσεων.

Δεν πτοούμαι όμως, η Θεσσαλονίκη είναι κάτι παραπάνω απο αυτό. Σύμφωνα με τον Kevin Lynch και το βιβλίο του ***The Image of the City***, πετυχημένη πόλη είναι αυτή που έχει εκείνα τα τοπόσημα, εκείνον τον σχεδιασμό, που κάνει τον κάτοικο και τον επισκέπτη της να μπορεί να προβάλει τις δικές του βιωματικές εμπειρίες πάνω της, να οικειοποιηθεί την αύρα της, και εντέλει να μπορέσει να προσανατολιστεί στα μετρικά της δεδομένα. Νομίζω πως η Θεσσαλονίκη ανταποκρίνεται σε αυτόν τον ορισμό της "ιδανικής πόλης" για μένα.

Θα μπορούσε κάποιος να πει πως η ίδια η πόλη μόνη της έχει καταστρέψει την ιστορία της, την αρχιτεκτονική της, τα κτίριά της και εν γένει όλα όσα συγκροτούσαν την αρχιτεκτονική και ιστορική ταυτότητά της. Δεν ξέρω όμως γιατί έστω και σε αυτά τα λίγα εναπομείναντα θραύσματα ιστορίας μπορώ να δω ένα ζωντανό ακόμα παρελθόν και ένα θορυβώδες και γεμάτο δυνατότητες παρόν και μέλλον. Δεν μπορώ να αγνοήσω την πολυσημία του αστικού της χώρου, το ενεργό κοινωνικά δυναμικό της, τη δύναμη του κινούμενου πληθυσμού της, τις ετεροτοπίες του χώρου της, που συνθέτουν έναν ξεχωριστό τόπο για κάθε ώρα, καθε μέρα και εποχή. Θα μπορούσα να αναλύσω κάθε γωνιά της Θεσσαλονικής όπως την έχω μελετήσει, κάθε υποβαθμισμένη ξεχασμένη γειτονιά της, κάθε συνοικία και κάθε προάστιο. Θα μπορούσα να αναφερθώ σε όλα εκείνα τα κομμάτια εγκαταλειμμένης γης μέσα στον ιστό της, πρώην στρατόπεδα, παλιές βιομηχανικές εκτάσεις. Θα μπορούσα να μιλήσω για τα αυτοκίνητα και την αδιαχώρητη κίνηση, για την έλλειψη σχεδιασμού, για τις πολυκατοικίες, για τα πεζοδρόμια, για τα αστικά λεωφορεία, για την απουσία πρασίνου, εντέλει για έναν τόπο διαρκούς κίνησης και αλλαγής, ο οποίος στο κυνήγι της "προόδου" έχει χάσει κάθε χαρακτηριστικό ανθρώπινης πόλης. Αν με ρωτήσετε, αυτός είναι πραγματικά ο "οικείος" αστικός χώρος για μένα, αυτόν βιώνω καθημερινά από τότε που έμαθα να κινούμαι στην πόλη. Αν όμως πόλη είναι αυτό που αντιλαμβάνεται ο καθένας μέσα από τις δικές του εμπειρίες, μέσα από τη δική του προσωπική θεώρηση για τα πράγματα, τότε για μένα η Θεσσαλονίκη είναι μια πόλη μονίμως σε εξέλιξη, μια πόλη μονίμως σε μετάβαση, μια πόλη από την οποία, σαν σύγχρονος Ανταίος, αντλώ δύναμη από το πολύβουο τόπο της.

της ΑΝΝΑΣ ΧΑΤΖΗΑΓΓΕΛΙΔΗ
Συμβούλου Πολιτιστικής Διαχείρισης & Επικοινωνίας, ιστορικού τέχνης

Μετοίκησις

Το φωτογραφικό έργο ***Μετοίκησις*** της Λίζης Καλλιγά αποτυπώνει μία από τις Κόρες, εξ ολοκλήρου τυλιγμένη και έτοιμη για μεταφορά από τον βράχο της Ακροπόλεως στην καινούργια της κατοικία, το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης. Το λευκό ύφασμα που τη σκεπάζει κρύβει τη μορφή της και καλύπτει την ιστορία της, η αρχαία ύλη όμως που βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια φαίνεται ζωντανή και σε κίνηση.

Ο αρχιτέκτονας και θεωρητικός Rem Koolhaas, στο δοκίμιό του "The Generic City", ισχυρίζεται ότι η πρόοδος, η ταυτότητα, η αρχιτεκτονική, η "πόλη" και οι δρόμοι της ανήκουν στο παρελθόν. Αν και οι ομοιότητες της Θεσσαλονίκης με τις πόλεις της Μέσης Ανατολής και της Ασίας, που κυρίως αφορούν τον Koolhaas, είναι από ελάχιστες έως ανύπαρκτες, η σύγχρονη αφήγηση της Θεσσαλονίκης, που ειδικά το έτος 2012 επέλεξε να ασχοληθεί κυρίως με τον τελευταίο αιώνα και να αφήσει έξω μεγάλα κομμάτια της ιστορίας της, μου θύμισε ακριβώς αυτό: στη Θεσσαλονίκη του 21ου αιώνα, οι αρχαίες ιστορίες έχουν την τάση να κρύβονται κάτω από το κάλυμμα της γενικότητας, όπως η Κόρη στο έργο της Καλλιγά κρύβεται κάτω από το λευκό ύφασμα.

Λίζη Καλλιγά, Μετοίκησις, 2010

Θεωρώ πως οι γεννημένοι στη δεκαετία του '80 είμαστε οι υλικά προνομιούχοι — ζωές τοποθετημένες σε έναν ασφαλή χωρόχρονο, όπως ήταν η Θεσσαλονίκη των τελευταίων δεκαετιών.

Ως παιδί την ανακάλυπτα μέσα από τους τίτλους των βιβλίων του Ιωάννου που μου έκανε δώρο ο πατέρας μου: ***Η πρωτεύουσα των προσφύγων***, κοινό σημείο με την προσφυγική μικρασιατική ιστορία της οικογένειας μου· ***Το δικό μας αίμα***, η πρώτη αίσθηση εντοπιότητας και κοινής ιστορίας με τους ανθρώπους που πορεύονται και κατοικούν στην ίδια πόλη. Νομίζω, δεν διάβασα ποτέ τα βιβλία του Ιωάννου, λειτούργησαν όμως αυτόματα ως σύμβολα και τα ανασύρω πεντακάθαρα από τη μνήμη μου.

Ως έφηβη ζούσα σε μια υποσχόμενη πόλη: Πολιτιστική Πρωτεύουσα, κόμβος των Βαλκανίων, οι U2 στο λιμάνι, όλα εδώ αρχίζουν και όλα είναι δυνατά.

Πλέον, στην ενήλικη ζωή μου, η πόλη λειτουργεί σαν χώρος αναμονής αεροδρομίου. Ένα transit με παραμονή που έχει κρατήσει από μέρες έως χρόνια. Κι αν η επιλογή του εκπατρισμού εκπορεύεται κάθε φορά από την προσπάθεια να επιλυθούν εσωτερικές δυσκολίες μέσω εξωτερικών αλλαγών, σε κάθε νέα μετοίκηση αναβιώνω τις μνήμες μου από τη Θεσσαλονίκη. Οι μνήμες αυτές δεν είναι εικόνες, αλλά είναι η αίσθηση της πόλης μέσα από τα μάτια ενός παιδιού: η πόλη δίχως όρια.

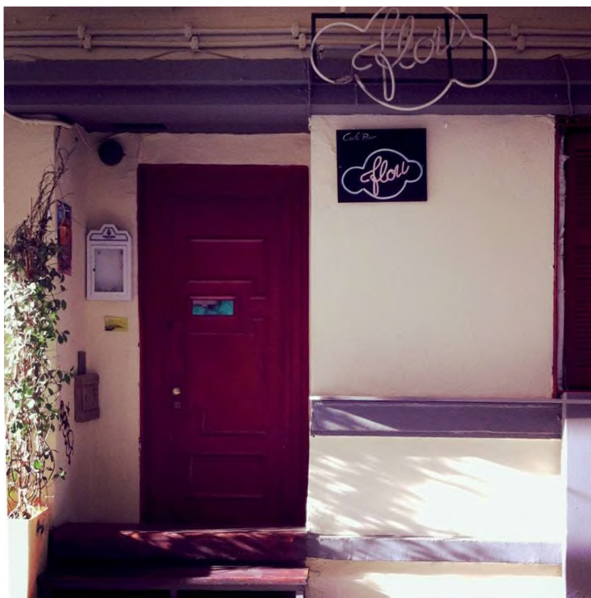
Δύο χρόνια πριν, βρέθηκα σε ένα εβραϊκό σπίτι στη Γενεύη για το Καμπαλάτ Σαμπάτ. Το δείπνο ξεκίνησε με την ιερή προσευχή για την υποδοχή του Σαββάτου και κατόπιν οι καθήμενοι στο τραπέζι κοινώνησαν με κόκκινο κρασί. Όταν το ποτήρι της προσευχής έφτασε σε μένα, ο ηλικιωμένος οικοδεσπότης αισθάνθηκε τον δισταγμό μου και τον σεβασμό που είχα για την προσευχή τους. Μου έγνεψε και μου είπε «Αφού είσαι από τη Θεσσαλονίκη, μπορείς να πιεις». Μετά το δείπνο πέρασε αρκετή ώρα να μου εξηγεί με ενθουσιασμό τι σημαίνει γι' αυτόν η πόλη. Οι πρόγονοί του δεν έμειναν ποτέ εδώ, μόνο ένα πέρασμα έκαναν από την περιοχή της Μακεδονίας στα τέλη του 19ου αιώνα. Ένα κομμάτι της οικογένειάς του μετοίκησε στην Πολωνία (και χάθηκαν όλοι, μισόν αιώνα μετά, στο Άουσβιτς) και ένα άλλο κομμάτι στην Κωνσταντινούπολη, όπου και διασώθηκαν. Γι' αυτόν, η πόλη ήταν ένα από τα σύμβολα της σεφαραδίτικης κληρονομιάς του, τα μάτια του λαμπύριζαν κάθε φορά που έλεγε το όνομά της.

του ΚΩΣΤΗ ΚΟΡΝΕΤΗ
Επίκουρου καθηγητή στο Κέντρο Ευρωπαϊκών και Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (NYU)

Θεσσαλονίκη: Στο φως και στο σκοτάδι

Παρότι συνηθίζουμε να λέμε πως η πόλη είναι το κατεξοχήν locus της συλλογικής μνήμης, αυτό που χαρακτηρίζει τη δική μου τουλάχιστον γενιά είναι, τουναντίον, η απουσία μνήμης, τοπόσημων και lieux de mémoire, για να χρησιμοποιήσω τον όρο του Νορά. Κανείς δεν μας μίλησε για τον Αβραάμ Μπεναρόγια, για το ξήλωμα του τραμ, για το παλιό κτίριο της «Τέχνης», για το τι ήταν το «Όλυμπος - Νάουσα», ή για το βιβλιοπωλείο του Αναγνωστάκη, με εξαίρεση —ίσως— τους γονείς μας. Και μολονότι είχαμε το βιβλιοπωλείο Μόλχο για να μας θυμίζει κάτι από την παλιά, εβραϊκή, Θεσσαλονίκη, τίποτε δεν μαρτυρούσε το ένοχο παρελθόν σε σχέση με την πάλαι ποτέ κραταιά κοινότητα της πόλης (έκανα χρόνια για να μάθω, φέρ' ειπείν, πως το Λαογραφικό Μουσείο δίπλα στο οποίο πήγαινα σχολείο ήταν η βίλα ενός παλιού Θεσσαλονικιού, ονόματι Γιακό Μοδιάνο). Γεγονός είναι ένα: πως πολύ λίγα πράγματα μέσα στην πόλη που μεγαλώσαμε, ζήσαμε και αγαπήσαμε μαρτυρούσαν αυτές τις ιστορίες — σε αντίθεση πάντα με τις αρχαίες και βυζαντινές κληρονομιές, που υπερτονίζονταν, ειδικά μετά το λεγόμενο Μακεδονικό. Στο πέρασμά του από τη Θεσσαλονίκη, ο Angelus Novus δημιούργησε μια κουλτούρα σιωπής, μια συλλογική αμνησία, στην οποία δεν τόλμησαν να εναντιωθούν ούτε καλλιτέχνες ούτε διανοούμενοι.

Αν υπήρχε κάτι πάντως που μας έδενε με το παρελθόν —το πολύ πρόσφατο παρελθόν— της πόλης ήταν, περιέργως, η βραδινή ζωή. Και όχι με όρους «ερωτικής πόλης», όπως είχε πει κάποτε ο Μοσκώφ, δημιουργώντας ένα ακόμα κλισέ που δεν μας έλεγε τίποτα. Αλλά της μποέμικης, εναλλακτικής, ροκάδικης Θεσσαλονίκης. Αυτής που έβγαλε τον Σαββόπουλο αλλά και τις Τρύπες, και αργότερα τους Άγαμους Θύτες και τα Ξύλινα Σπαθιά. Γιατί υπάρχουν ακόμα μπαρ με λίγη από την αύρα του τέλους της δεκαετίας του '70 με αρχές '80, τα οποία γίναν για κάποια περίοδο τα στέκια μας. Από τον «Δον Κιχώτη» ώς το «Φλου» και από το (παλιό) «Μπελαίρ» ώς το «Λούκυ Λουκ», υπάρχουν τόποι που μας μεταλαμπάδευαν (φευγαλέα έστω) ψήγματα των υπόγειων διαδρομών του παρελθόντος. Η νύχτα μάς έδενε με το παρελθόν πιο πολύ από τη μέρα, κι αυτό γιατί οι συγκεκριμένοι τόποι μνήμης της είναι εναλλακτικοί, ανορθόδοξοι, προσωπικοί και ανεπίσημοι. Εκεί γράψαν ιστορία οι παρέες και όχι η Γυναίκα της Πίνδου και ο Κρητικός Μακεδονομάχος (δύο μόνο από τα ανεκδιήγητα σύμβολα που είναι σπαρμένα σε διάφορες γωνιές της πόλης, αρθρώνοντας άτσαλα το επίσημο αφήγημα).

Φωτογραφία: Μαργαρίτα Μαρκοβίτη

Η Θεσσαλονίκη είναι μια πόλη που πρέπει —και αξίζει— να τη ζει κανείς βράδυ· και δεν είναι τυχαίο που νύχτα πάντα πήγαινα και στο σήμα κατατεθέν της δικής μου εφηβείας, τον Μύλο. Η μοναδική δε στιγμή που έμεινε στο μυαλό μου από την αποτυχημένη φανφάρα της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας του '97 ήταν και πάλι μια βραδιά: στην παραλία, μέσα σε πυκνή ομίχλη, να πίνουμε σαμπάνια με φίλους και συγγενείς και να ακούμε τον πολύ Μπομπ Γκέλντοφ να ροκάρει στο βάθος, μπροστά στον Μεγαλέξανδρο. Αυτή και μόνο η μαγική στιγμή ήταν αρκετή για μένα για να καλύψει την απογοήτευση για τις χαμένες ελπίδες, τις υποσχέσεις που δόθηκαν, τα λεφτά που φαγώθηκαν, τα ημιτελή έργα. Και βέβαια, βράδυα πηγαίναμε ή βγαίναμε από τα σινεμά — τους έτερους τόπους διασύνδεσης με το πρόσφατο παρελθόν. Μπορεί τώρα το έρμο το «Φαργκάνη», το «Μακεδονικόν» και το «Ολύμπιον» να έχουν απομείνει μοναχικοί μάρτυρες της πληθώρας κινηματογράφων, αλλά εγώ θυμάμαι άπειρες έντονες συγκινήσεις στη «Θυμέλη», στον «Έσπερο», στο «Ναυαρίνο», στο «Ανατόλια», στο «Ράδιο Σίτυ». Και φυσικά, στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης — από τις ελάχιστες στιγμές μέσα στον χρόνο όπου η πόλη αναπνέει.

Αυτές οι διάσπαρτες, ασύνδετες εικόνες από βραδιές, βόλτες, ταινίες και χορούς σφράγισαν τη δική μου, προσωπική, βιωματική σχέση με την πόλη. Αυτή είναι η αμφισημία της για μένα: συντηρητική στο φως, προοδευτική στο σκοτάδι.

του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΛΑ**
Δημοσιογράφου

Φωτογραφία
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Δενδροπόταμος: Η γεωγραφική τρύπα

Στις εγκυκλοπαίδειες περιγράφεται ως μια περιοχή του Δήμου Μενεμένης, με συντεταγμένες: 40°39'29"N 22°53'38"E. Στην πραγματικότητα είναι μια τρύπα στη γεωγραφία της πόλης.

Ένας "μη τόπος", νοτίως της οδού Μοναστηρίου και βορείως της εθνικής οδού. Μια γειτονιά κρυμμένη κάτω από τη λεωφόρο, που συνήθως αποστρέφεις το βλέμμα όταν τη διασχίζεις.

Στον Δενδροπόταμο δεν πηγαίνεις, εκτός αν έχεις σοβαρό λόγο. Δεν είναι προορισμός για κανέναν. Ο Δενδροπόταμος δεν υποδέχεται ποτέ, ούτε αποχαιρετά. Μοιάζει ερμητικά κλειστός και αφιλόξενος, επικίνδυνος. Τα ταξί τις νύχτες δεν εισέρχονται συνήθως, αφήνουν τους πελάτες στις παρυφές της λεωφόρου. Ο ΟΑΣΘ συχνά αποσύρει τα δρομολόγιά του που διασχίζουν τον κεντρικό δρόμο, γιατί πετροβολούνται.

Οι ειδήσεις που βγαίνουν από κει είναι πάντα του αστυνομικού δελτίου. Οι πιο πρόσφατες: Κόπηκε το ρεύμα σε δεκάδες νοικοκυριά που δεν είχαν να πληρώσουν και συνέδεσαν τα σπίτια τους παράνομα με τις κολόνες· κλάπηκε το πετρέλαιο θέρμανσης από τα σχολεία της περιοχής· φθορές και κλοπές στα ΚΑΠΗ και το νηπιαγωγείο.

Στον Δενδροπόταμο πήγα πρώτη φορά για να συναντήσω τον πατέρα Αθηναγόρα. Στην αρχή κινήθηκα μόνο στον κεντρικό δρόμο, ένα είδος πεζόδρομου που διασχίζει όλη τη συνοικία. Από την πρώτη στιγμή σε υποδέχονται εικόνες άγνωστες για μια πόλη. Μικρά αυθαίρετα σπίτια, πρόχειρες κατασκευές, φτωχικά καταστήματα και κόσμος στον δρόμο. Το 80% του πληθυσμού είναι τσιγγάνοι, που κουβαλούν τις δικές τους συνήθειες και νόμους. Όπως και σε όλη την Ευρώπη.

Αν ξεπεράσεις το πρώτο πολιτισμικό σοκ και αποφασίσεις να ξεμακρύνεις στα στενά και τις απόμερες γειτονιές της συνοικίας, τότε έχεις μια καλύτερη εικόνα της πραγματικότητας, πέρα από τον —προφανή για μας, τους μαθημένους στη νόρμα— εξωτισμό της. Στα παράμερα δεν πηγαίνεις μόνος. Μόνο με τη συνοδεία κάποιου προσώπου από "μέσα". Δίπλα στη γειτονιά του πεζόδρομου, εκατοντάδες μέτρα παρακάτω απλώνονται οι πιο επικίνδυνες γειτονιές του. Σπίτια χτισμένα με άναρχο τρόπο σε χωράφια, απουσία δρόμων και το μικρό ποτάμι. Στις όχθες του τη νύχτα γίνεται η διακίνηση. Το «ντίλι», όπως το αποκαλούν εδώ. Εκεί φτάνουν παιδιά από όλη την πόλη για τις ανάγκες, τις δόσεις, κάνουν τη χρήση και κείτονται σχεδόν αναίσθητα μέχρι το πέρας της επήρειας. Μετά επιστρέφουν στα σπίτια τους. Σε όλες τις συνοικίες, φτωχές ή πλούσιες. Όταν νυχτώσει, η περιοχή μοιάζει απροσπέλαστη. Εκτός από τα ναρκωτικά, όπλα και εμπόριο λευκής σαρκός είναι στην ημερήσια διακίνηση της περιοχής. Το αστυνομικό τμήμα της περιοχής περιορίζει σε έναν εποπτικό ρόλο την παρουσία του. Ο Δενδροπόταμος έχει τη δική του τάξη και τον δικό του νόμο.

Η παραβατικότητα ξεκινά από πολύ μικρές ηλικίες· η έννοια της εκπαίδευσης είναι αδιανόητη για πολλές οικογένειες. Οι παλιοί κάτοικοι της περιοχής την εγκαταλείπουν σταδιακά εδώ και δεκαετίες, κυρίως ηλικιωμένοι έχουν απομείνει, καθώς οι περιουσίες που είχαν αποκτήσει εδώ τους εμποδίζουν να μετοικήσουν στα πέριξ: τη Μενεμένη, τον Εύοσμο και το

Κορδελιό. Η συνύπαρξη με την εγκληματικότητα δεν είναι πάντα εύκολη. Όσοι απόμειναν προσπαθούν.

Ο πατήρ Αθηναγόρας μοιάζει με μοντέρνο ιεραπόστολο. Διηγούμενος πώς έφτασε στον Δενδροπόταμο πριν από επτά χρόνια, λέει πως ετοιμαζόταν για κάποια ιεραποστολή της Αφρικής αλλά ο πνευματικός του τού μίλησε για την έρημο της πόλης. Στην εσχατιά της Θεσσαλονίκης, εγκαταστάθηκε στα υπόγεια του ιερού ναού Αγίου Νεκταρίου και έστησε εκεί την αποστολή του. Να βγάλει από τον μονόδρομο της εκτροπής τα παιδιά και κατ΄ επέκταση και τις οικογένειές τους. Στο μαγικό υπόγειο του ναού δημιουργήθηκε ένα πρόχειρο υπνωτήριο, μια τραπεζαρία και κουζίνες παρασκευής φαγητού, βιβλιοθήκες και αναγνωστήρια, αγοράστηκαν υπολογιστές και ξεκίνησαν μαθήματα. Εθελοντές δάσκαλοι κάθισαν δίπλα σε παιδιά-αγρίμια, σε αποφυλακισμένους εφήβους, κοινωνικοί λειτουργοί στήριξαν γυναίκες με προβλήματα, εθελόντριες μαγείρισσες από κοντινές περιοχές ανέλαβαν να ετοιμάζουν τρία γεύματα τη μέρα. Και έτσι ξεκίνησε ένα μικρό θαύμα. Ένας ιερέας με αυτοθυσία έστησε —σε ένα υπόγειο, το οποίο επισκέπτονται καθημερινά τα νερά, γιατί η περιοχή βρίσκεται χαμηλότερα από τη στάθμη της θάλασσας και τα περισσότερα κτίριά της χρησιμοποιούν αντλίες απάντλησης ομβρίων υδάτων— μια εντυπωσιακή ιστορία, που αποδεικνύει πως η δύναμη της θέλησης βοηθά τα άνθη να ανθίσουν ακόμα και στην αφιλόξενη αστική στέπα.

Το δίκτυο αλληλοβοήθειας το οποίο έστησε περιλαμβάνει μια σειρά επιχειρήσεων και φορέων που βοηθούν προσφέροντας πάντα σε είδος, καθώς χρήματα εξαρχής δεν γίνονταν δεκτά. Εστιατόρια, ξενοδοχεία, καταστήματα, η Φιλόπτωχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης (που αγόρασε ένα οικόπεδο στην περιοχή και χτίζει εκεί έναν ξενώνα), δάσκαλοι και εθελοντές που φτάνουν καθημερινά προσφέροντας χρόνο και γνώση, άλλαξαν την καθημερινότητα πρωτίστως των παιδιών και σε μεγάλο βαθμό και των οικογενειών τους. Η αρχική καχυποψία της τοπικής κοινωνίας απέναντι στον ιερέα έδωσε με τα χρόνια τη θέση της στην εμπιστοσύνη. Παιδιά πήγαν για πρώτη φορά σχολείο χάρη στην επέμβασή του, έφηβοι κρατήθηκαν μακριά από τους πειρασμούς της γειτονιάς χάρη στη δημιουργική απασχόληση και εκατοντάδες οικογένειες βρήκαν λύση στο καθημερινό μέγιστο πρόβλημα της σίτισης. Το έργο του κερδίζει διαρκώς υποστηρικτές και βγάζει την περιοχή από την αφάνεια.

Βγαίνοντας από το υπόγειο της εκκλησίας, έρχεται κανείς αντιμέτωπος με την πραγματικότητα του περίγυρου, που δεν έχει αλλάξει. Ένα φορτηγάκι που διακινεί κλοπιμαία, έμποροι που διαπληκτίζονται με χρήστες, σκιές που χάνονται βιαστικά στους παράδρομους. Αστυνομικά οχήματα που διασχίζουν την περιοχή με μεγάλες ταχύτητες. Τραγούδια λαϊκά, άγνωστα, που παίζουν στη διαπασών από ηχεία βγαλμένα σε ταρατσάκια, φτώχεια.

Μπαίνοντας στην πολύβουη Μοναστηρίου νιώθει κανείς μια παράξενη ανακούφιση — όπως κάποιος που δραπετεύει από τη φυλακή. Ο Δενδροπόταμος, αν μια φορά τον επισκεφτείς, σε στοιχειώνει. Τον κουβαλάς και τον περιέχεις εντός σου. Γιατί σε βάζει σε σκέψεις για το πώς οι πόλεις κρύβουν στην άκρη του χαλιού τη σκόνη τους.

της **ΑΡΕΤΗΣ ΛΕΟΠΟΥΛΟΥ**
Ιστορικού τέχνης, επιμελήτριας ΚΣΤΘ-ΚΜΣΤ
και
του **ΘΟΔΩΡΗ ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ**
Ιστορικού τέχνης, επιμελητή ΚΣΤΘ-ΚΜΣΤ

Εικονικές εκθέσεις

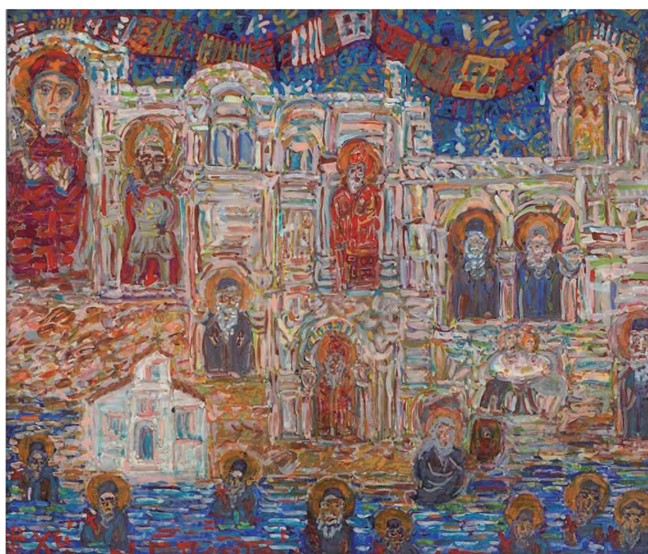
Το σκεπτικό-κλειδί είναι μία εικονική έκθεση – ή, για να ακριβολογούμε, εκθέσεις: τέσσερις προτάσεις εκθέσεων σε έντυπη μορφή πρόκειται να παρουσιαστούν στο ***Θεσσαλονικέων Πόλις*** στη διάρκεια του **2013**. Η λέξη κλειδί είναι —μοιραία— η Θεσσαλονίκη.

Τέσσερις επιμελητές και ιστορικοί τέχνης θα προτείνουν από μία εικαστική έκθεση, με έργα τέχνης-καλλιτέχνες-ιδέες-αναφορές γύρω από την πόλη, ο καθένας με τον τρόπο του.

Θα στήσουν στις σελίδες του περιοδικού μία "θεσσαλονικιώτικη" χαρτογράφηση, με ποικίλες αφορμές. Μέσα από την εικαστική γλώσσα επικοινωνίας, μέσα από εικόνες, συνειρμούς, σχέσεις κάθε είδους με την πόλη, θα συστήσουν εναλλακτικούς τρόπους θέασης της Θεσσαλονίκης και της πολιτιστικής-εικαστικής της φυσιογνωμίας.

Το πρώτο τεύχος ξεκινάει με την πρόταση του ιστορικού τέχνης και επιμελητή του Κέντρου Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης (ΚΜΣΤ) Θοδωρή Μάρκογλου: η έκθεση που προτείνει, υπό τον τίτλο «Ξεμάγεμα: Θρησκεία και Σύγχρονη Τέχνη», αναμφίβολα κάτι έχει να πει για την πόλη της Θεσσαλονίκης. Δεν μένει παρά, μέσα από το κείμενο και τις εικόνες των έργων τέχνης που τη συνθέτουν, να την απολαύσετε.

Αρετή Λεοπούλου

Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, *Μνήμη Εαρινής ημέρας*, 1972, τέμπερα σε χαρτί, 27 x 30 εκ., Ιδιωτική Συλλογή, Θεσσαλονίκη, με την ευγενική μεσολάβηση των Kalfayan Galleries, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

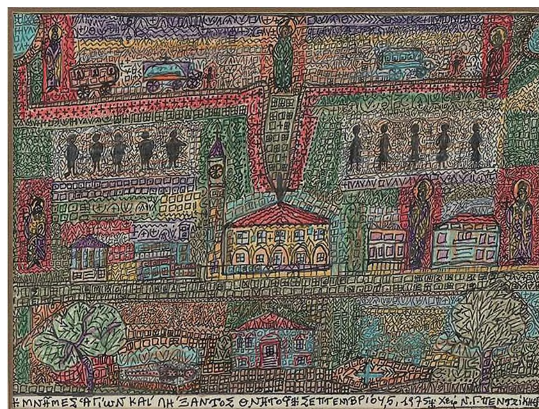
Ξεμάγεμα:*
Θρησκεία και σύγχρονη τέχνη

Πρώτη εικονική έκθεση
σε επιμέλεια Θοδωρή Μάρκογλου

Κάποτε οι λέξεις ***τέχνη*** και ***θρησκεία*** (με ή χωρίς εισαγωγικά) ήταν αλληλένδετες. Πήγαιναν χέρι χέρι. Κάτι έγινε και χώρισαν. Ας δούμε τι ήταν αυτό.

Από τους προϊστορικούς και τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, όλοι οι πολιτισμοί χρησιμοποίησαν την τέχνη (ακόμα κι αν επρόκειτο αρχικά για χειροτέχνες και όχι για καλλιτέχνες-εικαστικούς, με την έννοια που γνωρίζουμε από την Αναγέννηση και μετά) για θρησκευτικούς και κυρίως λατρευτικούς σκοπούς. Ίσως η μόνη δικαιολογία για την παραγωγή τέχνης ήταν ο θρησκευτικός - λατρευτικός της χαρακτήρας.

Η σχέση αυτή συνεχίστηκε φυσικά στην ελληνορωμαϊκή εποχή, το Βυζάντιο (όπου η διάδοση και καθιέρωση του χριστιανισμού δεν άλλαξε τον θρησκευτικό σκοπό της τέχνης), την Αναγέννηση και το Μπαρόκ, και προσωπικά πιστεύω πως έληξε με την Γαλλική Επανάσταση και αρκετά αργότερα με τον Μοντερνισμό, από τον οποίο δέχτηκε το "τελειωτικό" χτύπημα. Φυσικά, πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η εκκοσμίκευση της καθημερινής ζωής —άρα και της τέχνης— ξεκίνησε παραδόξως ήδη με την εμφάνιση του μονοθεϊσμού και με την παρακμή των παγανιστικών, ειδωλολατρικών δοξασιών. Οι ίδιες οι ιδέες του χριστιανισμού ενείχαν το πνεύμα της αμφισβήτησης, τόσο που, με τον Διαφωτισμό, τη Βιομηχανική Επανάσταση και αργότερα την περίφημη φράση του Νίτσε για τον θάνατο του Θεού, ήρθε η στιγμή που τη θέση της θρησκείας πήραν η φιλοσοφία, η επιστήμη, η ιδέα της συνείδησης και του συνειδητού και λογικά σκεπτόμενου ατόμου, που βλέπει μόνο ό,τι υπάρχει μπροστά του. «Η παλιά ιδέα του Αυγουστίνου για τον "εαυτό" ως μια αμαρτωλή, αυτο-αμφισβητούμενη, παθιασμένη, προσευχόμενη, κλαίουσα ύπαρξη, με ανήσυχη καρδιά και ψυχή στα δυο χωρισμένη αντικαταστάθηκε [...]. Στη θέση της βρίσκουμε ένα κυρίαρχο, ψύχραιμο, απαθές "σκεπτόμενο ον", πλήρως εν τάξει με τις δυνατότητες του [...]. Ένας άλλος τρόπος να περιγράψει κανείς τι έγινε τελικά

Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, *Μνήμες Αγίων και Λήξαντος Θνητού*, 1975, 16 x 21 εκ., Ιδιωτική Συλλογή, Έδεσσα, με την ευγενική μεσολάβηση των Kalfayan Galleries, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

*Κατά το αγγλικό disenchantment.

Εδουάρδος Σακαγιάν, *Πατέρας (Γκ.Σ.)*, 2007, βινύλιο, λάδι και φύλλο χρυσού σε μουσαμά, 197 X 153 εκ., με την ευγενική παραχώρηση των Kalfayan Galleries, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

Εδουάρδος Σακαγιάν, *Υιός (Φ.Γκ.Σ.)*, 2007, βινύλιο, λάδι και φύλλο χρυσού σε μουσαμά, 200 X 140 εκ., Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα, με την ευγενική μεσολάβηση των Kalfayan Galleries, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

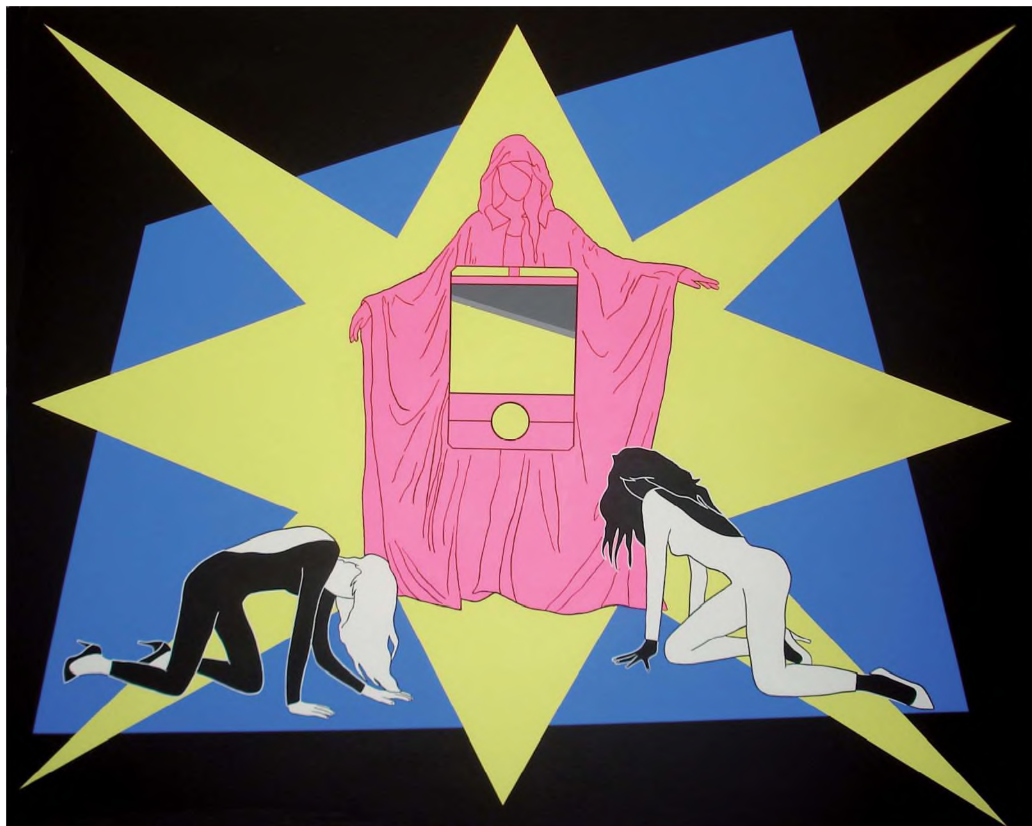
είναι να πει ότι στο μεταξύ κάποιος ανακάλυψε τη "θρησκεία" και την ανακήρυξε εκτός ορίων σε σχέση με τη "λογική".[1] Το σημαντικό, κατά την άποψή μου, στο παραπάνω απόσπασμα είναι η παραδοχή ότι η θρησκεία αποσπάστηκε από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, έγινε ένας ξεχωριστός "εχθρός" για τον μοντερνισμό, και μόνο τότε μπόρεσε ο Λόγος να τον απομονώσει, καλώς ή κακώς. Εδώ θα παραθέσω επίσης κάποιες γραμμές ενός άρθρου του φιλόσοφου Boris Groys σχετικά με τη θρησκεία και το μοντέρνο: «Στην πραγματικότητα ωστόσο, η μοντέρνα εποχή δεν ήταν η εποχή κατά την οποία το ιερό ακυρώθηκε αλλά η εποχή διάδοσής της στον βλάσφημο χώρο εκδημοκρατισμού της και παγκοσμιοποίησής της. Κάποτε η τελετουργία, η επανάληψη και η αναπαραγωγή ήταν θέματα θρησκείας· εξασκούνταν σε απομονωμένα, ιερά μέρη. Στη μοντέρνα εποχή η τελετουργία, η επανάληψη και η αναπαραγωγή έχουν γίνει η μοίρα όλου του κόσμου, όλης της κουλτούρας. Τα πάντα αυτο-αναπαράγονται — το κεφάλαιο, τα προϊόντα, η τεχνολογία, η τέχνη».[2]

Ο πρώιμος λοιπόν 20ός αιώνας ήταν αυτός που διαχώρισε μια για πάντα τη ζωγραφική ή τη γλυπτική από τον επίσημο θρησκευτικό και λειτουργικό της χαρακτήρα, φυσικά πάντα με πολλές εξαιρέσεις καλλιτεχνών που δημιουργούσαν έργα με θρησκευτικό θέμα, αλλά χωρίς τον διδακτισμό ή την παραγγελία ενός επίσημου θρησκευτικού φορέα, δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη μεσαιωνική και αναγεννησιακή τέχνη. Κάποιοι απ' αυτούς είναι οι Matisse, Roualt, Nolde, Dali, Chagall, Bacon κ.ά.

Η μοντέρνα τέχνη επομένως είχε να ασχοληθεί, όπως υποστήριζε, με πολύ σημαντικότερα θέματα, όπως ήταν η εξέλιξη, η λογική, η υλικότητα της τεχνικής και ο καλλιτέχνης ήρωας και ερημίτης. Η αυτοαναφορικότητα του μοντερνισμού έδινε λίγο χώρο στο πνευματικό, το μεταφυσικό και το μεγαλείο (sublime). Φυσικά, αυτό δεν είναι αλήθεια, και σ' αυτό έχουν να προσθέσουν κάτι τόσο ο Kandinsky με το «Πνευματικό στην Τέχνη», όσο και οι εκπρόσωποι της Ρωσικής Πρωτοπορίας, οι οποίοι εκφράζουν δύο ρεύματα-κινήματα (εξπρεσιονιστική αφαίρεση και γεωμετρική αφαίρεση) που εξέτασαν, εκτός των άλλων, την ανθρώπινη πνευματικότητα και τις μεταφυσικές-θεοσοφικές ανησυχίες. Πέρα από αυτές τις εξαιρέσεις, η θρησκεία επανεμφανίστηκε στη μεταμοντέρνα εποχή, κυρίως με το έργο του Andy Warhol και την ανάδειξη των pop εικόνων σε παγκόσμια θρησκευτικά σύμβολα, ενώ στη σύγχρονη τέχνη, πέρα από εξαιρέσεις, η θρησκεία εμφανίζεται μόνο όταν συνδέεται με κριτική, ειρωνική απόσταση και σκάνδαλο.

Στην ελληνική πραγματικότητα και ιστορία, η σχέση που μόλις περιγράψαμε λειτούργησε και μεταλλάχθηκε περίπου με τον ίδιο τρόπο. Η έντονη

1. John D. Caputo, *On Religion*, Routledge, London - New York 2001, σσ. 42-43.
2. Boris Groys, "Religion as Medium" στο *Re-enchantment*, ed. James Elkins, David Morgan, Routledge, London - New York 2009.

Σοφία Τσαμούτη, *I wasn't fooled, I knew you at once*, 2010, 200 x 160 εκ., ακρυλικό σε καμβά, παραχώρηση του καλλιτέχνη.

διαφορά βρίσκεται στη θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας τόσο σε κοινωνικό όσο και σε ιδιωτικό επίπεδο, γι' αυτό και μέσα στον 20ό αιώνα εξακολουθούν καλλιτέχνες να παράγουν θρησκευτικά θέματα. Παρ' όλα αυτά, η προσπάθεια των Ελλήνων διανοουμένων γενικότερα για σύνδεση με τη δυτική διανόηση και η εξάπλωση των ιδεών και των πρακτικών του Μοντερνισμού έφερε και στα καθ' ημάς τη "διάλυση" των σχέσεων θρησκείας και τέχνης.

Για λόγους οικονομίας όσον αφορά τους σκοπούς του άρθρου, και επειδή μου ζητήθηκε να δημιουργήσω μια δική μου "φανταστική" και εικονική έκθεση, οι καλλιτέχνες που θα ήθελα να συμμετέχουν και που οι περισσότεροι έχουν γεννηθεί ή έχουν σπουδάσει στη Θεσσαλονίκη, αποτελούν μια καθαρά ενδεικτική περίπτωση.

Ο πρώτος, δίχως αμφισβήτηση, καλλιτέχνης και πεζογράφος με τον οποίο ξεκινάω είναι ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης (Θεσσαλονίκη, 1908-1993) με τα έργα του «Μνήμη Εαρινής Μέρας», 1972 (εικ. 1) και «Μνήμες Αγίων και Λήξαντος Θνητού», 1975 (εικ. 2), από τη δεύτερη περίοδο της δημιουργίας του (1967-1993). Σε αυτήν την περίοδο στράφηκε απ' την τοπιογραφία στα θρησκευτικά θέματα, καθώς τότε εφηύρε την ψηφαρίθμηση, μια δική του μέθοδο τεχνικής, η οποία τον βοήθησε να εκφράσει εικονογραφικά το νόημα των ιερών κειμένων. Ακολουθεί ο νεότερός του Εδουάρδος Σακαγιάν (Θεσσαλονίκη, 1957) με τα έργα « Πατέρας (Γκ.Σ.)», 2007 (εικ.3) και «Υιός (Φ.Γκ.Σ.)», 2007 (εικ. 4), όπου ο πατέρας και ο γιος εξακολουθούν να έχουν ανθρώπινη, καθημερινή διάσταση, μέσα όμως στο χρυσό φόντο των θρησκευτικών εικόνων του Βυζαντίου. Η διαφορά μεταξύ Πεντζίκη και Σακαγιάν βρίσκεται στις προθέσεις κυρίως — ο πρώτος νιώθει μέσα του την παράδοση και την ιστορία και παράγει ναΐφ έργα, που θα μπορούσαν να βρίσκονται μέσα σε μια εκκλησία· ο δεύτερος απογυμνώνει το ιερό στοιχείο από την εικονογραφία και μας παραδίδει εικόνες βαθιά ανθρώπινες και συγκινητικές μέσα στην καθημερινότητα τους.

Οι επόμενοι νεότεροι εικαστικοί έχουν ως κοινό τόπο την ειρωνεία, το χιούμορ και την κριτική τοποθέτηση απέναντι σε οτιδήποτε θρησκευτικό. Η Σοφία Τσαμούτη (Θεσσαλονίκη, 1977), με το έργο «I wasn't fooled, I knew you at once», 2010 (εικ. 5) όπου, χρησιμοποιώντας θρησκευτικές μορφές και εικονογραφίες, σε μια φυσικά αλλοιωμένη και σύγχρονη μορφή τους, αναφέρεται σε πα-

Γεώργιος Αντωνογιαννάκης (Georgios Greekalogerakis), *Άξιον εστί*, 2012, κολάζ σε ακρυλικό, παλιά κορνίζα και κηροπήγια, κεριά, γυαλιά ηλίου, διακοσμητικό πετράδι, 83x72x30εκ.,παραχώρηση του καλλιτέχνη

Kalos&Klio, *Ευαγγέλιον*, 2010, τροποποιημένο ready made, επίχρυσο Ευαγγέλιο, χειροποίητη χάραξη, κοπή laser, παραχώρηση των καλλιτεχνών.

νανθρώπινες και καθημερινές ιστορίες έρωτα, απόγνωσης και "λατρείας". Οι εικαστικοί Kalos&Klio (Χρήστος Καλός, Κλειώ Τανταλίδου, εικαστικό δίδυμο που δραστηριοποιείται από το 2004), με το τροποποιημένο ready made αντικείμενό τους «Ευαγγέλιον», 2010 (εικ. 6), όπου με αρκετή δόση σαρκασμού και ειρωνείας μετατρέπουν το ιερό κείμενο σε κιτς όπλο (ή σε όπλοκραγιόν). Στο ίδιο στυλ, ο Γεώργιος Αντωνιογιαννάκης (με το ψευδώνυμο Georgios Greekalogerakis, Θεσσαλονίκη, 1978), με την επιτοίχια κατασκευή «Άξιον Εστί», 2012 (εικ. 7), αναδιαρθρώνει μια από τις πιο κλασικές βυζαντινές εικόνες, μετατρέποντας την Παναγία σε Χριστό με γυαλιά Rayban, παίζοντας με τα όρια τού τι μπορεί να θεωρηθεί βλάσφημο και τι τέχνη και επαναδιαπραγμάτευση στερεοτυπικών μορφών, για χάρη της δημιουργίας νέων εικόνων.

Τέλος ο πιο νεαρός απ' τους συμμετέχοντες στην εικονική αυτή "συνάθροιση" είναι ο Γιάννης Δρακόπουλος (Αθήνα, 1984, φοίτησε στη ΣΚΤ της Θεσσαλονίκης), με το έργο «...», 2012 (εικ. 8), όπου, μέσω κολάζ φωτογραφιών και σχεδίου, αποδίδει μορφές που περιβάλλονται από εκατοντάδες χέρια που μετατρέπουν τον καθημερινό άνθρωπο σε ιερή μορφή, θεότητες αιγυπτιακές και βυζαντινούς αγίους, με μια σύγχρονη ματιά, επηρεασμένη από τη νεοπαγανιστική και νεογοτθική ατμόσφαιρα της εποχής μας και των εικόνων του internet.

Σίγουρα έχει περάσει πολύς καιρός αφότου η θρησκεία και η τέχνη διαχωρίστηκαν, ωστόσο πιστεύω πως η πνευματικότητα, οι μεταφυσικές ανησυχίες και το μεγαλείο της φύσης και του ανθρώπου αντικατέστησαν και θα συνεχίσουν να αντικαθιστούν επάξια την οποιαδήποτε έλλειψη θρησκευτικότητας ή επίσημης παρουσίας της Εκκλησίας στη σύγχρονη τέχνη.

Θοδωρής Μάρκογλου

Θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω θερμά όλους τους καλλιτέχνες που μου εμπιστεύτηκαν τη δουλειά τους για τη δημιουργία αυτού του άρθρου, την γκαλερί Καλφαγιάν για τη βοήθεια και την Εύη Μπανιωτοπούλου για τη συνεργασία. Θ. Μ.

Γιάννης Δρακόπουλος, Άτιτλο, 2012, 100 x 120 εκ., μεικτή τεχνική, παραχώρηση του καλλιτέχνη.

Βιβλιογραφία

- John D. Caputo, ***On Religion***, Routledge, London - New York 2001.
- ***Re-enchantment***, ed. James Elkins, David Morgan, Routledge, London - New York 2009.
- James Elkins, ***On the strange place of religion in contemporary art***, Routledge, London - New York, 2004.
- Arthur C. Danto, ***Andy Warhol***, Yale University Press, New Haven - London 2009.
- Αλαίν ντε Μποττόν, ***Θρησκεία για άθεους***, μετ.: Αντώνης Καλοκύρης, Αθήνα, Πατάκης 2012.
- Slavoj Zizek, ***Η μαριονέτα και ο νάνος: Ο διαστροφικός πυρήνας του Χριστιανισμού***, μετ.: Κώστας Περεζούς, επιμ.: Γιάννης Σταυρακάκης, Αθήνα, Scripta 2005.
- Έλλη Κοκκίνη - Περικλής Σφυρίδης, ***Μνήμη Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη (1908-1993)***, επιμ.: Σωτηρία Σταυρακοπούλου, Θεσσαλονίκη, Δήμος Θεσσαλονίκης, Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, Σειρά λογοτεχνικών εκδόσεων αρ. 6, 2010.
- D.-A.-F. De Sade, ***Διάλογος ανάμεσα σε έναν ιερωμένο και έναν ετοιμοθάνατο***, μετ.: Σοφία Διονυσοπούλου, Αθήνα, Άγρα 2006.
- ***Σακαγιάν. Ουτοπίες Παραδείσου***, Kalfayan Galleries, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2007.
- Θανάσης Μουτσόπουλος, ***Kalos&Klio***, Θεσσαλονίκη, Ιανός 2010.

του **ΑΡΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ**
Αρχιτέκτονα

Γιάννης Τσατσάγιας

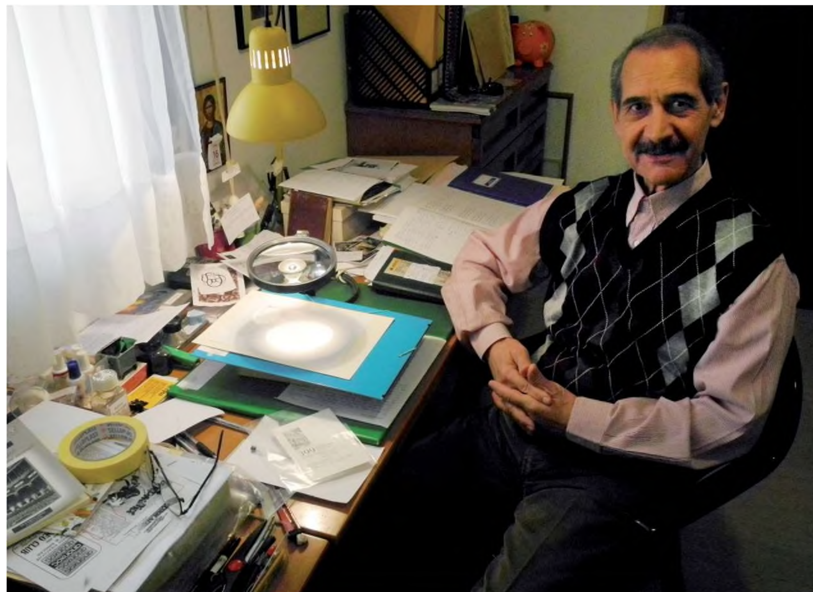
Η πολυτιμότητα του ευτελούς μαύρου μπικ

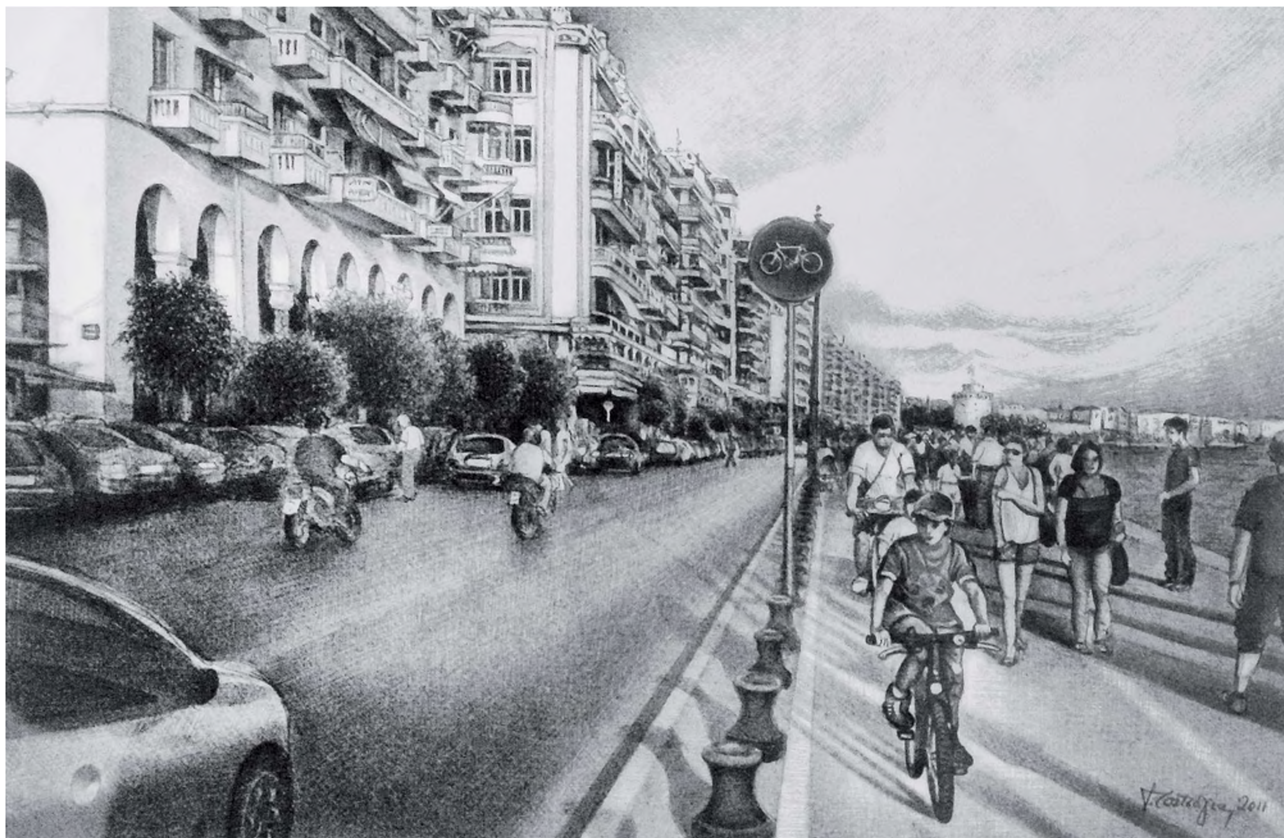
Όταν είδα για πρώτη φορά έργα του Γιάννη Τσατσάγια, μου φάνηκε προς στιγμήν ότι επρόκειτο για ασπρόμαυρες φωτογραφίες, στις οποίες, έστω, είχε επιστρατευτεί κάποια ειδική τεχνική, ίσως μέσω ενός ράστερ της τότε τυπογραφίας. Διότι αυτό συνέβη λίγο πριν το '90, προτού ακόμη η χρήση του Photoshop και οι αμέτρητες δυνατότητες που προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία της εικόνας μάς καταστήσουν ακόμη πιο υποψιασμένους απέναντι σε χειρισμούς που μπορεί να ξενίζουν.

Ο Γιάννης Τσατσάγιας συμμετείχε με τα μικρά του, μονοχρωματικά, σχέδια στις ομαδικές εκθέσεις της Μικρής Πινακοθήκης «Διαγώνιος», κοντά σε τόσους άλλους καλλιτέχνες που ανακάλυψε και ανέδειξε η γκαλερί του Ντίνου Χριστιανόπουλου. Και, αν θυμάμαι καλά, κάποια στιγμή παρουσίασε τη δουλειά του και σε μια ατομική.

Κοιτούσα τα σχέδιά του βαθιά εντυπωσιασμένος από την τεχνική και την ευαισθησία του και, αναζητώντας τα μυστικά της απόδοσης και της επίδοσής του, ζήλευα ταυτόχρονα την ικανότητα αλλά και την ευδαίμονα ψυχική κατάσταση στην

Γιάννης Τσατσάγιας, 19 **Νοεμβρίου** 2012 — **φωτογραφία**: Άρις **Γεωργίου**

Βόλτα στην παραλία, 24,2x16,2 εκ., 2011

οποία ήμουν σίγουρος πως η διαδικασία έπρεπε να τον οδηγεί. Ψηλαφούσα διά των οφθαλμών τις διαβαθμίσεις και τις τονικότητες που —με μία, κατά τα λοιπά ιδιαίτερα σκληρή, γραφίδα όπως το κοινό μαύρο μπικ— κατάφερναν να αποδώσουν. Τον οδηγούσαν, ήταν προφανές, σε έναν δικής του επινόησης φωτογραφικό ρεαλισμό, στον οποίο κατέληγε η πηγαία ικανοποίηση της εικαστικής ανάγκης ενός παντελώς αυτοδίδακτου και έκκεντρου ζωγράφου. Έμπαινα έτσι βαθύτερα στην εικόνα που οι μύριες και συχνά μικροσκοπικές γραμμές του στυλό του αποκαθιστούσαν, για να συναντήσω πιο αληθή και εύγλωττα τα απεικάσματα που η "μητρική" φωτογραφία είχε ήδη προτείνει αλλά και που ο δεδομένος και αναντίρρητος ρεαλισμός της κατόρθωναν ίσως και να συγκαλύπτουν. Η παιδεία και η αισθητική της ασπρόμαυρης φωτογραφίας αποτέλεσε, συνειδητά και υποσυνείδητα μαζί, σημαντικότατο μέρος της εικονιστικής μας κουλτούρας, και είναι βέβαιο πως διαμόρφωσε και διήγηρε τις ευαισθησίες του Τσατσάγια. Όσο βέβαιη ήταν και η ανάγκη του να εκφραστεί μέσα από το σχέδιο, από την ακατάσχετη εσώτερη ώση που φέρνει το μολύβι στα δάκτυλα, τη γραμμή στο χαρτί, την απόδοση των προσλαμβανουσών σε εικόνα και, εντέλει, τη "μεταγλώττιση" της φωτογραφίας σε σχέδιο.

Όπως οι φωτορεαλιστές της δεκαετίας του '60 εστίασαν το ενδιαφέρον τους και σχολίασαν σκηνές, περιβάλλοντα ή αντικείμενα που συγκροτούσαν τον δικό τους κόσμο, έτσι και ο Γιάννης Τσατσάγιας, μέσα από τη φωτογραφία προσλαμβάνει, κατακτάει και σχολιάζει με το στυλό του το δικό του περιβάλλον· δεν ανοίγεται σε κόσμους που θα του ήσαν αλλότριοι. Γίνεται φορέας μιας διπλής συγκίνησης, αυτής που του εμπνέει η βιωματική του σχέση με την πόλη του αφενός και, αφετέρου, εκείνης στην οποία τον "υποχρεώνει" η εξαίσια επίδοσή του για ερμηνεία της φωτογραφικής μήτρας. Η τρίτη συγκίνηση είναι πλέον η δική μας στη θέα και την ανάγνωση του "μικρό"-κοσμου που εκείνος δομεί εγωιστικά για τον εαυτό του αλλά και απλόχερα για εμάς, χωρίς πραγματική συναίσθηση του κόστους έργου και χρόνου, για όσους από εμάς δεν περιμένουμε αναγκαστικά να συγκινηθούμε μόνο από το εικαστικό έργο καλλιτεχνών του "κέντρου", του όποιου κέντρου.

Ο βίος του Γιάννη Τσατσάγια επιβεβαιώνει από μόνος του το έκκεντρο των καλλιτεχνικών του ενεργημάτων, χωρίς όμως να χαρακτηρίζεται από τις εκκεντρικότητες των κατ' επι-

Μανάβικο στην Αγορά Βλάλη, 18,2x11,8 εκ., 2012

τήδευση μποέμ. Τα βήματά του τα υπαγόρευαν πάντοτε οι ανάγκες. Εκείνες του βιοπορισμού ενός ταξικά μη προνομιούχου, σε μόνιμη σύγκρουση —όμως μαζί και σε σύμπλευση— με τις ανάγκες της ευαίσθητης αλλά και αδάμαστης καλλιτεχνικής φύσης του. Όταν οι περισσότεροι καλλιτέχνες της εποχής μας, ακόμη και όσοι καταχρηστικά διεκδικούν τον τίτλο, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο είχαν την τύχη παιδείας και επομένως διαθέτουν τα κατ' ελάχιστον εφόδια, το να είσαι αυτοδίδακτος και να κατακτάς τη στάθμη του επιπέδου του Γιάννη Τσατσάγια είναι ένα φαινόμενο που αξίζει να εξαίρεται. Όχι επειδή ενδέχεται να μας διαφεύγει ως εξαιρετικό —διότι είναι αλήθεια πως έχει ξανασυμβεί—, αλλά για να μην μας διαφεύγει το πραγματικό ποιόν του περιεχομένου του, που έχει να κάνει με την αυθεντικότητα και την εντιμότητα των προθέσεων και των ενεργημάτων. Ειδικότερα μάλιστα όταν κάνουμε τον κόπο να τα συγκρίνουμε με τους βηματισμούς πλείστων όσων "δημιουργών" κατακτούν μεγέθη εντέλει δυσμεγέθη. Καλλιτεχνικά έργα όπως του Γιάννη Τσατσάγια, στον όποιο βαθμό έχουν κατορθώσει να φτάσουν, σε όποιο κοινό έχουν κατορθώσει να απευθυνθούν, όποιο βαθμό επικοινωνιακότητας έχουν επιτύχει και όποιον μηχανισμό καταξίωσης έχουν ή ***δεν*** έχουν καταφέρει να κινητοποιήσουν, έχουν την εγγενή δυνατότητα, αν όχι να θέσουν από μόνα τους, τουλάχιστον να υπενθυμίσουν, ερωτήματα που η σφαίρα της Τέχνης μπορεί να έχει δεχθεί ως προβληματισμούς αλλά ίσως—και συχνότερα— έχει κατορθώσει να αγνοήσει προσπερνώντας.

Στα τέσσερά του, μαζί με τον δίδυμο αδελφό του, ο Γιάννης Τσατσάγιας, που γεννήθηκε το **1948**, μπαίνει για αρκετά χρόνια —και μεγαλώνει— σε ορφανοτροφείο. Και οι δύο του γονείς είναι αναγκασμένοι να εισαχθούν για θεραπεία σε σανατόριο, οπότε η συγκεκριμένη επιλογή αποτελεί για την οικογένεια μονόδρομο. Από την παιδόπολη «Άγιος Δημήτριος», τότε στο Βαρδάρι, όπου στεγάζεται και το δημοτικό σχολείο, ο Τσατσάγιας έχει ανάμεικτες μνήμες, άλλες τρυφερές και άλλες αδυσώπητες· οι ομαδάρχες εμφανίζουν ποικίλα πρόσωπα της εξουσίας τους πάνω σε έναν πληθυσμό τετρακοσίων παιδιών. Και όμως, ο Γιάννης έχει επίγνωση του δικού προνομίου —έναντι των υπολοίπων— αυτός τουλάχιστον να μην είναι ορφανός· οι συγκρίσεις με τους γύρω του εγκαθιστούν μέσα του αξίες που σταθμίζονται για μια ολόκληρη ζωή. Θερα-

Συνεργείο στην πλατεία Άθωνος, 21x14 εκ., 2009

πευμένοι οι γονείς, ξαναϋποδέχονται τους δίδυμους αδελφούς στο σπίτι μετά από δέκα χρόνια, πρώτα χρόνια του Γυμνασίου, το οποίο δυστυχώς ο Γιάννης αναγκάζεται να εγκαταλείψει υπό την πίεση της ανάγκης για δουλειά.

Κουβαλάει μαζί του όμως πάντα το "σχέδιο". Από την πρώτη επιβράβευση στο βλέμμα της δασκάλας του στα νήπια, όταν έφτιαξε την καλύτερη "κοκκινοσκουφίτσα", συνειδητοποίησε ότι το χέρι του και η ανάγκη του να σχεδιάζει θα ήταν πάντα ένας τρόπος για να αντιμετωπίζει τον εαυτό του και τον Κόσμο. Το ψυχικό του σύμπαν όμως δεν εξαντλείται στην ικανότητα αυτή. Είναι μαζί του και η ποίηση, είναι μαζί του και το θέατρο.

Βιοπορίζεται με έναν σωρό δουλειές, φεύγει κάποια στιγμή, σχεδόν τυχοδιωκτικά, στην Αθήνα, τα χρόνια της χούντας· επιβιώνει με δυσκολίες· ο δρόμος του συναντά έναν περιοδεύοντα θίασο, παίζει διάφορους ρόλους στην επαρχία, Πελοπόννησο, Κρήτη, Ρόδο, σε καφενεία, σε τοπικά θεατράκια· επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη, κάνει τον μακετίστα, ανοίγει περίπτερο στην Αγίου Δημητρίου (1983-1986), το εγκαταλείπει, κάνει άλλες δουλειές, ξαναπαίρνει περίπτερο (1995-2005) στην πλατεία Άθωνος· τότε είναι που εκθέτει σχέδια στον Χριστιανόπουλο, και ως ζωγράφο-περιπτερά τον γνωρίζουμε. Ζωγραφίζει μέσα στο περίπτερο τις ατέλειωτες ώρες που περνάει στον μικρό κλειστό χώρο, ακόμη και στο πίσω μέρος κουτιών από τσιγάρα, γράφει ποιήματα, γράφει σατιρικά κείμενα ή διασκευές γνωστών σουξέ που παίζονται από την κομπανία του Άκη Γεροντάκη στη «Μουσική Γωνιά», τον ξαναβρίσκει το μικρόβιο του θεάτρου, υποδύεται ρόλο στο ***Ημερολόγιο ενός τρελού*** του Γκόγκολ στο θέατρο «Αυλαία», δημοσιεύει μερικά ποιήματά του στο ***Εντευκτήριο***, εκδίδει μόνος του τη συλλογή ***Ξεβράκωτος*** και τα σατιρικά κείμενα ***Ειδήσεις για βιολί και ορχήστρα***. Όλα αυτά παράλληλα πάντοτε με τα σχέδιά του, που τα εκθέτει για πρώτη φορά το '78 στη «Στοά Τέχνης» του Γιώργου Σπανουδάκη και αργότερα στη «Διαγώνιο». Πιστός στο μαύρο μπικ του, που το τιμά απεικονίζοντάς το ακόμη και αυτό ίδιο σε φυσικό μέγεθος, ερωτοτροπεί τελευταία με το λάδι και με μεγαλύτερα μεγέθη, αλλά και πέρα από τη μεταγλώττιση ρεαλιστικών σκηνών, πειραματιζόμενος με εικόνες που παραπέμπουν σε φανταστικά περιβάλλοντα μιας υπέρκοσμης γλυπτικής.

Όσο κι αν ακούγεται πολυτάραχος ο βίος του Γιάννη Τσατσάγια, στην πραγματικότητα δεν

Η σκοπιά

[από τη συλλογή ***Περίπτερο***]

Είναι κουβούκλιο σκοπιάς το περίπτερο.
Και είμαι σκοπός
χωρίς να ξέρω τον σκοπό μου.
Κάτι πρέπει να βρω για να υπερασπίσω
σε κάποιους πρέπει να εμποδίσω
τη διέλευση
Με κίνδυνο της ζωής μου.

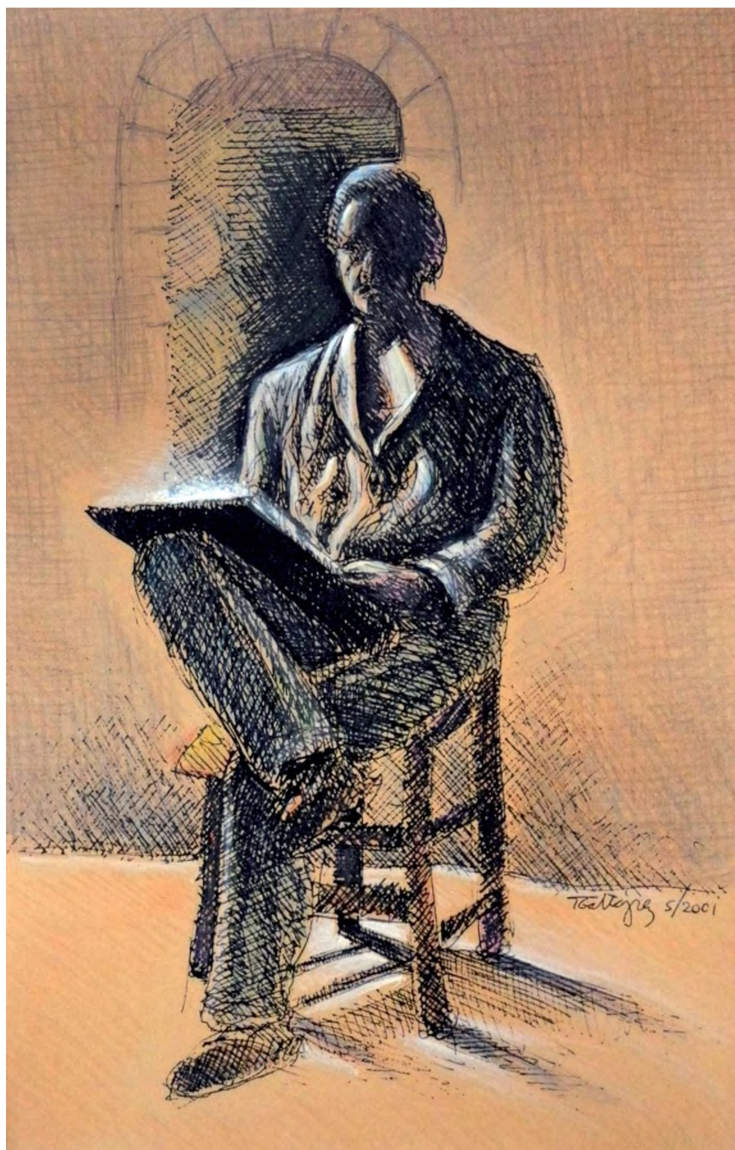
Να βρω μια λέξη για παρασύνθημα
άσχετη — όπως ΚΟΡΑΞ ή ΛΕΧΟΒΟ—
να γίνει μια σκοπιά υπολογίσιμη
όχι όπως τώρα που οι σαμποτέρ ανενόχλητοι
αγοράζουν ξυραφάκια, προφυλακτικά
και κάνουν υπεραστικά
τηλεφωνήματα.

Σας βλέπω να περνάτε

Σας βλέπω να περνάτε από μπροστά μου
και νιώθω σαν επίσημο πρόσωπο
σε παρελάσεις.

Προσέχω και την παραμικρή σας κίνηση.
Θέλω να 'ναι άψογη και τίμια:
ψηλά το κεφάλι
μέσα η κοιλιά
βλέμμα ευθύ

Μα εσείς
όλο και με απογοητεύετε.

Αυτοπροσωπογραφία με πυτζάμες,
20,4x 9 **εκ.**, 2001

Ανάπτυξη θεωρήματος
65x90 εκ., 2012, λάδι

είναι. Υπήρξε ήρεμος εντέλει όσο και ο ίδιος, τον καθιστούσε ήρεμο η σχέση του με την Τέχνη, στο επίπεδο που μπορούσε να την υπηρετεί και μαζί να την υποχρεώνει να του το ανταποδίδει. Αναζητώντας την ισορροπία και τη νηφαλιότητα που «μόνη η στέρηση, η όποια στέρηση, είναι ικανή», όπως μόλις πρόσφατα σε μία ομιλία του διατύπωσε ο Δ. Ν. Μαρωνίτης, «να οδηγήσει τον πραγματικό καλλιτέχνη σε έργο σοβαρό και αξιομνημόνευτο».

Ο Γιάννης Τσατσάγιας μπόρεσε να με δεχτεί για να μιλήσουμε για όλα αυτά μόνο εντός κάποιου πρωινού. Γιατί όλα του τα απογεύματα είναι δεσμευμένα, καθώς παρακολουθεί σχολείο δεύτερης ευκαιρίας, προκειμένου να αποκτήσει το απολυτήριο Λυκείου που τότε, παλιά, στερήθηκε. Και όπου, ομολογεί πως, τώρα πια στη σύνταξη, κυριολεκτικά "τη βρίσκει" με τα μαθηματικά, που τότε, παλιά, τού ήταν εφιάλτης.

της **ΛΙΝΑΣ ΜΥΛΩΝΑΚΗ**
Ιστορικού του κινηματογράφου
Δρ. Κινηματογραφικών Σπουδών ΑΠΘ

Σινεμά οπωσδήποτε!

Καλλιεργώντας την κινηματογραφική εκπαίδευση στη νεοσύστατη Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης

Με προίκα έναν νέο θεσμό για το σινεμά και την πόλη, την Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης, ολοκληρώθηκε τον περασμένο Νοέμβριο το 53ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. Η Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης, που θα λειτουργεί ως ενιαίος φορέας με το Μουσείο Κινηματογράφου, κληρονομεί από το Στούντιο Παράλληλο Κύκλωμα πλούσιο υλικό: περίπου 500 κλασικές ταινίες, οι οποίες θα προβάλλονται για το κοινό της πόλης σε χαμηλές τιμές (είσοδος 3 ευρώ για μέλη και 4 ευρώ για μη μέλη), φιλοδοξώντας να φέρουν πιο κοντά τους θεατές στην ιστορία του κινηματογράφου.

Η Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης αποσκοπεί στο να αποτελέσει έναν ισχυρό θεσμό κινηματογραφικής παιδείας και διατήρησης της κινηματογραφικής μνήμης, που θα αξιοποιήσει τις δομές του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης και του Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ, επεκτείνοντας τις δράσεις τους για τους σινεφίλ καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Δεν πρόκειται για μια απλή κινηματογραφική λέσχη, αλλά για μια διαρκή εναλλαγή κινηματογραφικών γεγονότων (αφιερώματα, προβολές, εκπαιδευτικά προγράμματα, σεμινάρια), με αφετηρία το Μουσείο. «Η Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης θα παρουσιάζει κινηματογράφο ποιότητας όλη τη χρονιά, σαν ένα φεστιβάλ μεγάλης διάρκειας. Ήταν ένα όνειρο το οποίο αποτελεί πλέον γεγονός» δήλωσε σχετικά ο διευθυντής του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης Δημήτρης Εϊπίδης στα εγκαίνια του θεσμού, που πραγματοποιήθηκαν στις 3 Νοεμβρίου 2012, στην Αποθήκη Γ΄ στο Λιμάνι, παρουσία του δημάρχου Θεσσαλονίκης και προέδρου του Δ.Σ. του Φεστιβάλ Γιάννη Μπουτάρη, καθώς και του διεθνούς φήμης Έλληνα σκηνοθέτη και προέδρου της Γαλλικής Ταινιοθήκης Κώστα Γαβρά.

Ο κ. Εϊπίδης έκανε λόγο για «ένα μικρό δώρο για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωση της πόλης» και για «μια ανάγκη αλληλένδετη με την πρόοδο του πολιτισμού και του κινηματογράφου, σε μια πόλη που διαθέτει εξαιρετική παράδοση στη στήριξη του σινεμά». «Η Ταινιοθήκη είναι μια μικρή ίσως προσφορά σε αυτήν την πόλη, γιατί το Φεστιβάλ έτυχε τόσο καλής μεταχείρισης και αγάπης από τους Θεσσαλονικείς. Είναι το λιγότερο που μπορούσαμε να κάνουμε» σημείωσε ο διευθυντής του Φεστιβάλ, ο οποίος χαρακτήρισε την Ταινιοθήκη «έργο ζωής για την πόλη».

Ο σκηνοθέτης Κώστας Γαβράς, ο δήμαρχος Θεσσαλονίκης Γιάννης Μπουτάρης και ο καλλιτεχνικός διευθυντής του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης Δημήτρης Εϊπίδης στη συνέντευξη Τύπου για τα εγκαίνια της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης.

Για την ανάγκη ενίσχυσης της κινηματογραφικής κουλτούρας και της κινηματογραφικής παιδείας της πόλης έκανε λόγο ο δήμαρχος Θεσσαλονίκης Γιάννης Μπουτάρης, ο οποίος εξέφρασε την υποστήριξη του Δήμου στην επέκταση των δράσεων της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, ο Δήμαρχος Θεσσαλονίκης έθεσε το ζήτημα της επέκτασης της ισχύουσας νομοθεσίας, ώστε να περιέλθουν οι κινηματογραφικές αίθουσες στο Λιμάνι στη δικαιοδοσία του Φεστιβάλ, με απώτερο στόχο να αξιοποιηθούν με κινηματογραφικές εκδηλώσεις για όλον τον χρόνο.

Από την πλευρά του, ο διαπρεπής Έλληνας σκηνοθέτης Κώστας Γαβράς, πρόεδρος της Γαλλικής Ταινιοθήκης (Cinémathèque Française), μίλησε για τον ρόλο των ταινιοθηκών, που δεν περιορίζεται στη διάσωση και στην προβολή των ταινιών αλλά πρωτίστως στην προβολή τους. Ο Κώστας Γαβράς προέταξε τον αισθητικό και τον ιστορικό ρόλο μιας ταινιοθήκης, εξηγώντας ότι «δεν διασώζει μόνο τα φιλμ που αυτή τη στιγμή διαθέτουν αισθητική αξία, αλλά και όσα μπορεί να αποκτήσουν αξία στο μέλλον». «Η ταινιοθήκη είναι ένας τρόπος να γνωρίσουμε τη ζωή και την κοινωνία όπως ήταν στο παρελθόν και να την αντιλαμβανόμαστε μερικές φορές πιο καλά και από τα βιβλία. Είναι ένα ζωντανό μουσείο, που βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη» ανέφερε ο Γαβράς.

Επιπλέον, μιλώντας για την προσωπική του εμπειρία και τη σχέση του με το σινεμά μέσω της Γαλλικής Ταινιοθήκης, έκανε λόγο για τον τεράστιο πλούτο που κρυβόταν στις προβολές της Cinémathèque Française, την περίοδο της μεγάλης ακμής της στη δεκαετία του '50, υπό την εμπνευσμένη καθοδήγηση του Γάλλου κριτικού κινηματογράφου Henri Langlois. «Το 1952-1955 στη Ελλάδα βλέπαμε γουέστερν. Όταν έφτασα στη Γαλλία, με πήγαν ένα βράδυ στην Ταινιοθήκη και το πρώτο φιλμ που είδα ήταν η ***Απληστία.*** Έμεινα κατάπληκτος με το πώς ο κινηματογράφος μπορούσε να παραγάγει έργα σοβαρά, όπως γίνεται στο θέατρο. Ύστερα από αυτή την εμπειρία, πήγαινα σχεδόν κάθε βράδυ στην Ταινιοθήκη. Το εισιτήριο στοίχιζε πολύ λίγα λεφτά, και πολλές φορές έδειχναν, για παράδειγμα, ρωσικές ταινίες με υποτίτλους ιαπωνικούς ή φινλανδικές ταινίες με ρωσικούς υποτίτλους, και δεν καταλαβαίναμε τίποτα. Μπορούσαμε όμως να δημιουργήσουμε το σενάριο, να βρούμε τη δομή του. Ήταν μεγάλο μάθημα. Νομίζω ότι για εκείνη την εποχή οι ιστοριογράφοι του κινηματογράφου λένε ότι η nouvelle vague στη Γαλλία γεννήθηκε από τη γαλλική Cinémathèque. Λέγοντας αυτό, εννοώ ότι μια ταινιοθήκη παίζει πολύ σοβαρό ρόλο, όχι μόνο ιστορικό αλλά και καλλιτεχνικό» σημείωσε ακόμη.

«Θαύμα στο Μιλάνο, θαύμα και στη Θεσσαλονίκη!»

Συνέντευξη με την υπεύθυνη της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης Αργυρώ Μεσημέρη

Είναι πάντα ευχάριστη έκπληξη η συνάντηση με δημιουργικούς ανθρώπους. Ανθρώπους με πάθος και μεράκι, που αντιμετωπίζουν τη δουλειά τους με τον ενθουσιασμό του ερασιτέχνη και τη συνέπεια του επαγγελματία. Με καλή διάθεση, που δεν πτοείται από γραφειοκρατίες και ωράρια αλλά προσπαθεί για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Ένας τέτοιος άνθρωπος είναι η Αργυρώ Μεσημέρη, διευθύντρια της νεοσύστατης Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης και επικεφαλής της προσπάθειας να αξιοποιηθεί η κινηματογραφική παρακαταθήκη του Φεστιβάλ σε μόνιμη βάση για την πόλη και τους ανθρώπους της. Διευθύντρια μέχρι πρότινος του Στούντιο Παράλληλο Κύκλωμα, ενός σημαντικού φορέα για την καλλιέργεια της σινεφιλίας πανελλαδικά, η Μεσημέρη ανέλαβε την πρόκληση να διαχειριστεί και να λειτουργήσει την Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης στο Μουσείο Κινηματογράφου στο Λιμάνι.

«Θέλουμε να κάνουμε μια ταινιοθήκη ελκυστική και ανοιχτή στο κοινό της πόλης. Θέλουμε έναν θεσμό ισχυρό και με διάρκεια» δηλώνει στο ***Θεσσαλονικέων Πόλις***, και μας εξηγεί: «Στόχος μιας ταινιοθήκης είναι η διάσωση των ταινιών που διαθέτει, αλλά και η προβολή τους στους θεατές. Η Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης, όπως εξάλλου και άλλες ευρωπαϊκές ταινιοθήκες, σκοπεύει τόσο να προβάλει κλασικές ταινίες, που θεωρούνται σημαντικές στην ιστορία του κινηματογράφου, όσο και να ξανασυστήσει στους θεατές παλαιότερες, παραγνωρισμένες δημιουργίες του σινεμά. Επίσης, θα δώσει βήμα σε νέες ταινίες και δημιουργούς, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που δυσκολεύονται να βρουν διανομή στις αίθουσες». Εξάλλου, «ο καλύτερος τρόπος για να διασώσεις μια ταινία είναι να την προβάλεις» συμπληρώνει, παραπέμποντας στη γνωστή ρήση του ιδρυτή της Γαλλικής Ταινιοθήκης Henri Langlois.

Ένα δώρο για την πόλη

Παράλληλα με τις προβολές της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης, που πραγματοποιούνται στην αίθουσα «Τάκης Κανελλόπουλος» του Μουσείου Κινηματογράφου, η Ταινιοθήκη θα συμπεριλάβει στους κόλπους της και την κινηματογραφική βιβλιοθήκη του Στούντιο Παράλληλο Κύκλωμα. Πρόκειται για μια από τις πιο πλούσιες του είδους στην Ελλάδα, με **6.000** τίτλους — ανάμεσά τους και βιβλία μεγάλης ιστορικής αξίας, από την προσωπική συλλογή του Παύλου Ζάννα, καθώς και ολοκληρωμένες σειρές μεγάλων κινηματογραφικών περιοδικών, όπως τα εμβληματικά ***Cahiers du Cinéma*** και το ***Sight and Sound***. Η βιβλιοθήκη θα είναι ερευνητική και όχι δανειστική, και θα λειτουργήσει από την ερχόμενη άνοιξη σε ανακαινισμένο χώρο του Μουσείου Κινηματογράφου.

«Η Ταινιοθήκη είναι μεγάλο δώρο για την πόλη» τονίζει η διευθύντριά της, εκφράζοντας τη χαρά της για το ότι αποτελεί ζωντανό οργανισμό του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, «που έχει τον απαιτούμενο μηχανισμό (προσωπικό, υποδομές, τεχνογνωσία, σινεφίλ κοινό) για να την αναπτύξει κατάλληλα». Η Ταινιοθήκη θα ενοποιηθεί με το Μουσείο Κινηματογράφου, προκειμένου να αξιοποιήσει ερευνητικά τις υπάρχουσες συλλογές (συλλογές Hellafi, Κωνσταντίνου Αρβανιτίδη, Βασίλειου Παπαδόπουλου κ.ά.), με απώτερο στόχο την προώθηση της κινηματογραφικής εκπαίδευσης στη Θεσσαλονίκη. Μ' αυτό το σκεπτικό, η Ταινιοθήκη πρόκειται να πολλαπλασιάσει και τα εκπαιδευτικά προγράμματα για τον κινηματογράφο, μαζί με αυτά του Φεστιβάλ Κινηματογράφου, ενώ στα άμεσα σχέδια προβλέπεται η δημιουργία αναβαθμισμένης ιστοσελίδας και των δύο φορέων (Φεστιβάλ και Ταινιοθήκης), ελκυστικής και σύγχρονης για τους χρήστες.

Η έως τώρα υποδοχή του κοινού ήταν ενθουσιώδης. Ήδη στους δύο πρώτους μήνες λειτουργίας, η Ταινιοθήκη έφτασε τα **500**, περίπου, μέλη. «Καθημερινά έρχεται κόσμος για να γραφτεί στην Ταινιοθήκη, όχι μόνο από τη Θεσσαλονίκη αλλά και εκτός πόλης. Δεν θα ξεχάσω το σχόλιο ενός θεατή ο οποίος, γοητευμένος από την ταινία ***Θαύμα στο Μιλάνο***, που προβάλαμε στο πλαίσιο αφιερώματος στον ιταλικό νεορεαλισμό, είπε για

Η υπεύθυνη της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης Αργυρώ Μεσημέρη παρουσιάζει τους στόχους του νέου φορέα, μαζί με τον καλλιτεχνικό διευθυντή του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Δημήτρη Εϊπίδη.

την πρωτοβουλία μας: "Θαύμα στο Μιλάνο, θαύμα και στη Θεσσαλονίκη!"» δηλώνει ικανοποιημένη η συνομιλήτριά μας.

Το ξεκίνημα της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης ήταν ιδιαίτερα δυναμικό, με πολλά αφιερώματα, όχι μόνο για ενήλικες σινεφίλ αλλά και για παιδιά: Ιταλικός νεορεαλισμός, νουβέλ βαγκ, κλασικές ευρωπαϊκές ταινίες, πολωνικό, γιαπωνέζικο και γαλλικό σινεμά, αφιερώματα σε δημιουργούς (Οτάρ Ιοσελιάνι, Φρανσουά Τριφώ, Λουίς Μπουνιουέλ, Καρλ Ντράγερ κ.ά.). Κάθε εβδομάδα η αίθουσα «Τάκης Κανελλόπουλος» (50 θέσεων) γεμίζει ασφυκτικά, συχνά και με όρθιους. Οι θεατές γοητεύονται από τη δημιουργική διάθεση, τη σινεφίλ ατμόσφαιρα και το πάθος για το σινεμά που χαρακτηρίζουν όλη την ομάδα του Φεστιβάλ Κινηματογράφου, η οποία υποστηρίζει το έργο της Ταινιοθήκης. «Αναγκαζόμαστε ακόμη και να διώχνουμε κόσμο!» λέει η Μεσημέρη, μιλώντας για το υψηλό επίπεδο, την ευγένεια και την ενθάρρυνση που δέχεται από τους φίλους και τα μέλη της Ταινιοθήκης, που ζητούν ακόμη περισσότερο σινεμά.

Η υπεύθυνη της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης σχεδιάζει προσεκτικά τα επόμενα βήματα. «Έχουμε πολλή δύναμη αλλά και επίγνωση της δυσκολίας της εποχής όπου ξεκινάμε. Αρχίζουμε να υλοποιούμε το εφικτό, αλλά σχεδιάζουμε το ανέφικτο» εξηγεί. «Στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε έναν ισχυρό πυρήνα παιδείας, μιας παιδείας όχι μονοσήμαντης και μονοδιάστατης, αλλά που να μπορεί να εμπνέει μετασχηματισμό και μετεξέλιξη» καταλήγει.

Η Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης είναι μέλος της International Federation of Film Archives (FIAF) και έχει ήδη δρομολογήσει τις πρώτες συνεργασίες με συγγενικούς φορείς στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (ταινιοθήκες, κινηματογραφικά και μορφωτικά ινστιτούτα, πρεσβείες κ.ά.). Οι προβολές διοργανώνονται σε εβδομαδιαία βάση, από Πέμπτη έως Κυριακή (18.30 και 20.30), στο Μουσείο Κινηματογράφου. Η εγγραφή στην Ταινιοθήκη είναι συμβολική, αφού η κάρτα μέλους κοστίζει μόλις 1 ευρώ.

Εσωτερικό του Μουσείου Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης.

Όλο το φωτογραφικό υλικό είναι
© Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης / Motionteam

Σοβαρές ελλείψεις στην αρχειακή πολιτική για τα οπτικοακουστικά

Η Ταινιοθήκη Θεσσαλονίκης βαδίζει στα πρότυπα της Γαλλικής Ταινιοθήκης, που θεωρείται παγκοσμίως ένας από τους κυριότερους θεματοφύλακες της ιστορίας του κινηματογράφου. «Η Cinémathèque Française αποτελεί τμήμα του βασικού αρχειακού ιστού στη Γαλλία· επιδοτείται από το κράτος για να αξιοποιεί τόσο με προβολές και εκδηλώσεις τις ταινίες των συλλογών της όσο και μέσω των συνεργασιών της τα διάφορα ανά τον κόσμο αρχεία» εξηγεί στο ***Θεσσαλονικέων Πόλις*** ο ιστορικός κινηματογράφου και επιμελητής οπτικοακουστικών συλλογών Στέλιος Κυμιωνής. Και συνεχίζει: «Οι ταινιοθήκες δίνουν το προβάδισμα στη γνωριμία του κοινού με το πολυδιάστατο κινηματογραφικό φαινόμενο, στην προώθηση του κινηματογράφου ως ισάξια με τις άλλες τέχνη, στη σινεφιλία και στην καλλιέργειά της μέσα από τις δράσεις τους και τις προβολές», εξηγώντας ότι «η παγκόσμια ιστορία του κινηματογράφου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία των ταινιοθηκών και συνολικά των φορέων συντήρησης και διατήρησης της κινηματογραφικής κληρονομιάς».

Μέχρι πρότινος, τον διττό ρόλο του μουσείου και της ψηφιακής βιβλιοθήκης κάλυπτε η Ταινιοθήκη της Ελλάδας, ένας φορέας με σημαντικές επιδόσεις τόσο στο έργο της αποκατάστασης και της ψηφιοποίησης ελληνικών ταινιών όσο και στην προβολή τους, με στόχο την έρευνα, συγκέντρωση, διάσωση και προβολή της ελληνικής και παγκόσμιας κινηματογραφικής κληρονομιάς.

Η ίδρυση της Ταινιοθήκης Θεσσαλονίκης είναι ένα ενθαρρυντικό μήνυμα σε ένα πολιτισμικό τοπίο που χαρακτηρίζεται από σοβαρές ελλείψεις στην αρχειακή πολιτική για τον οπτικοακουστικό τομέα και στις πρακτικές καλλιέργειας της κινηματογραφικής εκπαίδευσης. «Οι ταινιοθήκες είναι ζωντανό και στρατηγικό κομμάτι αυτού του ιστού και καλούνται να παίξουν τον τεκμηριωτικό, εξωστρεφή και καλλιτεχνικό τους ρόλο προς την κοινωνία και κάθε ενδιαφερόμενο, επικοινωνώντας με τις νέες υποδομές για τη μεγιστοποίηση της άσκησης διάσωσης και ανάδειξης που παράλληλα διενεργείται» υπογραμμίζει ο πρώην διευθύνων σύμβουλος του Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου (ΕΟΑ) Γιώργος Μπολάνης.

Στην εποχή των αρχείων ελεύθερης πρόσβασης, όπως είναι λ.χ. η Ευρωπαϊκή Κινηματογραφική Πύλη (European Film Gateway), το κινηματογραφικό κομμάτι της ευρωπαϊκής ψηφιακής βιβλιοθήκης Europeana, η ανάγκη της ανάδειξης και της αξιοποίησης των κινηματογραφικών αρχείων στην Ελλάδα παραμένει ζητούμενο.

«Στον 21ο αιώνα», σημειώνει ο ίδιος, «η έννοια της αρχειακής πολιτικής (πολύ πέραν του κινηματογράφου) παίρνει τελείως άλλες διαστάσεις, και η ώριμη πλέον ψηφιακή πραγματικότητα δίνει τον τόνο της ανάπτυξης σε άλλη κατεύθυνση. Πρέπει οι χώρες να έχουν υγιείς οντότητες, προκειμένου να είναι σε θέση να "διαβάσουν" την εποχή και να προδιαγράψουν την επόμενη μέρα, συνδυάζοντας —προς όφελος του τελικού χρήστη— αρχεία και βιβλιοθήκες σε πρώτη φάση και συγκεκριμένα στοιχεία των μουσείων σε επόμενη» προσθέτει.

Ακόμη, σχολιάζοντας τις ελλείψεις της κρατικής πολιτικής, δίνει το παράδειγμα του Εθνικού Οπτικοακουστικού Αρχείου (ΕΟΑ) και τη συγχώνευσή του με το Μουσείο-Αρχείο της ΕΡΤ. «Η κατάργηση του ΕΟΑ δεν αξιολογείται με όρους του χθες αλλά με την προοπτική του αύριο. Η πολιτεία δεν κατήργησε μια συλλογή, βγάζοντας την από το παιχνίδι. Κατήργησε μια προοπτική, πετώντας στον δρόμο μια κουλτούρα, μια φιλοσοφία και τη βέλτιστη πρακτική που ήταν σε φάση εφαρμογής, παράλληλη με τα διεθνή δρώμενα, φιλόδοξη και δουλεμένη με τους πιο σύγχρονους κανόνες του παιχνιδιού — αυτούς που οι άσχετοι μισούν και επιχειρούν να απαξιώσουν. Η ελπίδα όμως πεθαίνει τελευταία...» παρατηρεί.

Η κατάργηση του ΕΟΑ, αλλά και η απαξίωση τού, μικρότερου σε μέγεθος αλλά ιστορικά σημαντικού, Κινηματογραφικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικού, το οποίο παραμένει ανενεργό λόγω έλλειψης προσωπικού, καταγράφουν την αναποφασιστικότητα και την αποσπασματικότητα της κρατικής πολιτικής σε θέματα πολιτισμικής διαχείρισης της οπτικοακουστικής μας κληρονομιάς.

Αναδεικνύουν ωστόσο την άμεση ανάγκη να επανεκτιμήσουμε την αξία της μνήμης και της οπτικοακουστικής παιδείας μέσα από την ενίσχυση συγκεκριμένων πρωτοβουλιών, όπως τα κινηματογραφικά αρχεία και οι ταινιοθήκες, ο ρόλος των οποίων είναι κρίσιμος για την έρευνα, την τεκμηρίωση και την ανάδειξη της σύγχρονης ιστορίας.

του **ΓΙΑΝΝΗ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ**
Αρχιτέκτονα,
Διευθυντή του Πολιτιστικού Κέντρου Θεσσαλονίκης του ΜΙΕΤ

Η παλιότερη φωτογραφία της Θεσσαλονίκης;

Η πανοραμική αυτή φωτογραφία βρίσκεται στο αρχείο του αρχιτέκτονα Γιώργου Δέλλιου και αποκτήθηκε μέσω μιας διαδικτυακής δημοπρασίας, στην οποία είχαν εκποιηθεί κατάλοιπα του Βρετανού ανθυποπλοιάρχου Herbert Sayce. Ο Σέυς υπηρέτησε από το 1875 έως το 1879 στο πλοίο «HMS Pallas» του βρετανικού στόλου, που περιέπλεε την Ανατολική Μεσόγειο κατά την περίοδο του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1877-78, πράγμα που ανάγει τη φωτογραφία σε χρονολογία της εποχής εκείνης ή προγενέστερη. Η πρωτότυπη φωτογραφία έχει διαστάσεις περίπου Α4, και θεωρούμε πως πρόκειται για την παλαιότερη φωτογραφία της Θεσσαλονίκης που έχει εκτεθεί δημόσια. Ο Γιώργος Δέλλιος δάνεισε τη νεοαποκτηθείσα φωτογραφία στο ΜΙΕΤ, προκειμένου να ψηφιοποιηθεί και να συμπεριληφθεί στην έκθεση «Η Δύση της Ανατολής», η οποία παρουσιάζεται στη Βίλα Καπαντζή, έδρα του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης στη Θεσσαλονίκη, και θα διαρκέσει μέχρι τις 31 Μαρτίου 2013. Στην έκθεση αυτή εκτίθενται περίπου 180 ανατυπώσεις από τη συλλογή καρτ-ποστάλ του Άγγελου Παπαϊωάννου, ο οποίος επίσης παραχώρησε στο ΜΙΕΤ τη χρήση της συλλογής του προς τον σκοπό αυτό.

Υπολογίζοντας το εύρος της λήψης και τις γωνίες που δημιουργούν οι θέσεις των αναγνωρίσιμων κτιρίων πάνω σε μια σημερινή δορυφορική φωτογραφία, εντοπίσαμε με ακρίβεια το σημείο όπου πρέπει να στήθηκε η κάμερα του φωτογράφου. Συσχετίζοντας δε τις δύο φωτογραφικές λήψεις του τότε και του σήμερα με τον χάρτη της Θεσσαλονίκης του 1892 που συνέταξε ο Σαλέμ (Is. H [;] Salem), συνάγεται πως το σημείο αυτό βρίσκεται στη θαλάσσια σκάλα μπροστά από τους κήπους του Μπες Τσινάρ (το τραγουδισμένο και από τον Τσιτσάνη: «...στο Μπεχτσινάρι, σε φίνο ακρογιάλι»). Ο δημόσιος αυτός κήπος είχε δημιουργηθεί λίγα χρόνια νωρίτερα από τον βαλή της Θεσσαλονίκης Σαμπρή Πασά. Η αρχική του ονομασία ήταν «Κήπος των Εθνών» και η μετά το 1912 «Κήπος των Πριγκίπων», προς τιμήν των γιων του Γεωργίου Α΄. Ομοιάζει με τους σύγχρονους της εποχής ευρωπαϊκούς κήπους, με αλέες και παρτέρια λουλουδιών, με φανοστάτες φωταερίου, κιόσκια καφενείου και με τα μεγάλα δέντρα στα οποία οφείλεται η ονομασία Μπες Τσινάρ (Πέντε Πλατάνια). Η περιοχή είναι σήμερα ενσωματωμένη στη Δ΄ προβλήτα του λιμανιού και δεν θυμίζει σε τίποτε αυτό που υπήρξε στο γύρισμα από τον 19ο στον 20ό αιώνα.

Η φωτογραφία είναι τραβηγμένη από ασυνήθιστη γωνία — ασυνήθιστη για τη σημερινή πρακτική, που θέλει την κυρίαρχη εικόνα της Θεσσαλονίκης να ατενίζει σε μετωπική λήψη την πόλη από την παλιά παραλία. Αποτέλεσμα: στη φωτογραφία του Σέυς τα κτίρια εμφανίζονται σε απρόσμενες θέσεις (π.χ. το τζαμί του Αλατζά Ιμαρέτ φαίνεται αριστερά από τον ναό του Αγίου Δημητρίου και όχι δεξιά, όπως θα φαινόταν αν η φωτογραφία είχε τραβηχτεί από την παραλία). Χάρη στους μιναρέδες που σηματοδοτούν τη θέση τους, τα κτίρια που αναγνωρίζονται με βεβαιότητα είναι τα μουσουλμανικά τεμένη της οθωμανικής περιόδου, καθώς και οι παλιές βυζαντινές εκκλησίες που είχαν μετατραπεί σε τζαμιά. Οι ιστορικοί αναμένουν κάποια φωτογραφία που θα εμφανίζει το παραθαλάσσιο τείχος της πόλης πριν από την κατεδάφισή του (1870-80), το οποίο μέχρι στιγμής δεν διασώζεται παρά μόνο σε ζωγραφικές και χαρακτικές αποτυπώσεις. Όπως και να έχει, το θαλάσσιο τείχος βρίσκεται εκτός του οπτικού πεδίου της φωτογραφίας αυτής, που εμφανίζει την πόλη από την περιοχή του λιμανιού και δυτικότερα.

Επιβλητικό σε πρώτο πλάνο είναι το δυτικό φρούριο του Βαρδαρίου (Τοπχανές: εργοστάσιο όπλων και πυρομαχικών), οχυρό αντίστοιχο του Λευκού Πύργου που έκλεινε το θαλάσσιο τείχος στα ανατολικά της παλιάς πόλης (του ονομαζόμενου σήμερα «ιστορικού κέντρου»). Ο Τοπχανές αγκάλιαζε τη βόρεια πλευρά του πρώην βυζαντινού λιμανιού του Μεγάλου Κωνσταντίνου, το οποίο, ήδη από την εποχή της οθωμανικής κατάκτησης, είχε επιχωματωθεί από την ιλύ του ρέματος που το διέσχιζε, παρέχοντας έτσι έδαφος για την ανάπτυξη της μοναδικής εκτός τειχών συνοικίας της Θεσσαλονίκης, της συνοικίας του λιμανιού (Ιστηρά/Λαδάδικα). Ο Τοπχανές διατηρείται σήμερα κατά το νοτιότερο τμήμα του μόνο, από δε το υπόλοιπο της οκταγωνικής του κάτοψης σώζεται η θεμελίωση στον κήπο των Δικαστηρίων - Ερυθρού Σταυρού, δίπλα στην πλατεία Δημοκρατίας (Βαρδαρίου). Στο αριστερό τμήμα της φωτογραφίας κυριαρχούν οι προμαχώνες της προέκτασης του Τοπχανέ, που φτάνουν μέχρι την, κατεδαφισμένη σήμερα, Πύλη του Βαρδαρίου (Χρυσή Πύλη), έξοδο του Φαρδύ Δρόμου (Εγνατία) προς τα δυτικά (εκτός πεδίου), ενώ ακριβώς από πάνω από τους προμαχώνες ξεχωρίζει ο στριφτός μιναρές του τζαμιού Μπουρμαλί, που βρισκόταν κοντά στο ξενοδοχείο «Βιέννη».

Μπροστά από τον Τοπχανέ εμφανίζεται μια ατμομηχανή. Κατά τη δεκαετία 1870-80 κατασκευάστηκε και λειτούργησε η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή των Ανατολικών Σιδηροδρόμων (Chemins de fer Orientaux), ιδιοκτησίας του βαρόνου Μωρίς Χιρς, οι οποίοι μετά τον (παλιό) σιδηροδρομικό σταθμό διέθεσαν μια βοηθητική γραμμή για να εξυπηρετηθεί η μεταφόρτωση εμπορευμάτων από τα πλοία προς τα τραίνα και αντιστρόφως. Το λιμάνι δεν έχει ακόμη κατασκευαστεί (θα λειτουργήσει το 1903, αποκτώντας δική του σιδηροδρομική σύνδεση) και η δυτική ακτή παραμένει μια, ακατάλληλη για την προσέγγιση πλοίων, ρηχή αμμουδιά. Η λύση που επιλέγεται είναι η δημιουργία μιας σιδηροδρομικής θαλάσσιας σκάλας (της Échelle des Orientaux), κρίσιμου κρίκου για το διαμετακομιστικό εμπόριο της εποχής. Η σκάλα αυτή, στηριζόμενη σε πυκνούς πασσάλους μέσα στο νερό, διακρίνεται στα δεξιά της φωτογραφίας και μπροστά από τις μεγάλες αποθήκες στα Ιστηρά.

Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής προς Φλώρινα-Μοναστήρι (1884), που εξυπηρέτησε τη δυτική ενδοχώρα, αλλά και, κυρίως, της γραμμής προς Σκόπια-Νις (1882), η οποία το 1888 έφτασε στο Βελιγράδι, ανταγωνίσθηκε επιτυχώς τη σύνδεση της Θεσσαλονίκης με τη Δύση μέσω της θαλάσσιας οδού (στην οποία κυριαρχούσαν οι Βρετανοί και οι Γάλλοι), προσφέροντας μια εναλλακτική οδό προς τη Βιέννη και από εκεί προς την υπόλοιπη Ευρώπη. Η άφιξη στην πόλη του πρώτου συρμού από το Παρίσι

σηματοδότησε την ένταξη της Θεσσαλονίκης στο ευρωπαϊκό δίκτυο των σιδηροδρόμων και τη συνακόλουθη ενίσχυση των εμπορικών και πολιτιστικών ανταλλαγών με τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες· μια στενή σχέση η οποία διατηρήθηκε μέχρι το ξέσπασμα των Βαλκανικών και του Μεγάλου Πολέμου, που επέβαλαν νέα σύνορα στην περιοχή. Εισαγόμενα προϊόντα, όπως οι βιεννέζικες καρέκλες, οι πορσελάνινες σόμπες και οι κρεμαστές λάμπες πετρελαίου, αλλά και τα κεντροευρωπαϊκά αρχιτεκτονικά στυλ της συνοικίας των Εξοχών είναι οι αψευδείς μάρτυρες αυτής της "επανάστασης" που επέφερε ο σιδηρόδρομος στα τέλη του 19ου αιώνα στη Θεσσαλονίκη.

Το Σέιχ Σου εμφανίζεται γυμνό, όπως ήταν σε όλη την οθωμανική περίοδο (τα σημερινά πεύκα είναι αποτέλεσμα των αναδασώσεων της δεκαετίας του 1930), με την εξαίρεση μιας συστάδας δέντρων στο σημείο όπου ανάβλυζε το «Νερό του Σεΐχη», που έδωσε την ονομασία σε ολόκληρο το βουνό. Η αρχαία πηγή είναι ακόμα και σήμερα ενεργή και τροφοδοτεί τις λιμνούλες του δημοτικού ζωολογικού κήπου στον Κέδρινο Λόφο. Η περιοχή αυτή ήταν δημοφιλής τόπος για ημερήσιες εκδρομές και πικ-νικ κάτω από τα σκιερά πλατάνια. Διακρίνεται ο χωματόδρομος που οδηγεί εκεί από τον λόφο των 40 Εκκλησιών, ασφαλτοστρωμένος πια σήμερα.

Η Άνω Πόλη είναι ακόμα ακατοίκητη στο ανατολικό της τμήμα αυτή την εποχή. Πρωτοκατοικήθηκε στα οθωμανικά χρόνια, και κυρίως μετά το 1620, από μουσουλμάνους, ενώ κατά τη βυζαντινή περίοδο είχε μόνο κρήνες, ξωκλήσια και μοναστήρια. Ολόκληρη η Άνω Πόλη πυκνοδομήθηκε μετά την έλευση των προσφύγων από τη Μικρασία το 1922. Στη φωτογραφία είναι ορατό όλο το μήκος του εσωτερικού τείχους, ανάμεσα στην Ακρόπολη και την Άνω Πόλη, ο Πύργος της Αλύσεως στην ανατολική άκρη του (από όπου κατηφορίζουν τα ανατολικά τείχη της πόλης προς τον Λευκό Πύργο), η Πορτάρα δίπλα στην πύλη της Άννας Παλαιολογίνας (Τριγώνιο), τα εξωτερικά τείχη της Ακρόπολης με το Επταπύργιο στο ψηλότερο σημείο της και ο ισχυρός ορθογώνιος πύργος, εκεί όπου το δυτικό τείχος της Ακρόπολης συναντά το εσωτερικό τείχος, κοντά στη Μονή Βλατάδων.

Από τα μνημεία που φαίνονται στη φωτογραφία ξεχωρίζουν, από ανατολικά προς δυτικά, ο μιναρές του τζαμιού Αλή Πασά στην άκρη δεξιά (βρισκόταν στη διασταύρωση Λ. Ιασονίδου και Ολύμπου), το καμπαναριό του Αγίου Μηνά και δίπλα η εμπορική στοά Σαούλ, με τον μεγάλο μιναρέ του τζαμιού Χαμζά Μπέη (Αλκαζάρ) να υψώνεται ακριβώς πίσω της. Δίπλα, η στέγη της

Λεπτομέρεια από την τρίπτυχη πανοραμική φωτογραφία του 1888 των Schulz και Barnsley, τραβηγμένη από τον μιναρέ της Αγίας Σοφίας (εκτέθηκε στο Βαφοπούλειο, στο πλαίσιο της έκθεσης «Αποτυπώματα», που οργάνωσαν η Βρετανική Σχολή Αθηνών και το Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Α.Π.Θ.). Διακρίνεται αριστερά το Σαατλί τζαμί με τον μιναρέ και τον πύργο του ρολογιού. Στα δεξιά του, μετά τα δέντρα, η χαμηλή μακρόστενη στέγη που μόλις εξέχει πίσω από άλλα κτίρια αντιστοιχεί στο παλιό Κονάκι. Δεξιά στο βάθος, ο μιναρές της Αγίας Αικατερίνης.

παλιάς καθολικής εκκλησίας (στην ίδια θέση με τη σημερινή) και κατόπιν η αστική κατοικία των Άμποτ. Το κτίριο αυτό πουλήθηκε αργότερα στην Οθωμανική Τράπεζα και είναι το ίδιο που ανατινάχτηκε από τους Βούλγαρους «γεμιτζήδες» τον Απρίλιο του 1903. Ανεγέρθηκε εκ νέου από την Τράπεζα και σήμερα στεγάζει το Κρατικό Ωδείο, στη διασταύρωση Φράγκων - Λέοντος Σοφού. Οι μιναρέδες της Αχειροποιήτου, της Αγίας Σοφίας και της Ροτόντας βρίσκονται στα δεξιά, εκτός του οπτικού πεδίου.

Στο κέντρο της φωτογραφίας διακρίνονται τρία μεγάλα κτίρια: δεξιά, ο Άγιος Δημήτριος (η εκκλησία όπως ήταν πριν από την πυρκαγιά του 1917) με τον μιναρέ του· δίπλα, το τζαμί του Αλατζά Ιμαρέτ (του Πολύχρωμου Πτωχοκομείου/μαγειρείου) με τον δικό του, πολύχρωμο, μιναρέ και μπροστά του οι μικροί τρούλοι του Γενή Χαμάμ («Αίγλη»)· ακόμα αριστερότερα, στο μεγάλο κτίριο με τις αετωματικές πτέρυγες, στεγαζόταν το παλαιό Ισλαμικό Δικαστήριο (Ancien Palais de Justice στον χάρτη του Σαλέμ), οι λειτουργίες του οποίου μεταφέρθηκαν στο νέο Κονάκι (Διοικητήριο) όταν αυτό ανεγέρθηκε μετά την πυρκαγιά του 1890. Οι δύο μιναρέδες αριστερά και δεξιά αυτών των κτιρίων ανήκουν αντίστοιχα στα τζαμιά Πισμανιγιέ και Φετιγιέ, τα οποία δεν σώζονται σήμερα. Τα περισσότερα τζαμιά της Θεσσαλονίκης κάηκαν το 1917 ή κατεδαφίστηκαν με την εφαρμογή του Νέου Σχεδίου μετά το 1923. Εξαίρεση αποτελούν το τζαμί του Αλατζά Ιμαρέτ και του Χαμζά Μπέη, που —μαζί με το εκτός των ανατολικών τειχών Γενί Τζαμί— απαρτίζουν τα μοναδικά σωζόμενα τζαμιά του ισλαμικού παρελθόντος της πόλης.

Το ερώτημα που εγείρεται προς στιγμήν από την παρούσα φωτογραφία είναι το γιατί δεν φαίνεται πουθενά το παλιό Κονάκι. Σύμφωνα με τον ιστορικό Πέτρο Ν . Παπαγεωργίου (1859-1914), αυτό κατεδαφίστηκε για να ανεγερθεί στη θέση του το νέο, με αρχιτέκτονα τον Βιταλιάνο Ποζέλλι, στα 1892. Παλιό και νέο Κονάκι βρίσκονταν στα δεξιά του τζαμιού Σαατλί, του «τζαμιού του ρολογιού», που κάηκε το 1917. Το Σαατλί τζαμί φαίνεται στο αριστερό τμήμα της φωτογραφίας, όπου, εκτός από τον μιναρέ του, διακρίνεται ξεκάθαρα και ο πύργος με το ρολόι. Ωστόσο, κανένα δημόσιο κτίριο δεν εμφανίζεται στα δεξιά του, εκεί που θα ανέμενε κανείς την παρουσία του Κονακιού. Το "μυστήριο" έλυσε μια άλλη φωτογραφία, του 1888, τραβηγμένη από τον μιναρέ της Αγίας Σοφίας, η οποία αποκαλύπτει, "κρυμμένο" δίπλα στο Σαατλί, σε ύψος χαμηλότερο από τη γενέτειρα του τρούλου του τζαμιού, ένα μακρύ κτίριο, που μπορεί να ταυτιστεί με το παλιό Κονάκι, φωτογραφία του οποίου έχει δημοσιεύσει και ο Μαρκ Μαζάουερ στο ***Θεσσαλονίκη: Πόλη φαντασμάτων.*** Η υψομετρική διαφορά ανάμεσα στον μιναρέ της Αγίας Σοφίας και στη στάθμη της θάλασσας στο Μπες Τσινάρ είναι που κάνει το Κονάκι "αόρατο" στη φωτογραφία του Σέυς.

Πάνω ακριβώς από το Σαατλί Τζαμί ξεχωρίζει ο Τουρμπές/Μαυσωλείο του Μουσά Μπαμπά, στη σημερινή πλατεία Τερψιθέας, η οποία κατέχει τη θέση του κατεδαφισμένου —ήδη την εποχή που τραβήχτηκε η φωτογραφία— τεκέ των Μπεκτασήδων Δερβίσηδων στην Άνω Πόλη. Ο τουρμπές αυτή τη στιγμή τελεί υπό αναστήλωση. Λίγο δεξιότερα διακρίνεται ο μικρός μιναρές του Όσιου Δαυίδ (Μονή Λατόμου), και παραδίπλα ο Προφήτης Ηλίας (Eski Seray Camii), με τον χαρακτηριστικό πολυγωνικό τρούλο και τον μιναρέ του. Ανάμεσα στα δύο, και ψηλότερα, κρυμμένο πίσω από τα δέντρα, βρίσκεται το καθολικό της Μονής Βλαταίων (ή Βλατάδων), το Τσαβούς Μαναστήρ.

Η προσπάθεια να συσχετισθεί η φωτογραφία με τη σημερινή εικόνα της πόλης από το ίδιο σημείο δεν απέδωσε πολλά. Ακόμη κι από το ύψος του μεγάλου σιλό που βρίσκεται στη Δ΄ προβλήτα του λιμανιού —σημείο όπου μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα βρίσκονταν οι κήποι του Μπες Τσινάρ— η θέα δεν αποκαλύπτει παρά μόνο το Επταπύργιο και τα τείχη ψηλά στην Ακρόπολη. Όλη αυτή η εικόνα του 1875 είναι εξαφανισμένη σήμερα πίσω από όγκους κτιρίων που κάνουν την πόλη να δείχνει σαν ένα αδιαπέραστο συμπαγές λατομείο μπετόν.

επιμέλεια
του ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΟΡΔΟΜΕΝΙΔΗ
Συγγραφέα, εκδότη-διευθυντή του περιοδικού Εντευκτήριο

Ποιήματα από το συρτάρι

Η ευθυγράμμιση

Κυκλοφορείς πάνοπλος ανάμεσα σε μασκαράδες
ντυμένος σταυροφόρος της τελειότητας
με θώρακα περικεφαλαία ασπίδα και σπαθί
αμύνεσαι
κρατώντας σε απόσταση
αόρατους εχθρούς
κρατώντας σε απόσταση
τον ίδιο τον εαυτό σου

Προσέχεις την τσάκιση στο παντελόνι
τις ζάρες στα σεντόνια
τα γουβιασμένα μαξιλάρια
την ευθυγράμμιση της χωρίστρας
κι ούτε μια υποψία τρίχας
στο σαγόνι

Όλα πρέπει να είναι τέλεια
είσαι ο ορκισμένος υπερασπιστής της τελειότητας
κάθε μέρα δίνεις μία ακόμη μάχη
να μην σε δει ποτέ κανένας τσαλακωμένο
να μην κάνεις ποτέ παρέα με τσαλακωμένους
να φοβάσαι να μην αποκαλυφθεί ποτέ σε κανέναν
η τσαλακωμένη σου ψυχή

Όταν πια η αναζήτηση της ατέλειας σε κουράσει
όταν η διάψευση στα όνειρά σου εγκατασταθεί
τότε διπλώνεσαι προσεκτικά στα τέσσερα
με τέλειες τσακίσεις και πτυχές ώστε τίποτα να μην εξέχει
μπαίνεις στον φάκελο
με το μεγάλο γραμματόσημο στη ράχη
τον ταχυδρομείς
σε αποστέλλεις
σε επιστρέφεις
(Α)τέλειο
στον ψεύτη Δημιουργό

Έλσα Κορνέτη

Γεννήθηκε στο Μόναχο. Σπούδασε οικονομικές επιστήμες. Ζει και εργάζεται στη Θεσσαλονίκη. Δημοσιεύει τακτικά ποιήματα, διηγήματα, δοκίμια, βιβλιοκρισίες, μεταφράσεις. Έχει εκδώσει πέντε βιβλία ποίησης· τελευταίο: *Ο λαίμαργος αυτοκράτορας κι ένα ασήμαντο πουλί.*

των
ΓΙΑΝΝΗ Δ. ΒΑΝΙΔΗ
Φωτογράφου
ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΟΡΔΟΜΕΝΙΔΗ
Συγγραφέα, εκδότη-διευθυντή του περιοδικού Εντευκτήριο

Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου

Γεννήθηκε, από γονείς Μικρασιάτες, το 1930 στη Θεσσαλονίκη, όπου και ζει.

Εξέδωσε την πρώτη της ποιητική συλλογή, ***Ψυχή και τέχνη***, το 1961. Ακολούθησαν οι συλλογές: ***Διασταυρώσεις*** (1965), ***Περίπτωση σιωπής*** (1968), ***Μεγεθύνσεις*** (1971), ***Αρμιλλάρια*** (1973), ***Τα τοπία που είδα*** (1975), ***Τα επακόλουθα*** (1978), ***Θαλασσινό ημερολόγιο*** (1981), ***Μετανάστες του εσωτερικού νερού*** (1985), ***Η σκοτεινή διάρκεια των ημερών*** (1993, βραβείο Νικηφόρου Βρεττάκου του Δήμου Αθηναίων 1994), ***Το οκτασέλιδο του Μπιλιέτου***, Νο 13 (1997), ***Επιλογές και σύνολα. Ποιήματα 1965-1995*** (συγκεντρωτική έκδοση, 2001), ***Σαλκίμ*** (2001), ***Σεντόνια της αγρύπνιας*** (2006). Στο μεταξύ, ήδη από το 1998, αρχίζει να εκδίδει βιβλία πεζογραφίας, ξεκινώντας με το αυτοβιογραφικό αφήγημα ***Συνοικισμός σιδηροδρομικών***. Θα συνεχίσει με τις συλλογές διηγημάτων ***Στο δωμάτιο*** (1999), ***Η παραίτηση*** (2002, βραβείο Ιδρύματος Πέτρου Χάρη της Ακαδημίας Αθηνών 2003), ***Οι μικρές χαρές*** (2002), ***Η Ευριδίκη με το τσιγάρο στο μπαλκόνι*** (2010). Ακόμη, έχει στο ενεργητικό της τον τόμο ***Δοκίμια και δοκιμασίες*** (1999).

Στην πρώτη περίοδο της ποιητικής της δημιουργίας (μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70), γράφει μια ποίηση γεμάτη πνευματικότητα, ενδοσκόπηση, μεταφυσικές ανησυχίες και διαυγή στοχαστικό σκεπτικισμό για την ανθρώπινη ύπαρξη και τα αδιέξοδα στα οποία συγκρούεται. Στη δεύτερη περίοδο, που εγκαινιάζεται με το ***Θαλασσινό ημερολόγιο***, καθώς το ποιητικό υποκείμενο «έχει στο μεταξύ πάθει και μάθει πολλά», ο λόγος αποκτά μεγαλύτερη προφορικότητα, γίνεται πιο αισθαντικός, τρυφερός και άμεσος, ενώ στο επίκεντρο της θεματογραφίας της εγκαθίστανται στιγμές της (πολυσήμαντης) ανθρώπινης καθημερινότητας, μαζί με πρόσωπα της ατομικής ιστορίας και της ιδιωτικής μυθολογίας της ποιήτριας.

Η πεζογραφία της, δίχως την αφαιρετικότητα της ποίησής της αλλά και χωρίς να γίνεται ποτέ ιδιαίτερα αναλυτική και πληθωρική, αποτελεί έναν περίπατο της ώριμης μνήμης άλλοτε στον πάντα οπωροφόρο κήπο της παιδικής ηλικίας κι άλλοτε στον καρποδότη αγρό των διά βίου συμβάντων. Αν και η μνήμη έχει την αθεράπευτη τάση να λειαίνει τις γωνίες των εμπειριών και να εξωραΐζει τα περασμένα, στην αφήγηση της Κέντρου η μνημονική λειτουργία δεν οδηγεί ποτέ σε γλυκερότητα — αντίθετα, διεμβολίζεται από τη διαρκή εναλλαγή χαράς και πίκρας, καθώς και από γενναίες δόσεις ενός ανελέητου σαρκασμού. Ο πεζός λόγος της, νευρώδης και πυκνός (σε μια πετυχημένη συναίρεση εσωτερικού μονολόγου και βιωματικού ρεαλισμού), μυθοποιώντας συχνά τις πιο καθημερινές και τετριμμένες πλευρές της ζωής, χαρίζει στον αναγνώστη ρέουσα αφήγηση, δραστικούς διαλόγους και στιβαρή εικονοποιΐα.

Δε μιλώ για να μιλήσω
Να πω τη λέξη που δρόμο δεν έχει κανένα
Όπως τα παγωμένα βουνά
Που δεν κατέβηκαν ποτέ
Σε ζεστό περιβόλι
Να σπάσουν τη σιωπή τους
Βγάζοντας αίμα από την πέτρα τους

Δε μιλώ για να μιλήσω
Μιλώ για να μ' ακούσεις.

[«Απ' την αρχή», *Τα επακόλουθα*]

Ενδεικτική βιβλιογραφία
— Τηλέμαχος Αλαβέρας, *Σημειώσεις*, Παρατηρητής 1990
— Ανέστης Ευαγγέλου, «Από τη διάνοια στα πράγματα», *Εντευκτήριο* 25, Χειμώνας 1993-1994
— Γιώργος Κορδομενίδης, «Με μέσο το βίωμα», *Αγγελιοφόρος της Κυριακής*, 21.3.1999
— Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία - Γραμματολογία: Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά*, Σοκόλης 2002
— Κώστας Σοφιανός, «Τα καθημερινά και τα αιώνια. Σχόλια στα περιθώρια των ποιημάτων της Μ.Κ.-Α.» και Νατάσα Κεσμέτη, «Η ποιήτρια Μ.Κ.-Α. ως αφηγήτρια», *Πλανόδιον* 35, Δεκέμβριος 2002
— Α.Ζ., Θ.Κ. [Αλέξης Ζήρας, Θεοδόσης Κοντάκης], *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα - Έργα - Ρεύματα - Όροι*. Αθήνα, Πατάκης 2008
— Θανάσης Μαρκόπουλος, *Ο ποιητής και το ποίημα*, Σοκόλης 2010

Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου

Β Ι Β Λ Ι Α

του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ**
Ομότιμου καθηγητή Πολιτικής Ιστορίας, Νομική Σχολή Α.Π.Θ.

Ανανίας Τσιραμπίδης

Ο προσφυγικός συνοικισμός Ναυάρχου Βότση

Εύξεινος Λέσχη Θεσσαλονίκης - Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Δήμου Καλαμαριάς 2010, 270 σ.

Ο συνοικισμός του Ναυάρχου Νικ. Βότση έχει κι αυτός τη δική του ιστορία. Την καταγράφει και την αναδεικνύει σ' ένα επιμελημένο ιστορικό λεύκωμα ο καθηγητής του Α.Π.Θ. Ανανίας Τσιραμπίδης, με μεράκι και αίσθηση της ιστορίας. Μέσα από πολλές πληροφορίες και φωτογραφίες αναδύεται ένας ολόκληρος κόσμος. Οι τόποι της μνήμης (: «Κάμπελ», «Κρικέλας» κ.ά.), το καθημερινό έπος των προσφύγων που έφτιαξαν εκ του μηδενός τον συνοικισμό, τα σχολεία, ο ναός του Αγίου Παντελεήμονα, ο αθλητικός σύλλογος «Ναύαρχος Βότσης» και πολλά άλλα.
Μια αξιέπαινη εργασία, που συνεχίζει μια θετική παράδοση (μετά τα βιβλία που έχουν εκδοθεί για τη Σταυρούπολη, την Καλαμαριά, την Τούμπα, τις Συκιές κ.ά.) και θα πρέπει να βρει μιμητές, για να καταγραφεί η ιστορική ταυτότητα όλων των συνοικισμών της Θεσσαλονίκης.

Μανώλης Γκουνάγιας

Αταξίδευτη Μαγεμένη

Αδελφοί Κυριακίδη 2012, 183 σ.

Με "όχημα" μια «αταξίδευτη μαγεμένη» από τη στοά των «Ειδώλων» (: Las Incantadas), ο Μανώλης Γκουνάγιας (που ξεκίνησε τη συγγραφική του διαδρομή με το αξιόλογο ιστορικό και λαογραφικό αφήγημά του ***Ξεράθηκε η μπλε βυσσινιά. Από τη Σαλαμίνα στο «Μεγαλέξανδρο» του Ντεπό,*** **1998)** μας ταξιδεύει με το βιβλίο του στο ιστορικό και πολιτιστικό υπόβαθρο της πόλης, αναπλάθοντας το "σκηνικό" της Θεσσαλονίκης στα χρόνια από το 1864 ώς τις αρχές του 20ού αιώνα.
Μέσα από τις σελίδες του γινόμαστε κι εμείς θεατές - μάρτυρες του βανδαλισμού της αποξήλωσης των ειδώλων από τον Γάλλο Μύλλερ πίσω από το Μπέν Χαμάμ.
Μια ενδιαφέρουσα και χρήσιμη αναπαράσταση της εποχής, που μας στέλνει να διαβάσουμε ή να ξαναδιαβάσουμε τα σχετικά βιβλία, και ιδίως την αφετηριακή πηγή του βιβλίου, την εμπεριστατωμένη μελέτη τις «Μαγεμένες» του Άρη Παπάζογλου.

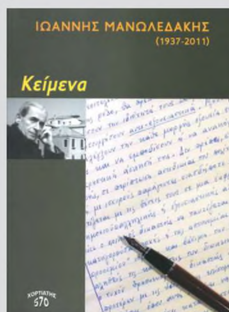

Γιάννης Ταχόπουλος

Η Θεσσαλονίκη, ο Μαζάουερ και τα φαντάσματα του οθωμανισμού

Πρόλογος: Γ. Καραμπελιάς
Εναλλακτικές Εκδόσεις - Αντιπαράθεση 2012, 173 σ.

Ο Γ. Καραμπελιάς, στον πρόλογο του βιβλίου, θεωρεί ότι το βιβλίο του Μαζάουερ ***(Θεσσαλονίκη, Πόλη των φαντασμάτων) αποτέλεσε το πιο επιτυχημένο εγχείρημα της αποδομητικής «νέας ιστορίας» των τελευταίων 20 χρόνων. Όχι μόνο γιατί γνώρισε μεγάλη δημοσιότητα και κυκλοφορία αλλά κυρίως διότι προσανατόλισε τη μελέτη της ιστορίας της Θεσσαλονίκης προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση, κατά τον ίδιο τρόπο ίσως που στις περασμένες δεκαετίες αυτή η ιστορία ήταν επίσης μονόπλευρα προσανατολισμένη προς την αντίστροφη κατεύθυνση*** [...].
Όπως υποστηρίζει, «το ευσύνοπτο βιβλίο του Γιάννη Ταχόπουλου, μέσα από τη συστηματική καταγραφή των σφαλμάτων και των παρασιωπήσεων του Μαζάουερ, αρθρώνει ταυτόχρονα και έναν λόγο για την ίδια την ιστορία της Θεσσαλονίκης».
Ανεξάρτητα από τις επιφυλάξεις και τις ενστάσεις που μπορεί να έχει κανείς τόσο για το βιβλίο του Μαζάουερ όσο και για το επι-κριτικό δοκίμιο του Γ.Τ., είναι πολύ θετικό για τη Θεσσαλονίκη και την —όλο και πιο ελλειμματική στις μέρες μας— πνευματική της ζωή να τίθενται, έστω και μ' αυτόν τον τρόπο, επί τάπητος, καίρια ζητήματα της ιστοριογραφίας της και να ανοίγει έτσι —έστω και χωρίς την απαιτούμενη ψυχραιμία— μια γόνιμη συζήτηση κι ένας δημιουργικός αναστοχασμός για την ιστορική φυσιογνωμία της πόλης των Θεσσαλονικέων.

Ιωάννης Μανωλεδάκης
(1937-2011)

Κείμενα

Χορτιάτης 570, 2012, 202 σ.

Κείμενα του καταξιωμένου πανεπιστημιακού δασκάλου Γιάννη Μανωλεδάκη, που έφυγε το 2011 από κοντά μας, περιέχει, ως ελάχιστη συμβολή στη διάδοση του έργου του, ο τόμος που εκδόθηκε από την Κίνηση Πολιτών Χορτιάτη και την εφημερίδα ***Χορτιάτης 570.***
Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνεται ένα πρώτο απάνθισμα από τα όσα είπαν ή έγραψαν για τον δάσκαλο οι μαθητές του. Από τα κείμενα παρέμβασης του Ι.Μ. (που θίγουν, με επιστημονική μέθοδο και πολιτική ευστοχία, ζητήματα της νεοελληνικής πραγματικότητας, όπως ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο θεσμός των ενόρκων, η τρομοκρατία, η ποινική καταστολή στην εποχή της παγκοσμιοποίησης κ.ά.) ξεχώρισα το κείμενο του 2011 για την κρίση, που, όπως γράφει ο Ι.Μ., δεν είναι μόνο οικονομική αλλά ιδίως πολιτική (κρίση θεσμών) και κοινωνική. Όπως επισημαίνει, στις μέρες μας κυριαρχεί η αντικατάσταση του πραγματικού από το εικονικό (: τα γεγονότα, την πολιτική, την άποψη της δικαιοσύνης και τον πολιτισμό τα έχουν αντικαταστήσει οι εκπομπές της τηλεόρασης).
Αξίζει να θυμηθούμε την προτροπή με την οποία κλείνει το κείμενό του ο Ι.Μ.: ***Όσοι έχουμε ακόμα δύναμη πρέπει να αντισταθούμε.***

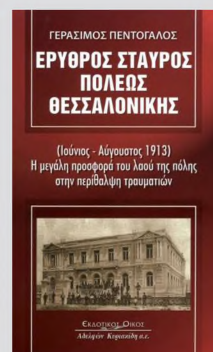

ΙΣΤ΄ Εφορεία
Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Θεσσαλονίκη. Η κρυμμένη πόλη
Αρχαιότητες διατηρημένες σε υπόγεια
2012, 76 σ.

Η Καμάρα της Θεσσαλονίκης
Μνημείο και Μνήμες
2012, 17 σ.

Εξαιρετικές οι δυο εκδόσεις της ΙΣΤ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.
Η πρώτη, που αναφέρεται στην "κρυμμένη" πόλη και τις αρχαιότητές της που διατηρούνται σε υπόγεια, περιέχει μια χρήσιμη καταγραφή των εντός και εκτός των τειχών αρχαιοτήτων κι έναν κατάλογο με στοιχεία και βιβλιογραφικές ενδείξεις με τις ανασκαφές και τα ευρήματα στις οδούς της πόλης, μ' ένα ευρετήριο από την οδό Αγγελάκη ώς την οδό Χείρωνος.
Η δεύτερη έκδοση αφορά την Καμάρα (Αψίδα του Γαλερίου) και συλλέγει τις σχετικές με το μνημείο μνήμες και "αφηγήσεις" από τους Θ. Αθερίδη, Γ. Αναστασιάδη, Τ. Γραμμένο, Κ. Ζουράρι, Θ. Κοροβίνη, Ιωάννα Μανωλεδάκη, Ν. Μουτσόπουλο, Ν. Νικονάνο, Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Δ. Σαββόπουλο, Σ. Σερέφα, Γ. Σκαμπαρδώνη, Μ. Τιβέριο, Γ. Χατζηνάσιο, Γ. Χουρμουζιάδη, Ντ. Χριστιανόπουλο, Τ. Ψαρρά.

Γεράσιμος Πεντόγαλος

Ερυθρός Σταυρός
πόλεως Θεσσαλονίκης
(Ιούνιος-Αύγουστος 1913)
Η μεγάλη προσφορά του λαού της πόλης στην περίθαλψη τραυματιών

Αδελφοί Κυριακίδη 2012, σ. 116

Για τη δράση του Ερυθρού Σταυρού Θεσσαλονίκης την περίοδο από τον Ιούνιο έως τον Αύγουστο 1913 και τη μεγάλη προσφορά του λαού της πόλης στην περίθαλψη τραυματιών γράφει ο Γεράσιμος Πεντόγαλος, γιατρός, φιλίστωρ και συγγραφέας του βιβλίου ***Γιατροί Θεσσαλονίκης, 1800-1912.***
Αξιοποιώντας τον θησαυρό που περιέχουν οι παλιές εφημερίδες της Θεσσαλονίκης και ιδίως η ***Νέα Αλήθεια*** για τους δύο μήνες των συγκρούσεων του δεύτερου βαλκανικού πολέμου (1913), ο σ. μάς παρέχει μια κατατοπιστική εικόνα για την περίθαλψη των τραυματιών τη συγκεκριμένη περίοδο και μας προσφέρει στοιχεία για τα νοσοκομεία της εποχής: Νοσοκομείον Λυκείου Νούκα στη συνοικία Καραγάτσια, Νοσοκομείον Σχολής Κωνσταντινίδου στη Σχολή Τυφλών, Νοσοκομείο της Ιωαννιδείου Σχολής κ.ά.
Τη θαυμάσια έκδοση, που εμπλουτίζει την ιστοριογραφία της πόλης, συμπληρώνει παράρτημα με πίνακες των γιατρών της εποχής, του διοικητικού και νοσηλευτικού προσωπικού και των πολιτών που πρόσφεραν στα νοσοκομεία της εποχής.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ
ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η Εταιρεία | Εταίροι

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΚΚΑΣ Α.Β.Ε.Ε.
ALUMIL ΜΥΛΩΝΑΣ Α.Ε.
Ν. ΓΛΕΟΥΔΗΣ ΚΑΒΕΞ Α.Ε.
ΔΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.
Κ. & Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ Α.Β.Ε.Ε.
ΖΑΝΑΕ Α.Ε.
ISOMAT Α.Β.Ε.Ε.
Ε. Ν. ΜΑΝΟΣ ΕΠΕ
MANTINIA SHIPPING COMPANY S.A
ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
Α. ΜΠΟΥΜΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ Ε.Ε
ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΞΑΝΘΑΚΗΣ Α.Τ.Ε.
Ε. Γ. ΠΑΣΣΙΑΣ Α.Β.Ε.Ε.
PELOPAC Α.Β.Ε.Ε
ΣΑΝΗ Α.Ε.
ΣΑΡΑΝΤΗ ΛΟΥΚΙΑ
ΣΤΕΦΑΝΟΥ Α.Ε.
ΦΛΩΡΕΝΤΙΝ ΤΖΕΚΗ
ΤΡΑΜΠΟΥΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ Α.Ε.
ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ ΑΒΕΕ
ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόΛΙΣ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ - ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΘΕΑΤΡΟ – ΜΟΥΣΙΚΗ – ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ – ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΙΒΛΙΑ

ΓΙΝΕΤΕ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ

Ετήσια συνδρομή 30 € (4 τεύχη)

Παραγγελία ατομικής συνδρομής

Επιθυμώ να γραφτώ συνδρομητής στο «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη) πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €).

Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή μου από το έτος: ....

____
Όνομα / Επώνυμο (παρακαλούμε συμπληρώστε με κεφαλαία)

____
Επωνυμία εταιρίας ή οργανισμού

____
Οδός και αριθμός Περιοχή / Τ. Κ. / Πόλη

____
Επάγγελμα e-mail

____
Τηλέφωνα Α.Φ.Μ. Δ.Ο.Υ.

Παραγγελία συνδρομής για δωρεά

Επιθυμώ να χαρίσω μια συνδρομή του «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη), πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €).

Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή από το έτος: ....

Στοιχεία του παραλήπτη:	**Στοιχεία δωρητή:**
Όνομα	Όνομα
Επώνυμο	Επώνυμο
Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού	Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού
Διεύθυνση	Διεύθυνση
Τ. Κ. / Πόλη	Τ. Κ. / Πόλη
Τηλέφωνα	Τηλέφωνα)
e-mail	Α.Φ.Μ. / Δ.Ο.Υ.

Θα πληρώσω με έμβασμα ή κατάθεση που θα κάνω σε:
☐ Τράπεζα Πειραιώς, Αρ. Λογ/σμού: 5237 – 011001 – 350 IBAN: GR46 0172 2370 0052 3701 1001 350
☐ Τράπεζα Eurobank, Αρ. Λογ/σμού: 0026.0206.14.0200970463 IBAN: GR3602602060000140200970463
☐ Τράπεζα Ε.Τ.Ε., Αρ. Λογ/σμού: 210/481137-20 IBAN: GR53 0110 2100 0000 2104 8113 720)
☐ Επιθυμώ απλή απόδειξη ☐ Θα πληρώσω με ταχυδρομική επιταγή ☐ Επιθυμώ τιμολόγιο

Στο έντυπο το οποίο θα συνοδεύει τα αποστελλόμενα τεύχη επιθυμώ να αναγράφεται:
Το τεύχος αυτό είναι μια δωρεά του κυρίου ή της κυρίας ή της εταιρίας: ____________________
(Συμπληρώστε το όνομα που επιθυμείτε να αναγραφεί)

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΦΟΡΜΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΤΕΙΛΤΕ ΤΗΝ ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ ΣΤΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΥ ΘΑ ΒΡΕΙΤΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ	A	
PORT PAYE		
Κ.Τ.Θ. 20 Αρ.Αδ. 136	PRIORITY	
ΕΛΛΑΣ-HELLAS		

ΑΠΑΝΤΗΤΙΚΟ ΔΕΛΤΑΡΙΟ
Αριθμός Πελάτη 4106-0015

(Ταχ. Κώδικας Ταχ. Γραφείου-Πόλη)
54012 Θεσσαλονίκη

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ
ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

www.peebe.gr

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ
ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ISSN 1108-5452

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΈΩΝ ΠΌΛΙΣ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2013
20